

**ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**Кафедра трудового і професійного навчання
та декоративно-ужиткового мистецтва**

Галина ГРОМ, Леонід ОРШАНСЬКИЙ

ТЕХНОЛОГІЯ РУЧНОГО ХУДОЖНЬОГО ТКАЦТВА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**Дрогобич
2015**

УДК 764.1
ББК 85.125. 3я 73

Гром Г.Л., Оршанський Л.В. Технологія ручного художнього ткацтва: навч.-метод. посіб. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. 96 с.

Навчально-методичний посібник написано відповідно до програми навчальної дисципліни «Практикум у навчальних майстернях» для підготовки фахівців ОКР «Бакалавр» спеціальності «ПМСО. Трудове навчання», затвердженої Вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

У посібнику подані коротка історія виникнення і розвитку художнього ткацтва в Україні, характеристика сировини, переплетень і технік ткання, конструктивні особливості технологічного обладнання та пристроїв. У посібнику міститься оригінальна технологія виготовлення традиційних тканих виробів, а також розкриті особливості побудови орнаментальних композицій.

Для студентів вищих педагогічних закладів освіти, всіх, хто займається виготовленням тканих виробів у гуртках та студіях декоративно-ужиткового мистецтва.

Автори: *Гром Галина* – викладач кафедри трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)

Оршанський Леонід – завідувач кафедри трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)

Рецензенти: *Сидоренко Віктор* – член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри трудового навчання і креслення (Національний педуніверситет імені М.П.Драгоманова)

Моштук Василь – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічних технологій (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)

Друкується за ухвалою Вченої Ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (№ 4 від квітня 2015 р.)

Головний редактор: *Невмержицька Ірина*

Редактори: *Зубрицька Марія, Хом'як Ніна*

Відповідальний за випуск: *Галина Мельник* – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва

ПЕРЕДМОВА

Кажуть, що архітектура – це «застигла музика». Тоді піснею народу, піснею душі, що витворилась у керамічну вазу, різьбленням лягла на скриньку, візерунком на килим чи рушник, можна назвати зразки народних художніх ремесел. Тому так важливо зберегти ці скарби, створені умілими руками наших предків.

Відродження і збереження народного мистецтва – то справді ціла проблема. Здавна відомо, що лише традиційне народне мистецтво, яке сягає корінням у сиву давнину, пробуджує у людини радість сприйняття світу, любов до природи рідного краю, культури, народних традицій. Заняття художніми ремеслами сприяють розвитку національної свідомості, стають джерелом творчого натхнення. Нині завдання закладів освіти – навчити молодь бачити, розуміти зразки справжнього народного мистецтва, жити й творити законами краси – набуває особливої актуальності.

Цей навчальний посібник знайомить читача з історією виникнення і розвитком ручного художнього ткацтва в Україні, видами ткацьких переплетень, верстатами, пристроями та техніками ткання, а також представляє технологію виготовлення традиційних тканих виробів. Посібник також містить довідковий матеріал про текстильні волокна, заготівлю, зберігання, первинну обробку та надання їм певних властивостей.

Автори сподіваються, що матеріали посібника допоможуть у роботі викладачам вищих педагогічних закладів освіти, вчителям трудового навчання, керівникам гуртків та студій декоративно-ужиткового мистецтва, а також всім тим, хто хотів би зайнятися мистецтвом виготовлення тканих виробів.

1. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК РУЧНОГО ХУДОЖНЬОГО ТКАЦТВА В УКРАЇНІ

Ткацтво, або іншими словами процес виготовлення тканини на ткацькому верстаті чи іншому відповідному пристрої, пройшло довгу й складну історію розвитку. Цей виробничий процес об'єднує підготовку сировини, прядіння ниток, виготовлення з них тканини, а також її завершальну обробку (вибілювання, фарбування, вибивання тощо).

Археологічні знахідки свідчать про виготовлення найдавніших тканин на території України вже в період побутування трипільської культури (II-III тис. до н.е.). Звичайно, самої тканини періоду Трипілля не було виявлено, однак за знайденими зображеннями людей та відбитками тканин на денцях керамічного посуду можна зробити висновок, що вже тоді були відомі одягові тканини полотняного та репсового переплетення з лляних та вовняних ниток, ймовірно, з поліхромним орнаментом. Також було знайдено значну кількість ткацького знаряддя для прядіння волокон, кручення шнурів, а також деталі первісних ткацьких верстатів. В основному це глиняні прясельця для веретен та глиняні грузила від вертикального ткацького верстата, який мав вигляд прямокутної вертикально укладеної рами. Цей найпростіший і найпримітивніший ткацький верстат з незначними удосконаленнями проіснував протягом багатьох століть.

Значного розвитку набуло ткацьке виробництво в період Київської Русі (X-XII ст.). У той час прядіння і ткацтва навчалися не тільки прості люди, а й князівни. Навіть богоматір Марія на мозаїчній композиції «Благовіщення» в Софіївському та на фресці з такою ж назвою в Михайлівському соборі Києва зображена прялею. І це не було вираженням лише смаку та уподобання митця, а відображенням народного звичаю, що цілком відповідав морально-етичним нормам тодішнього суспільства.

Археологами серед матеріалів того періоду знайдено багато прясельць і грузил, а також деталі горизонтального ткацького верстата (с. Райки на Житомирщині).

Чимало інформації міститься й у літописних джерелах. Зокрема, в них згадуються тканини з льону та конопель під назвами «узчина», «товстина», «ярич». Згадується і про сукно, серм'ягу та сірячину (види вовняних тканин). Літописець Нестор в «Повісті временних літ» детально розповідає про переробку монахами Києво-Печерської Лаври льону на прядиво і полотно. У письмових джерелах II пол. XIII-XIV ст. зустрічаються назви тканин, які дають змогу робити припущення про техніку їх виготовлення: «чиновать», «бранина», «крашанина», «набійка». У реєстрі професій міських майстрів XIII ст. Вже згадуються ткачі-опонники. Це свідчить не лише про виділення в ранньому середньовіччі ткацтва як ремесла, а й про певну його спеціалізацію.

Ткацтво як ремесло розвинулося зі сільського домашнього ткацтва. Ремісники почали селитись як вільні майстри в містах, навколо феодальних маєтків, біля монастирів, великих торговельних шляхів. У багатьох старовинних містах України збереглися давні назви вулиць – «Ткацька», «Коцарська», «Шевська» та ін.

На ранньому етапі розвитку ткацького ремесла міські майстри були достатньо привілейованою частиною населення, права яких захищалися ще законами «Руської Правди». Розвивався в ті часи і селянський ткацький промисел. Асортимент виробів народних ткачів був досить різноманітним.

Найпоширенішим ткацьким виробом було полотно, рушники, а також вовняні узорні тканини – гуні, попруги, ліжники. Народні майстри того часу не лише виробляли велику кількість різних типів тканини, а й досягли високого рівня її якості, що сприяло виходу виробів українських ткачів на міжнародний ринок, де вони були відомі під назвою – «руська тканина».

Поряд із домашнім ткацтвом, сільським та міським ремеслом, набувало розвитку і двірське – вотчинне ткацьке виробництво, яке використовувало сировину, що надходила до двору феодала як данина від населення, а також вироблену в господарстві вотчини.

Боротьба проти утисків феодалів привела до утворення в містах потужних об'єднань ремісників – цехових організацій. Ці спілки не тільки займались

власне виробництвом та закупівлею сировини, а й мали велику владу в містах та брали активну участь у вирішенні проблем, що стосувалися цілої країни і всіх суспільних верств.

Перші дані про цехові організації ткачів на Західній Україні відносяться до XVI ст. Найстаріший ткацький цех було створено в Самборі у 1376 р. Статут ткацького цеху у Львові відомий з 1445 р., а у 1631 р. було створено ткацький цех «полотняників» у Дрогобичі. Щоб стати членом цехового братства, потрібно було дотримуватись певних вимог – бути громадянином даного міста, мати «законне» народження, добрі рекомендації та відповідний майновий стан, який би забезпечував створення власної майстерні, відбути річну мандрівку для кращого оволодіння секретами майстерності, а також виконати «майстерську штуку» в певний, чітко визначений строк, яка становила практичний екзамен з даного ремесла, причому вибрані майстри контролювали процес виконання «штуки». Згідно вимог цехового статуту львівських ткачів 1535 р., виконання «майстерської роботи» включало: виготовлення церковної скатертини з білої вовни довжиною 5 ліктів з витканим узором «у рожі» та «волічкової смуги» технікою «у лицарський вузол». Такою ж технікою мали бути виготовлені два рушники. Після цього майбутній майстер мав скласти перед цеховою радою усний екзамен.

Цехові майстри вели постійну боротьбу з так званими «нецеховими» майстрами, намагаючись забезпечити собі виключне право на ведення ремесла, закупівлю сировини та збут продукції на конкретній території, називаючи нецехових майстрів «партачами» та всіляко їх переслідуючи.

Найбільшого розквіту цехові організації досягли в II пол. XVI ст., потім наступив їх занепад.

Починаючи з XVII ст. і до кінця XIX ст. у текстильній промисловості виникають нові форми виробництва – мануфактури. Перші такі підприємства виникали переважно при маєтках великих земельних власників на базі давніх вотчинних майстерень, як перехідна форма від дрібного ремісницького виробництва до великої машинної індустрії. Для мануфактур характерним був

виробничий розподіл праці, тому в ткацьких мануфактурах окремі роботи виконувались робітником і вдома.

Текстильна мануфактурна промисловість виробляла полотняне й суконне виробництво, а мануфактурне художнє ткацтво – килимарство, виробництво шовкових та золотолитих тканин. Уже в половині XVII ст. виробництво килимів на Україні було настільки широким, що стало предметом експорту.

До початку XIX ст. поряд з мануфактурним продовжував існувати й селянський ткацький промисел з багатьма рисами натурального господарства. На Поліссі, Волині, Покутті, Поділлі та Гуцульщині вважалося, що жінка обов'язково повинна вміти прясти і ткати, а дівчину, що не вміла ткати, ніхто не брав заміж.

З другої половини XIX ст. мануфактурне виробництво та дрібні ремісничі майстерні повністю витісняються великою машинною індустрією.

Процес машинного ткацького виробництва здійснюється на ткацьких верстатах різних конструкцій. До простішого типу верстатів відносяться одно- і багаточовникові ексцентрикові верстати, існують також безчовникові верстати, в яких нитка піткання прокладається стисненим повітрям, краплею води, а також мікрочовником. Для виробництва складновізерунчатих тканин застосовуються жакардові машини, в яких кожна нитка основи має свою, незалежну від інших ниток заправку у верстат, а кожна пітканна прокидка визначається стрічкою з отворами, які прорізані згідно певного малюнка або задані комп'ютерною програмою. На жакардовій машині виконують найскладніші художні тканини з рисунком, що нагадують старовинні гобелени.

Така механізація процесу ткацького виробництва негативно позначилась на розвитку народних художніх промислів, привела до зниження мистецької цінності тканин, втрати народних традицій та занепаду ручного художнього ткацтва як одного з видів декоративного-ужиткового мистецтва.

У 1880 р. галицька інтелігенція піднялась на захист народних художніх промислів. Було проведено чисельні етнографічні дослідження, організовані ткацькі школи. Перше «Ткацьке товариство» і ткацька школа була створена в

Косові (1882 р.), пізніше – в Глинянах, Заліщиках, Чорткові, Чернівцях та ін. Почали роботу малі підприємства в таких осередках народного ткацтва як Кролевець, Косів, Богуслав, Переяслав-Хмельницький, Діхтярі, які випускали тканини з врахуванням народних традицій.

Фактично, з появою великої текстильної промисловості в ХХ ст., ручне художнє ткацтво остаточно втратило своє виробниче значення і продовжувало розвиватися лише у традиційних осередках та в професійній творчості художників-текстильників.

2. ВИДИ ТКАЦЬКОЇ СИРОВИНИ. ТЕКСТИЛЬНІ ВОЛОКНА, ЇХ ПЕРВИННА ОБРОБКА. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЯЖІ

Для виготовлення тканини на ткацькому верстаті чи рамі використовується різноманітна текстильна сировина – нитки.

Залежно від способу одержання сучасні текстильні волокна поділяються на натуральні й хімічні. До натуральних відносяться волокна природного походження (рослинного, тваринного, мінерального), до хімічних – волокна, створені людиною з високомолекулярних сполук (природних або синтетичних) за допомогою різних фізико-хімічних процесів. Натуральні волокна, в свою чергу, поділяються на органічні та неорганічні. До неорганічних відносяться азбест, до органічних – волокна рослинного та тваринного походження. Група волокон рослинного походження належить до целюлозних і включає бавовну, льон, джут, кенаф та ін. Група волокон тваринного походження належить до білкових волокон – це, переважно, шерсть (вовна) та натуральний шовк.

Більш складним є поділ хімічних волокон, які утворюють дві великі групи – штучних та синтетичних. Штучними називають волокна, одержані хімічним шляхом із природних високомолекулярних сполук, синтетичними – волокна із синтезованих високомолекулярних речовин. Штучні органічні волокна, залежно від хімічного складу, поділяються на гідратцелюлозні, віскозні, ефіроцелюлозні та білкові, а синтетичні органічні волокна – на поліамідні,

поліефірні, поліуретанові, поліакрилонітрильні, полівінілхлоридні, полі вініл-спиртові та поліолефінові.

Розгорнута класифікація основних видів текстильних волокон приведена на рис. 1.

Бавовна. Бавовна є найбільш розповсюдженим натуральним текстильним волокном. Археологічні дослідження свідчать, що бавовна використовувалась в Індії ще в III тис. до н.е. Бавовна – це тонкі волокна, що вкривають насіння рослини, яку називають бавовником. Батьківщиною бавовника є тропіки, де він досягає у висоту сім метрів. Деревоподібний бавовник є багаторічною рослиною. Коли його почали культивувати в країнах з більш суворим кліматом, були виведені сорти рослини, які давали насіння протягом одного року. Зараз бавовну вирощують в Узбекистані, США, Китаї, Бразилії, Індії та інших країнах світу. Бавовник належить до сімейства мальвових. Існує багато різновидів бавовника, однак у світовому виробництві культивують лише чотири його види: волосистий (середньоволокнистий), барбадоський, травоподібний і деревоподібний. Розвиток клітин волокон бавовника розпочинається в день цвітіння. Розвиток волокна від цвітіння до дозрівання триває 50-75 днів, причому цвітіння проходить поступово, протягом двох місяців. У давнину бавовник збирали лише ручним способом (8-10 разів), сьогодні застосовують спеціальні збиральні машини. Ручний збір проводять в міру дозрівання насінневих коробочок бавовника. Це дуже трудомісткий процес. При машинному збиранні його обприскують хімічними речовинами для прискорення дозрівання та опадання листя (дефоліації). Після просушування бавовни-сирцю до кондиційної вологості, його відправляють на бавовноочисні підприємства, де волокно очищають, відділяють від насіння, сортують, пресують в кипи і відправляють на бавовняно-прядильні фабрики.

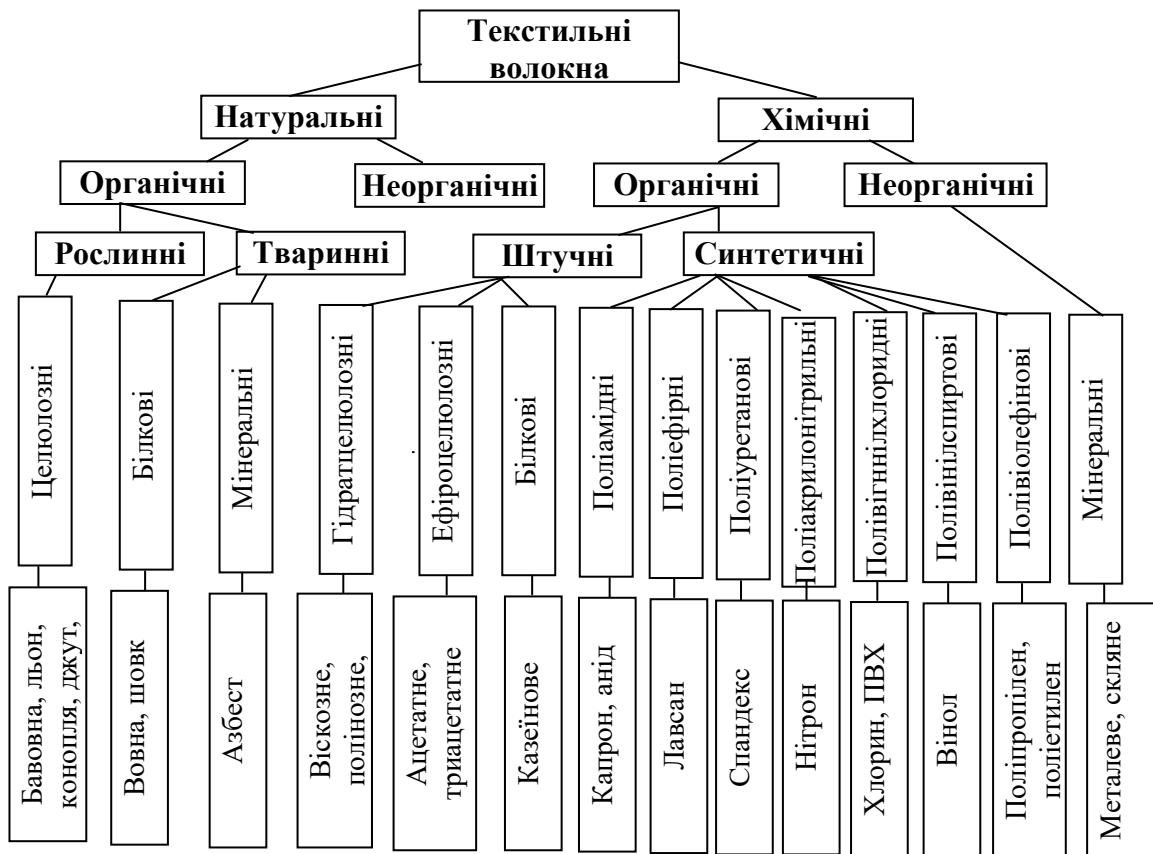

Рис. 1. Класифікація основних видів текстильних волокон

Льон. Як технічна культура, льон був відомим ще в Давньому Єгипті за II тис. років до н.е., де з лляного волокна виробляли надзвичайно тонкий одноколірний та узорний одяг. Учені вважають, що людина могла вирощувати льон ще X тис. років тому. В Європі він вважається найдавнішим з усіх рослинних волокон. Винятковими є властивості льону: висока міцність, довговічність, гнучкість; лляне волокно легко поділяється на найтонші волокна при чесанні. Добувають волокно з стебла льону, шляхом його руйнування і видалення з нього всіх неволокнистих частин рослини. Існує льон різних видів: однорічний та багаторічний, одностебловий і кущовий, прямостоячий і сланкий, яровий та озимий. Найбільш поширеними є два різновиди звичайного льону – льон-довгунець і льон-кучерявець. Це однорічні рослини з сімейства льонових, одностеблові, ярові. Льон засівають на територіях багатьох країн: Україні, Росії, Прибалтиці, Румунії, Польщі, Угорщині, Бельгії, Голландії, Франції та ін. Більш якісне, довге й тонке волокно отримують з льону-довгунця, висота якого

досягає одного метра. Вегетаційний період для льону приблизно становить 90 днів. Щоб уникнути втрат урожаю й одержати волокно з високими прядильними властивостями, збирання льону розпочинають на стадії зеленої або ранньої жовтої стиглості. Збирають льон шляхом теробліття, тобто висмикуванням стебел з ґрунту разом з кореневою частиною. У давнину цей процес здійснювали вручну, нині льон збирають льонокомбайнами або теробільними машинами. Зібраний льон просушують, обмолочують (звільняють від насіння), одержану льоносолому відправляють на первинну обробку.

Конопля. Це головна однорічна рослина сімейства конопляних. Як технічна культура, відома задовго до нашої ери, причому спочатку її використовували з лікувальною метою, а пізніше – для виробництва волокон. Конопляне волокно є міцним, достатньо гнучким і часто використовується в поєднанні з льоном. На відміну від льону, коноплі дуже вимогливі до родючості ґрунту і вологості. Волокно коноплі, як і льону, утворюється в стеблах. Вегетаційний період триває від 80 до 160 днів. Характерною особливістю коноплі є її дводомність: чоловічі і жіночі квітки розташовані на різних стеблах. Жіночі рослини називаються матіркою, а чоловічі – плоскінню. Плоскінь звичайно дозріває на 20-30 днів скоріше, ніж матірка, а тому її вибирають окремо, намагаючись максимально зберегти, непошкодивши стебла матірки. Тому плоскінь зрізають вручну, спеціальними ножами – кісками. Матірку починають збирати, коли дозріває насіння в середній частині рослини. З метою повної механізації робіт, коноплю часом збирають на зеленець, тобто плоскінь і матірку збирають одночасно, коли плоскінь відцвітає, в цей час різниця в якості волокна є найменшою, однак при такому способі збирання доводиться втрачатися насіння, оскільки воно на момент збирання є недостиглим. Як і при збиранні льону, коноплю обмолочують, а тоді соломі відправляють на первинну обробку.

Джут. Однорічна рослина сімейства липових. Волокно, як і в інших луб'яних рослин утворюється в корі стебла. Росте в країнах з вологим і жарким кліматом. Волокно грубе, дещо ламке, але міцне. Рослина має велику

врожайність, досягає висоти 1,5-5 м та товщини до 3 см. Збирання джуту проводять лише вручну.

Кенаф. Прядильні властивості й агрокультура кенафу подібні до джуту. Це рослина з родини мальвових, висота стебла – до 4,5 м, товщина – до 2 м. Вимогливий до вологи, росте в жаркому та вологому кліматі.

Канатник. Однорідна рослина з сімейства мальвових. На відміну від джуту і кенафу, менш вимогливий до тепла і ґрунту. Прядильні якості гірші, зате він стійкіший до хвороб і шкідників.

Кендир – багаторічна рослина сімейства кутрових. Культивується в Ірані, Італії, Туреччині. Кендир має багаторічне кореневище і щорічно відростаючі стебла висотою до 4 м. Його волокна часто використовуються в суміші з бавовною.

Рамі – кущова рослина сімейства кропив'яних. Великі площі цієї рослини засівають у Китаї. Стебла рамі зрізають двічі й навіть тричі протягом сезону. Після первинного посіву врожай збирають 7-15 разів. Після цього поле розчищають для наступного висівання. Одержане волокно після обробки стає тонким, білим, шовковистим і дуже міцним. Волокно рамі використовують як в чистому вигляді, так і в суміші з волокнами льону.

Існують також луб'яні рослини, які культивують для одержання волокна з їх листків. До них відносяться: сизаль, банан, генекен та ін. Це рослини субтропічного і тропічного клімату. Волокна з них отримують, попередньо видаляючи м'якуш листка. Ці волокна дуже міцні і стійкі до гниття, однак дуже грубі, що обмежує галузі їх використання.

В усіх розглянутих вище волокнистих культурах, за винятком бавовни, волокно знаходиться в стеблах рослини, і, для того, щоб його одержати, потрібно зруйнувати й видалити всі неволокнисті тканини стебла. Цей процес називають первинною обробкою і він включає декілька етапів:

- роз'єднання волокнистого шару стебла із сусідніми тканинами й приготування, так званої, трести;
- видалення зайвої вологи з трести шляхом відтиснення і сушіння стебел;

- м'яття трести;
- тіпання пром'ятої трести, яку називають сирівцем й одержання тіпаного волокна;
- очищення відходів тіпання й одержання короткого волокна.

Найбільш трудомістким і складним процесом серед усіх зазначених є одержання трести, який проводиться двома способами – біологічним і хімічним. Біологічний спосіб застосовують при росяній, холодноводній і тепловій мочці. Хімічний спосіб приготування трести використовують при пропарюванні, обробці стебел з одержанням льону-біленця і прискореному фізико-хімічному способі.

Росяна мочка або розстил, базується на дії особливих грибків та бактерій, які руйнують пектинові речовини стебла, відділяючи таким чином волокнисту частину стебла від неволокнистої. Солому відразу після обмолоту розстеляють на поверхні ґрунту тонким шаром. У такому стані вона знаходиться 2-4 тижнів, залежно від погодних умов. Росяна мочка має цілий ряд недоліків – як і для проведення будь-якого біологічного процесу, тут необхідно багато часу. Крім цього, не завжди сприятливою є погода, що призводить до втрат урожаю, а також потрібні великі земельні площі, на яких здійснюється настил.

Холодноводна мочка, як і росяна є біологічним процесом. Для її проведення використовують різні водойми – штучні мочила, ставки, озера, річки. Солому опускають у ці водойми на 2-3 тижні. Хоча холодноводну мочку використовують зрідка, однак вважають найкращою для отримання волокон з коноплі, джуту, кенафу і канатнику. Зі снопів конопляної соломи роблять плоти, які опускають в природні водойми. Спочатку плоти плавають на поверхні, а потім їх за допомогою вантажів занурюють у воду. Готову тресту виймають, промивають і відвозять для сушіння.

Теплова мочка відрізняється від холодноводної температурою використаної води (37-38⁰С), тобто такої температури, при якій пектиноруйнівні бактерії розвиваються найбільш інтенсивно, тому тресту одержують протягом

3-4 діб. Цей спосіб відносять до промислових способів одержання трести, оскільки в природних умовах отримати великий об'єм теплої води важко.

Одним з хімічних способів одержання трести є пропарювання, при якому соломую обробляють парою під тиском до 2,5 бар в спеціальних автоклавах, що дозволяє одержати тресту за короткий період (2 год.), тоді як при біологічних способах для цього потрібно щонайменше три доби.

При прискореному фізико-хімічному способі попередньо сплющені стебла обробляють розчинами соди і сірчаної кислоти з наступним механічним видаленням неволокнистих складових. Тривалість такої обробки – 20-30 хв.

Існує також спосіб обробки стебел, що минає процес утворення трести. Стебла, пропущені через м'яльно-тіпальний агрегат, піддають хімічній обробці розчином бісульфіту і варінні в лузі. Після цього відтиснене й розпушене волокно висушують і повторно пропускають через м'яльно-тіпальний агрегат для очищення. Отримане волокно має білий колір і тому називається льоном-біленцем.

Після отримання трести проводять сушіння. Росяну і холодноводну мочку сушать у природних умовах, ставлячи стебла в конуси або на спеціальних сушильних установках. У давнину виготовляли примітивні сушильні установки – повітки, збудовані над ямою, в якій розкладали вогонь. Потім жменьку льону ділили на ручайки, ламали, тіпали об стовпи чи дошку, м'яли на бительні й на завершення терли на терниці. Після цього волокно микали на гребені, надавали кожній волокнині одного напрямку і складали в повісма. Сьогодні первинна обробка льону максимально механізована.

Після просушування тресту мнуть на м'яльних машинах, а тоді тіпають – очищають від подрібнених у процесі м'яття неволокнистих частин стебла, які називають кострицею, вдаряючи по волокнах билами. Далі волокно ще раз очищають від зайвих домішок, розпушують і тоді воно поступає в прядильне виробництво.

Наступною групою натуральних волокон є шерсть (вовна) – волокно тваринного походження, яке формується шкіряним покривом овець, кіз, кролів,

лам, верблюдів та інших тварин. Найбільшу питому вагу у текстильному виробництві має овеча шерсть (приблизно 90%). Вироби з шерсті люди почали виготовляти з часу приручення та одомашнення диких тварин. Шерсть має менш міцна, ніж рослинні волокна, зате їй притаманні такі властивості, як пружність, висока теплопровідність й еластичність.

Усю шерсть, залежно від способу одержання, поділяють на такі підгрупи:

- натуральна (зістригають з живих тварин спеціальними машинами або ножицями);
- шерсть-линька (вичісують гребенями у період линьки з живих тварин);
- шерсть-стрижка (зістригають чи зголюють зі шкір вбитих тварин);
- заводська шерсть (на шкірообробних підприємствах знімають зі шкір вбитих тварин із застосуванням хімічних засобів або пліснявих бактерій і ферментів).

Якість волокон шерсті дуже різниться у овець різних порід і навіть на одній вівці, бо в різних місцях шерсть неоднакова за густиною та товщиною. Також на якість шерсті впливає вік вівці, стать, умови утримання.

Волокно шерсті за зовнішнім виглядом, властивостями та внутрішньою будовою поділяють на пух, перехідне волокно, ость, сухий і мертвий волос.

Пух є найціннішим волокном, тому шерсть тонкорунних овець вважається елітною. Руном називають шерстяний покрив вівці, знятий з неї при стрижці у вигляді цілісного пласта.

Шерсть, залежно від якості, поділяють на такі підгрупи:

– тонка: найбільш цінна текстильна сировина, яка складається з волокон пуху, однорідних за товщиною, довжиною та хвилястістю; вона має найбільшу відносну міцність серед інших шерстяних волокон; тонку шерсть дають вівці породи мерінос, прекос і помісні вівці, одержані шляхом схрещування меріносових баранів з грубошерстими вівцями-матками.

– напівтонка шерсть: однорідна, складається з волокон пуху та тонкого перехідного волосу; таку шерсть дають вівці цигейкові, куйбишевської породи та ін., а також помісні вівці;

– напівгруба шерсть: буває однорідною і неоднорідною, її волокна різняться за товщиною; однорідну напівгрубу шерсть дають такі породи овець: куйбишевська, довгошерста м'ясна, литовська, латвійська, естонська, опаринська короткошерста та ін.; неоднорідну напівгрубу шерсть дають різні породи помісних овець;

– груба шерсть: буває однорідною і неоднорідною; першу – зістригають з овець породи лінкольн та помісних, другу – з грубошерстих порід (волошської, тушинської та ін.).

Однорідну шерсть зістригають, як правило, один раз в рік, неоднорідну – двічі (весною та восени). Шерсть весняної стрижки більш звалена порівняно з осінньою, однак має більше пуху, тому краща для прядіння. Шерсть осінньої стрижки зістригається жмутами, вона коротша, жорсткіша і сухіша, однак менш забруднена.

Найтоншою і найлегшою є шерсть, яку зістригають з ягнят до семимісячного віку, вона називається ягнячим поярком.

Вівчарство найбільш розвинене в Австралії, Аргентині, Південній Африці, Середній Азії. Існує багато порід і породних груп овець. За продуктивністю їх розділяють на такі групи: тонкорунні; напівтонкорунні; шубні; смушкові; м'ясо-сальні; м'ясо-шерстно-молочні; шерстно-м'ясні грубошерстні.

Первинна обробка одержаної шерсті включає такі операції: сортування, розпушування, промивання, сушіння та пресування. Після цього отримане волокно поступає на прядильне виробництво.

Натуральний шовк. Натуральним шовком називають волокна, які є продуктом шовковидільних залоз гусениць шовкопряда перед перетворенням їх в ляльок.

Натуральний шовк є одним з найбільш цінних видів текстильних волокон. Ще в III тис. до н.е. в Китаї розводили шовковичних червів, з ниток яких виробляли чудові тканини. Європейці довго не могли розгадати секрет виготовлення шовку, технологія виготовлення якого зберігалася в глибокій таємниці. Тому в Європі шовковопрядним виробництвом оволоділи лише у VI

ст. н.е. З XVII ст.. існують писемні згадки про розведення тутового шовкопряда та виробництво шовку на території України. Основними країнами-виробниками шовку сьогодні вважають Японію, Китай, Узбекистан, Корею, Індію, Бразилію.

Тутовий шовкопряд у процесі свого розвитку проходить чотири стадії: грена, гусениця, лялечка і метелик. Метелик влітку відкладає яєчка (грени), які зберігають до весни наступного року в холодному приміщенні при температурі 2-4⁰С. Весною, з появою листя на тутових деревах, грени виносять на оживлення в інкубатори, де постійно підвищують температуру на 0,5-1⁰С. Цей процес триває 18 днів, температуру повітря доводять до 22-23⁰С. Протягом 4-5 днів з яєчок вилуплюються гусениці, яких вкривають паперовим знімачем з отворами. На знімач кладуть дрібно порубане молоде листя шовковиці. Для нормального розвитку гусениці потрібні рівномірна температура і вологість, а також чисте повітря. Тутовий шовкопряд харчується тільки в стадії розвитку гусениці. Він поїдає велику кількість тутового листя і збільшується в розмірах приблизно в 10-12 тис. разів. Годівля гусениць триває 30-40 днів. За цей час вони чотири рази змінюють свою оболонку, яка стає їм малою. Годівлю здійснюють у спеціальних будинках червоводнях на ярусних етажерках-стелажах. Кожна гусениця має шовковидільні залози. Досягнувши повного розвитку і нагромадивши в залозах достатню кількість шовку, гусениця вилазить на коконник (пристосування, що полегшує гусеницям завивку в коконах) і починає випускати рідину, яка зразу ж застигає, утворюючи нитку. Нитка складається з двох шовковин, а кожна шовковина, в свою чергу, на 3/4 з фіброїну і на 1/4 з серицину. Фіброїн – це білкова речовина, основна складова шовкових ниток, а серицин – шовковий клей, який сприяє міцному з'єднанню ниток у коконі. Випущеною ниткою гусениця спочатку прикріплює себе до коконника, а потім починає завивати кокон, вкладаючи нитку у вигляді «вісімок». Завивка кокона продовжується протягом 3-4 днів. Закінчивши завивку, гусениці в середині коконів скидають шкірку і перетворюються на непорушні лялечки. Через 12-14 днів лялечки перетворюються в метеликів. Метелик виділяє лужну рідину, розчиняє нитку кокона і покидає оболонку.

Потім метелики спарюються, самка відкладає яєчка в кількості 400-600 шт. Метелики тутового шовкопряда не літають, живуть вони не більше 15 днів. Оскільки кокони, з яких вийшли метелики, продірявлені, і тому браковані, на виробництво шовку беруть 6-7 денні кокони. Первинна обробка коконів полягає в їх заморюванні і сушінні. Її здійснюють двома способами: заморюють парою з наступним тіньовим сушінням та в спеціальних механічних сушарках, де відбувається одночасно заморювання і сушіння коконів гарячим повітрям.

Коконна нитка має довжину 700-1200 м, однак розмотується в промислових умовах приблизно на 70% довжини. Відходи кокономотання йдуть на одержання шовкової пряжі низької якості. Одиночна коконна нитка дуже тонка й неміцна, тому 4-7 коконних ниток з'єднують в одну, яку називають шовком-сирівцем. Для розмочування серицину кокони поміщають у чани з гарячою водою, знімають верхню нерозмотувану оболонку, після чого захоплюють кінці ниток з кількох коконів та з'єднують їх разом.

При подальшій обробці одержану нитку шовку-сирівцю відварюють в мильно-лужному розчині, а потім насичують розчинами солей металів, силікатами та іншими хімічними речовинами, що робить її міцнішою і приємною на дотик. Таку шовкову називають відварною.

Крім тутового шовкопряда в текстильній промисловості використовується ще дубовий шовкопряд, який харчується листям дуба. Розводять дубового шовкопряда на відкритому повітрі. Він дає два покоління на рік (весною й наприкінці літа). Для нього, як і для тутового шовкопряда, характерні чотири стадії розвитку, однак на всіх стадіях він крупніший.

Шовку дубовий шовкопряд виділяє менше, нитка коротша й тонша, має світло-коричневий колір, погано розмотується, однак стійкіша до дії кислот і лугів, погано фарбується. Кокони дубового шовкопряда використовуються для виготовлення шовкової пряжі.

У сучасному ткацтві поряд з натуральними волокнами широко використовують хімічні волокна. Перша спроба одержання шовку штучним шляхом була здійснена в середині XIX ст. При дослідженні натурального шовку було

встановлено, що речовина шовку побудована з атомів вуглецю, кисню, водню й азоту, а листя тутового дерева, якими харчується гусениця тутового шовкопряда, складається з целюлози, побудованої з атомів вуглецю, кисню і водню. Таке порівняння молекул шовку й целюлози спонукало хіміків приєднати до целюлози молекули азоту, для чого целюлоза була приведена в розчинний стан. У результаті була створена азотовмісна целюлоза, яку розчинили в спирті, а з цього розчину витягуванням одержували шовкові нитки. Однак виробництво ниток витягуванням промислового значення не набуло.

У Франції наприкінці XIX ст. було побудовано перше підприємство штучного волокна, на якому виробляли нітрошовк продавлюванням розчиненої в суміші ефіру і спирту нітроцелюлози через тонкі отвори – філь'єри. Саме цей принцип продавлювання й було покладено в основу промислового виробництва хімічних волокон. Нині з розчинів чи розплавів аналогічним способом – продавлюванням виготовляють усі хімічні волокна.

Сировиною для одержання штучних хімічних волокон використовують природні полімери, головним чином деревну целюлозу (віскозні, ацетатні волокна). На підприємствах целюлоза шляхом відповідних хімічних обробок переводиться в прядильний розчин. Синтетичні хімічні волокна одержують з низькомолекулярних з'єднань шляхом їх синтезу в полімерні сполуки із заданим ступенем полімеризації, які, як правило, являють собою тверду масу у вигляді спеціально порубаної крихти. Остання при високих температурах переводиться в розплав (рідше – в розчин), завдяки тому, що всі синтетичні полімери, які використовуються для одержання текстильних волокон, мають здатність при високих температурах розм'якати і плавитися, утворюючи в'язку масу.

Одержаний розчин чи розплав полімеру на прядильних машинах продавлюється через філь'єри в певне зовнішнє середовище (наприклад, для одержання віскозного волокна осадова ванна містить сірчану кислоту, а при одержанні капронового волокна маса розплаву після виходу з філь'єри

потрапляє в шахту з гарячим повітрям. У таких середовищах здійснюється формування волокна).

Після виходу з філь'єри утворюється нитка хімічного волокна необмеженої довжини, яка називається комплексною ниткою. Товщина таких ниток залежить від діаметра і профілю отворів у філь'єрі, а також від числа отворів у ній. Звичайно це кілька десятків отворів різного профілю, який визначає не тільки поперечний розріз волокна, але й такі його властивості, як блиск, пористість, здатність зчеплення з іншими волокнами. Крім волокон необмеженої довжини одержують також штапельні хімічні волокна, тобто волокна обмеженої довжини, які потім переробляють в пряжу як у чистому вигляді, так і в суміші з іншими волокнами. Довжина штапельного волокна визначається його призначенням або способом переробки в пряжу. Якщо волокно переробляється на бавовняно-прядильному обладнанні, то його довжина повинна відповідати довжині волокон бавовни, а якщо з шерстю – то довжині волокон шерсті.

Властивості одержаних хімічних волокон залежать від сировини, з якої їх виготовили, а також від наступної хімічної та фізичної обробки ниток. Дуже часто хімічні волокна використовують в суміші з натуральними.

У давнину для виготовлення пряжі використовувалось веретено або прядка. Зараз для виготовлення ниток створена ціла галузь легкої промисловості – прядильна. Незважаючи на особливості переробки різних за природнім походженням, довжиною і властивостями волокон, технологічну схему процесу прядіння поділяють на такі етапи: розпушування, тіпання, змішування; чесання; вирівнювання і витягування; передпрядіння; прядіння.

На прядильні фабрики волокна поступають спресованими в кипи. На спеціальних розпушувальних машинах спресована маса волокон розділяється на дрібні жмути і розпушується.

При тіпанні волокниста маса піддається ударній дії робочих органів машини, одночасно з неї видаляється порошок, грубі домішки, сміття. Результатом цього етапу прядіння є формування грубого полотнища з орієнтовним

розміщенням волокон. При чесанні волокнисте полотнище прочісується на спеціальних машинах. При цьому жмути волокон розділяються на окремі волокна, розміщені паралельно одне до одного. Одержане на чесальних машинах тонке полотнище називається стрічкою. Стрічка поступає на стрічкові машини, де її вирівнюють, тобто складають разом кілька стрічок і витягують. Цю операцію повторюють 2-3 рази. Зі стрічкових машин стрічки поступають на вирівнювальні машини, де проводиться подальша витяжка стрічок і легке їх скручування, яке забезпечує краще зчеплення волокон між собою. Одержаний продукт є тонкою, злегка закрученою стрічкою, яку називають рівницею і безпосередньо використовують для виготовлення пряжі. Для цього рівниця витягається до потрібної лінійної густини і скручується в пряжу, після чого намотується на шпулі, фарбується (при потребі) і може бути використана для промислового чи ручного ткання.

Для характеристики ниток використовують поняття метричного номера – це кількість метрів нитки на 1 г ваги (або, відповідно, кількість кілометрів нитки на один кг пряжі). Усі тканини, які сьогодні виробляються, зіткані, як правило з ниток від № 2 (грубий брезент) до № 400 (найтонший шовк).

Для виробництва будь-якого виду тканини на ткацькому верстаті потрібні нитки двох видів – на основу та на піткання, до якості яких ставляться дещо різні вимоги. Нитки, що використовуються на основу, повинні, в першу чергу, бути міцними, гладенькими (не куйовдитись), оскільки вони витримують велике механічне навантаження. Нитки, призначені для піткання, повинні бути дещо м'якшими, не обов'язково дуже міцними й гладенькими. Тому для ткання беруться відповідні нитки: на основу – бавовняні, сильної скрутки, подібні до швейних; на піткання – шерстяні, синтетичні, слабшої скрутки на кшталт ниток для плетіння.

3. ТКАЦЬКІ ВЕРСТАТИ ТА ПРИСТРОЇ ДЛЯ ТКАННЯ

Найпростішим й одночасно найдавнішим типом ткацького верстату вважають *вертикальний ткацький верстат* (рис. 2), який складається з вертикально встановленої (або під незначним кутом, щоб зручніше було працювати) прямокутної рами з натягнутими на неї нитками основи. Для утворення зіву на верстат комплектується поперечною рухомою дощечкою (однією або двома планками). У найдавнішій конструкції (вертикальний грецький верстат) процес утворення тканин матеріалу відбувався зверху до низу, а нитки основи натягувалися за допомогою вантажів (грузил).

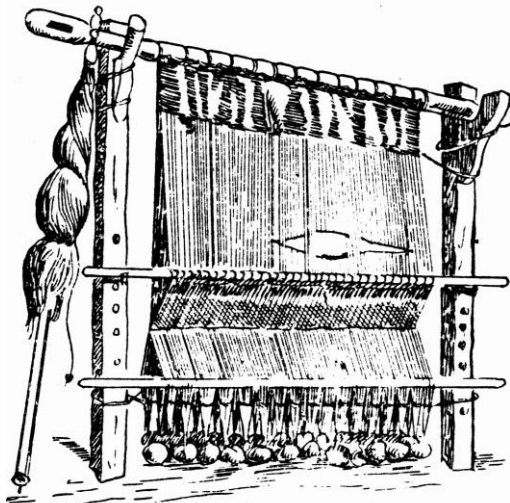

Рис. 2. Вертикальний грецький верстат (відтворений)

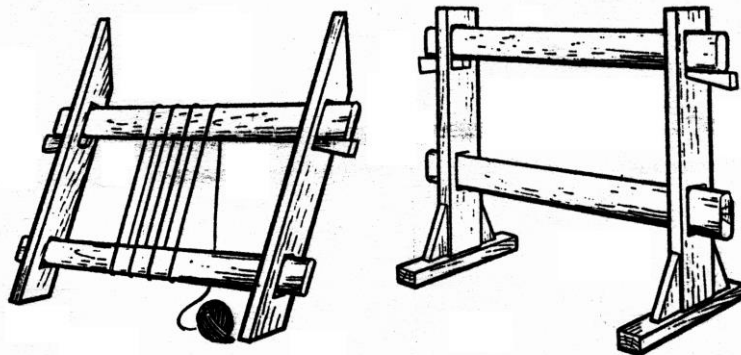

Рис. 3. Вертикальні ткацькі верстати (гобеленові)

Вертикальні ткацькі верстати (рис. 3), що використовується переважно для виготовлення гобеленів великих розмірів, – це прямокутна рама з двома поперечними балками. Нижня перекладина зв'язана з боковинами нерухомо, а верхня розміщена в пазах боковин і закріплюється за допомогою клинів.

Основа на такому верстаті намотується з клубка від нижньої до верхньої перекладки, згідно потрібної для певного виробу кількості ниток. Після цього підбиваються клини, щоб основа натягнулась до робочого стану. Процес ткання проходить знизу вгору, тканина збивається за допомогою спеціального гребеня (за відсутності – звичайним гребенем або навіть виделкою). Такий верстат також дає можливість пересувати основу згори вниз в міру виготовлення тканини.

Ще одна конструкція сучасного вертикального ткацького верстата представлена на рис. 4. Від попередніх конструкцій він відрізняється тим, що в ньому замість звичайної гладенької перекладки застосовується брусок твердої породи деревини з надрізами, що дозволяє рівномірніше розподіляти нитки основи по робочій площині виробу, а також два вали – надавальний і приймальний, які полегшують пересування основи та дають можливість виготовляти ткані вироби довільної довжини.

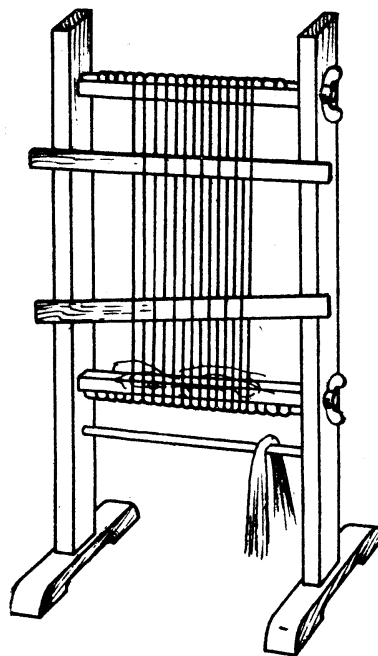
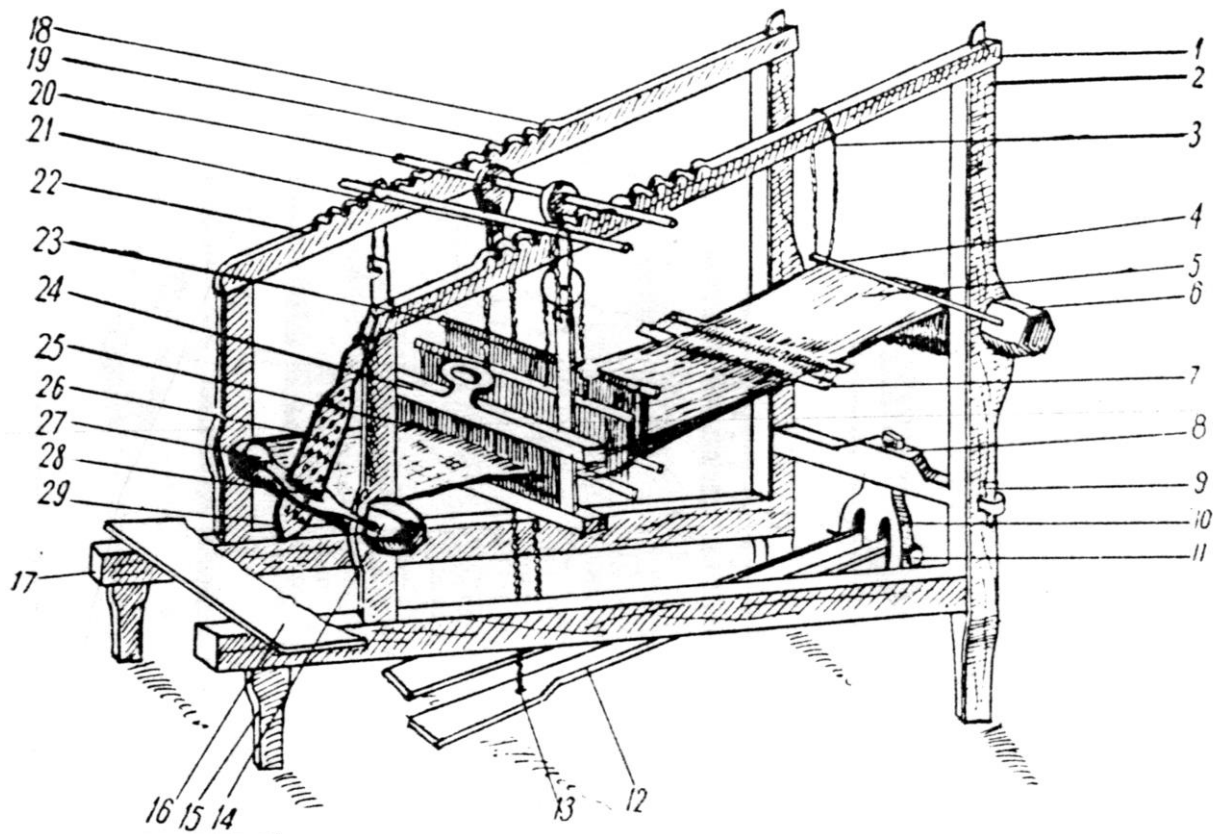

Рис. 4. Вертикальний ткацький верстат з валиками

Основною відмінністю між вертикальним і *горизонтальним верстатом* (як впливає вже з самої назви) є те, що в останньому нитки основи розміщуються в горизонтальній площині, а утворення зіву відбувається не

вручну, а за допомогою підніжок. Існує декілька типів горизонтальних ткацьких верстатів, а також різні їх модифікації залежно від регіону.

Найдавніший і найпростіший тип ткацького верстата переважно мав назву «кросна» і дуже переважно був не стаціонарним, а розбірним. На час інтенсивних польових робіт його розбирали й виносили з хати, а після закінченні основних сільськогосподарських робіт знову встановлювали і ткали полотно чи сукно на різні потреби довгими осінніми та зимовими вечорами. Прикладом такої давньої конструкції кросен може бути верстат із Бойківщина, а саме з с. Бітля Турківського району Львівської області (рис. 5).

**Рис. 5. Традиційний горизонтальний ткацький верстат –кросна
(с. Бітля Турківського р-ну Львівської обл.)**

1. Чіп-чоп. 2. Стовп. 3. Мотузок. 4. Припущальник. 5. Основа. 6. Воротило. 7. Ціпки.
8. Збоїч. 9. Клин. 10. Вуха. 11. Сворінь. 12. Поножі-лапки. 13. Мотузки. 14. Воротило.
15. Лавка. 16. Стовпик. 17. Статило-платовці. 18. Сідло 19. Карб. 20. Ничильний дручок.
21. Дручок набивок. 22. Коліщата-колокільця. 23. Жердка-грядя.
24. Ничильниці. 26. Бердо. 27. Полотно. 28. Дідо. 29. Хлопець.
30. Баба. (28,29,30 – запірка);

Власне горизонтальний ткацький верстат має складнішу конструкцію, є технічно досконалішим, ніж вертикальний. Передній вал (відбірний, навійний, товарний) перенесено до нижньої частини корпусу, а на його місце поставлено брусок-шток. Натяг основи регулюється не припушальником і запирачкою, а з допомогою зубатих коліс із відповідними пристроями.

Різноманітність тканин, які можна виконувати на горизонтальному ткацькому верстаті залежить від кількості ремізів, а також способу їх з'єднання з підніжками та між собою. Найменша кількість ремізів – дві, що достатньо для виготовлення тканин полотняного переплетення, однак для отримання саржевої («чиноватої») фактури тканини необхідно три і більше ремізів. Якщо верстат має більше шести ремізів, то роботу на ньому виконують двоє ткачів.

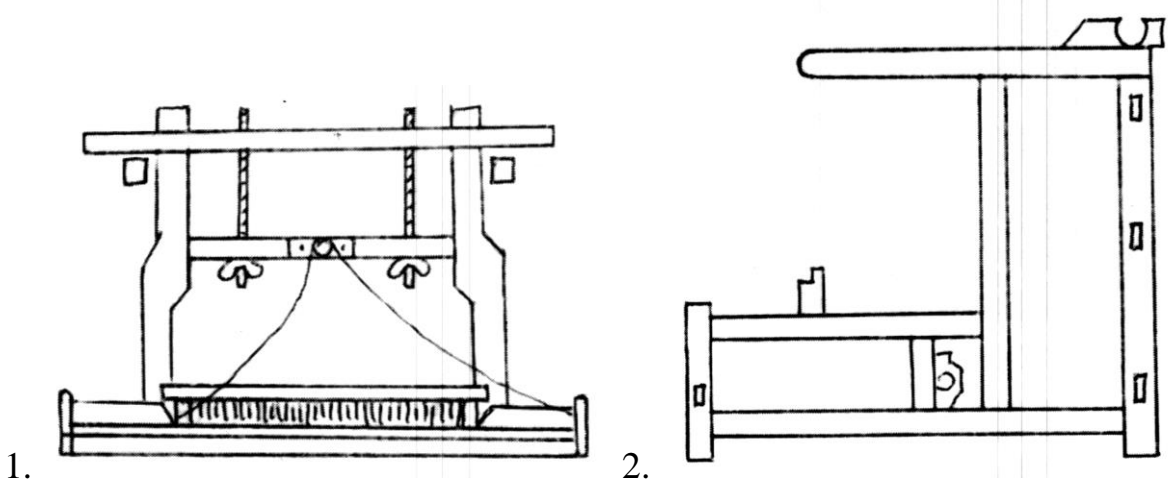
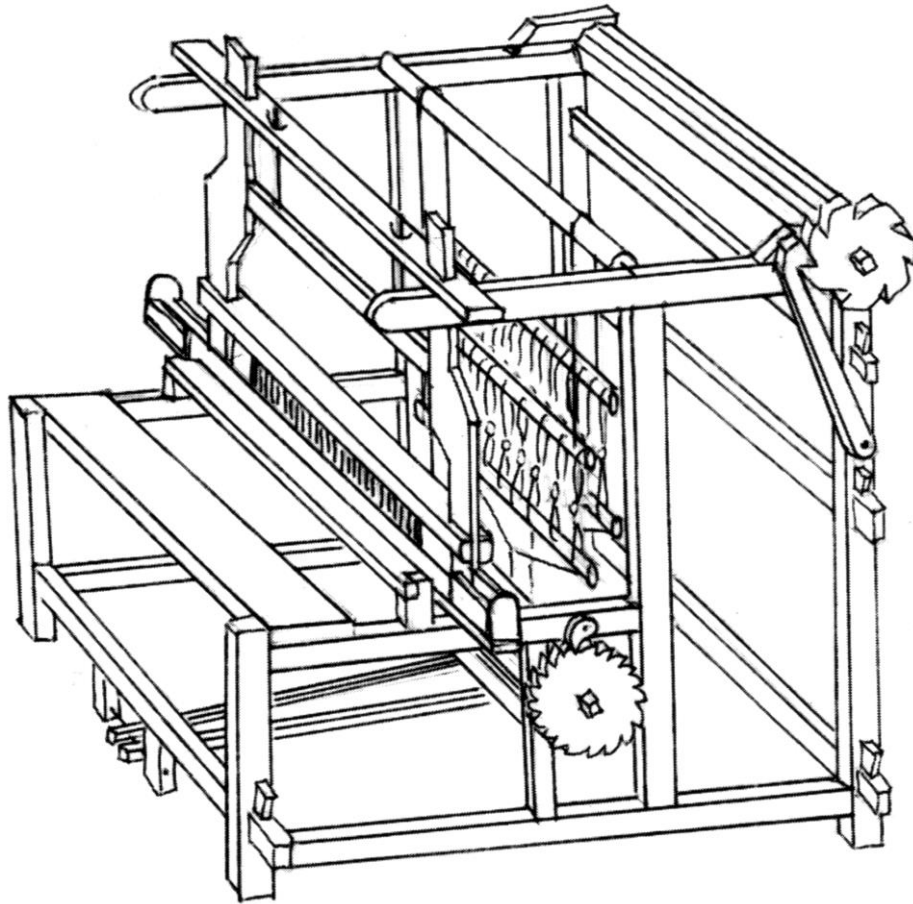
Для підв'язування ремізів використовують різноманітні способи – через валок, через коліщата, «журавлики». Кожна з них має свої переваги й недоліки, однак, звичайно, більше можливостей дає такий спосіб, коли ремізи з'єднуються з підніжками незалежно один від одного.

Якою б усталеною й випробуваною не здавалася будова традиційного ткацького верстата, але й вона перебуває під впливом змін, постійно вдосконалюється, пристосовується до сучасних умов та реалій життя. Цікавим прикладом такого вдосконалення конструкції традиційного ткацького верстата є запропонований Дмитром Вінтоняком у книзі «Ткацтво в домашніх умовах» компактний ткацький верстат, який у складеному вигляді нагадує письмовий стіл.

Конструкцію та основні частини осучасненого ткацького верстата представлено на рис. 6.

Характеристика основних конструктивних елементів горизонтального ткацького верстата:

1. Основний (надавальний) вал, на який намотуються нитки основи;
2. Ремізи – парна кількість (дві, чотири, вісім) рамок або напіврамок із закріпленими на них дротяними або нитяними ремізками з вічком посередині.

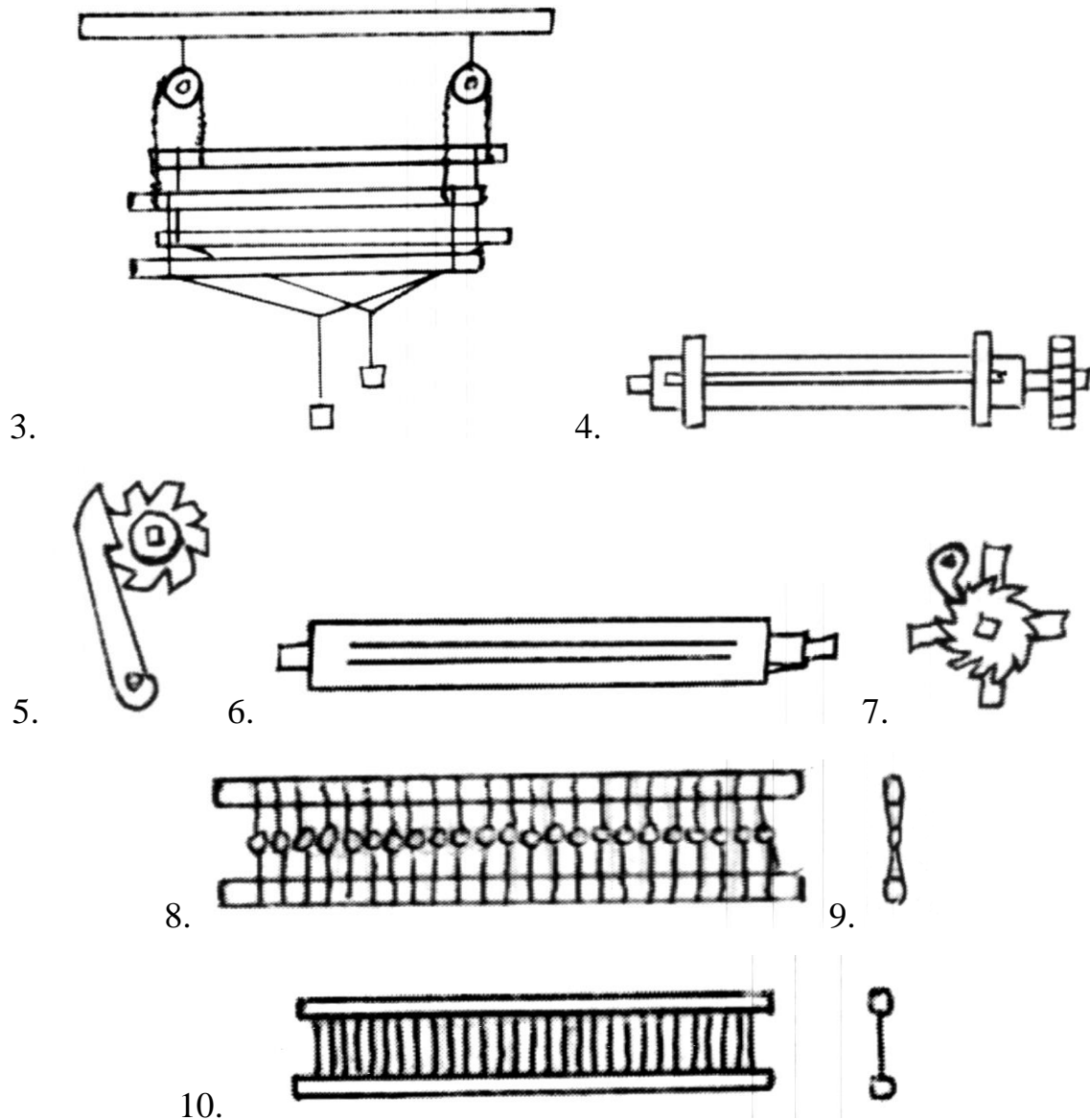

Рис. 6. Горизонтальний ткацький верстат та його основні частини (конструкція на основі традиційного):

- 1 – ляда з бердом для прибивання ниток підкання, 2 – станина (коні),
 3 – верхня і нижня ушнуровки, 4 – основний (надавальний) вал,
 5 – храповик з гальмом, 6 – відбірний (навійний, товарний) вал,
 7 – зубчатка з гальмом, 8 – реміз із ремізками,
 9 – ремізка з вічком, 10 – бердо

Через вічко одного ремізу протягують усі парні нитки основи, через вічко іншого – непарні. Ремізи зверху кріпляться або попарно на одному валику, або незалежно один від одного за допомогою різних пристроїв (коліщат, «журавликів»). Знизу ремізи за допомогою шнурів з'єднані з підніжками. Під час почергового натискання на підніжки, один з ремізів піднімається,

утворюючи зів між нитками основи, через який прокладають нитку спіткання за допомогою човника.

3. Бердо (ляда) з батаном, конструктивно закріплені таким чином, що здатні виконувати маятникові рухи. Нитки основи пропускаються крізь щілини берда, завдяки чому рівномірно розміщуються по ширині, чим забезпечується потрібна густина основи. За допомогою маятникових рухів батану нитки піткання, прокладені в зів, прибиваються до готової вже тканини.

4. Відбірний (навійний, товарний) вал – призначений для намотування готової тканини.

Крім основних частин, у ткацькому верстаті використовуються пристрої для прокручування валів, їх гальмування (храповик та зубчатка), а також боковини та верхні каркасні дошки, які складають станину.

Кінематична схема (вид збоку) горизонтального ткацького верстата представлена на рис. 7.

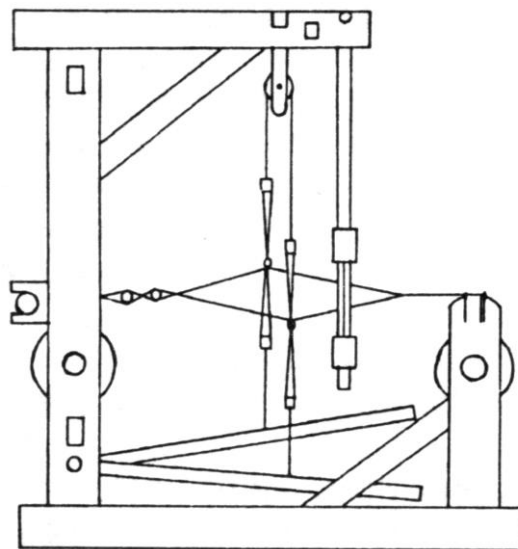

Рис. 7. Кінематична схема горизонтального ткацького верстата

Розгляд основних видів і конструкцій ткацьких верстатів дозволяє нам стверджувати, що хоча процес виготовлення на них тканини не є складним, проте не кожна особа чи навчальний заклад, що зацікавився цим давнім художнім ремеслом, може придбати чи навіть виготовити такий верстат в домашніх умовах. Тому для початкових етапів оволодіння мистецтвом ткання

можна використати різноманітні пристрої, які певним чином імітують ткацький верстат і дозволяють практично кожному бажаючому відкрити для себе чарівний світ цього давнього виду декоративно-ужиткового мистецтва.

Одним із найпростіших ткацьких пристроїв, що в давнину використовувалися для виготовлення поясів-крайок є ткацька дошка або *бердочко* (рис. 8).

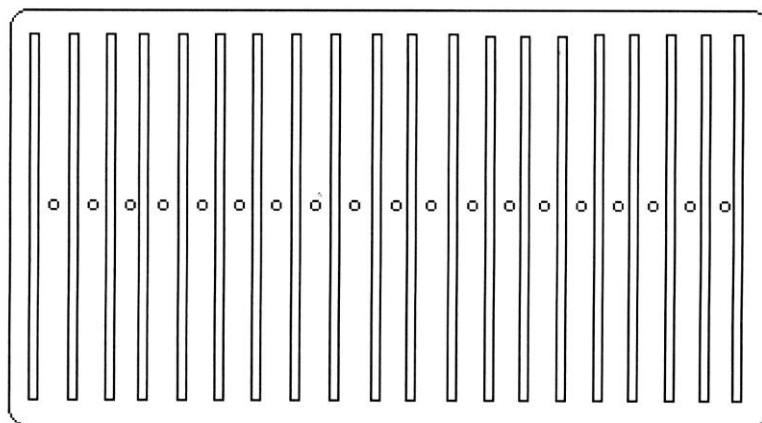

Рис. 8. Бердочко

Конструктивно в ньому поєднані два ремізи і бердо. Це дерев'яна, пластмасова або металева пластина (можна для цього використати і кусок фабричного берда), в якій зроблені вертикальні щілини, а посередині між ними просвердлені отвори. У щілини і отвори протягують згідно вибраного рисунку міцні кольорові нитки, довжиною на 30-40 см більшою, ніж для готового виробу. Кінці ниток зв'язують разом і прикріплюють до нерухомого предмету (наприклад, гаку в стіні і т. ін.), а інший край намотують на спинку стільця, за яким сидить ткаля. Відсунувши стілець, основу натягають і розпочинають роботу. Піднімаючи бердочко вгору, отримують перший зів, опускаючи вниз – другий. В утворений зів прокладають нитку п'яткання і збивають її бердочком або лінійкою. На такому пристрої робота проходить швидко, цікаво, причому в процесі можна задіяти двох чоловік: перший – піднімає та опускає бердочко, а другий – тче. У такому поясі-крайці кольорові нитки основи розташовані дуже щільно, що потрібно враховувати при розрахунку ширини поясу.

Ще одним, простим пристроєм для ткання є рамка, з допомогою якої виготовляють міні-гобелени (рис. 9). Вона представляє собою зменшену копію

вертикального ткацького верстата. Одним з різновидів у виконанні є рамка з набитими у шаховому порядку цвяшками на верхній та нижній планках. Нитки основи в цьому випадку натягують, зачіпаючи за цвяшки.

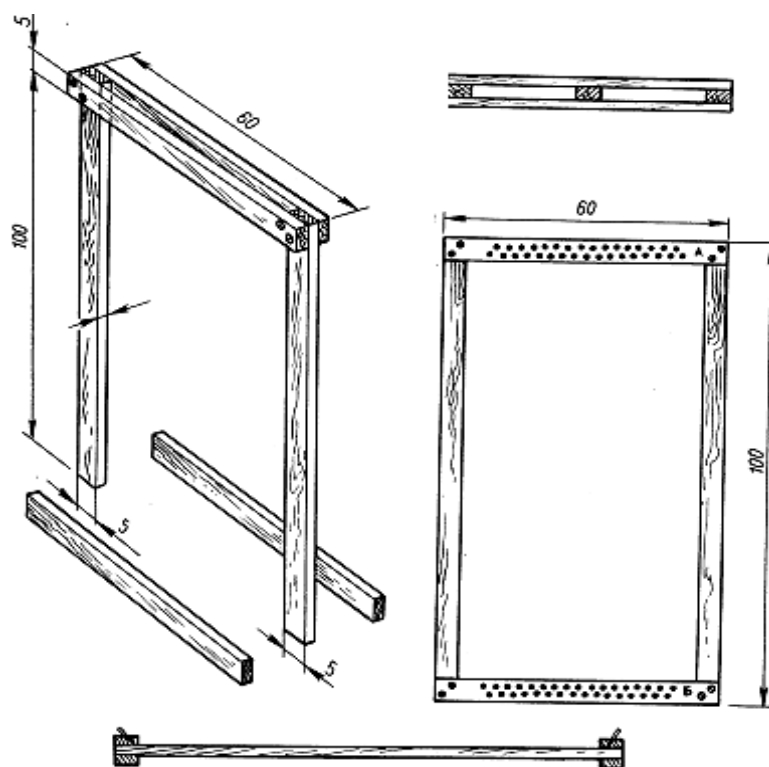

Рис. 9. Рамка для ткання міні-гобеленів

Більш складною, однак набагато зручнішою в роботі є рамка, на поперечках якої замість цвяшків виконують зарізи, за які зачіпають нитки. При такій конструкції зменшується ризик зачепити і порвати одяг, що часто трапляється при роботі на рамці з цвяшками.

Щоб спростити й одночасно пришвидшити процес ткання на рамці, виконують імітацію першого та другого ремізу ткацького верстата (інакше доводиться всі нитки для утворення зіву кожного разу пробирати вручну). Виконується це наступним чином: 1) за допомогою першої перебирки (дерев'яна лінійка, загострена з одного боку, що використовується для набирання ниток основи) поступово набираються непарні нитки основи за всією шириною виробу; 2) відсовується перебирка до верхнього краю рамки, вона виконує роль першого ремізу (ставлячи її на ребро, утворюється перший зів); 3) на другу перебирку набираються парні нитки основи, яка також

ставиться на ребро; 4) з допомогою міцної нитки робляться петлі на кожній з піднятих ниток основи, які зв'язуються в пучки (кількість таких пучків залежить від ширини основи); 5) після виконання нитяних петель, зв'язаних у пучки, перебирка забирається.

Процес ткання на рамці відбувається наступним чином: для утворення першого зіву планка відсовується до середини основи і ставиться на ребро. Прокладається нитка піткання і прибивається з допомогою звичайного гребінця. Планка кладеться плазом і відсувається до верхнього краю основи. Для утворення другого зіву нитяні петлі підтягуються до середини основи, по чергово піднімаються і в утворений зів вставляється перебирка, яку повертають на ребро, далі прокладається нитка піткання і забирається бральниця. Процес повторюється з початку. На початкових етапах ткання дуже часто відбувається стягування основи по ширині. Щоб уникнути цього, з допомогою міцної нитки через декілька сантиметрів бажано краї притягнути до рами.

Перехідною конструкцією між рамою для ткання і настільним дитячим ткацьким верстатом є рамка з бердочком і двома валиками – надавальним та відбірним. На такій рамці нитки основи прокладаються в надрізах надавального валика, протягуються через вічка та щілини бердочка і закріплюються на відбірному валику.

Ще одним способом полегшення та пришвидшення роботи на рамі є описаний в праці А.Бодника «Бойківська прядильно-ткацька техніка і термінологія» пристрій для виготовлення вовняних хусток і шарфів-»шаликів». При цьому способі ткання, як і в вище описаному, перший зів утворюється встановленням на ребро планки, а другий – виконується наступним чином: кожну парна нитка пробирається в нитяні петлі (ремізки), які закріплені до планки підніжки. Натискаючи ногою на підніжку, всі парні нитки опускаються вниз і утворюється зів. Після зняття навантаження з підніжки, нитки повертаються до вихідного положення.

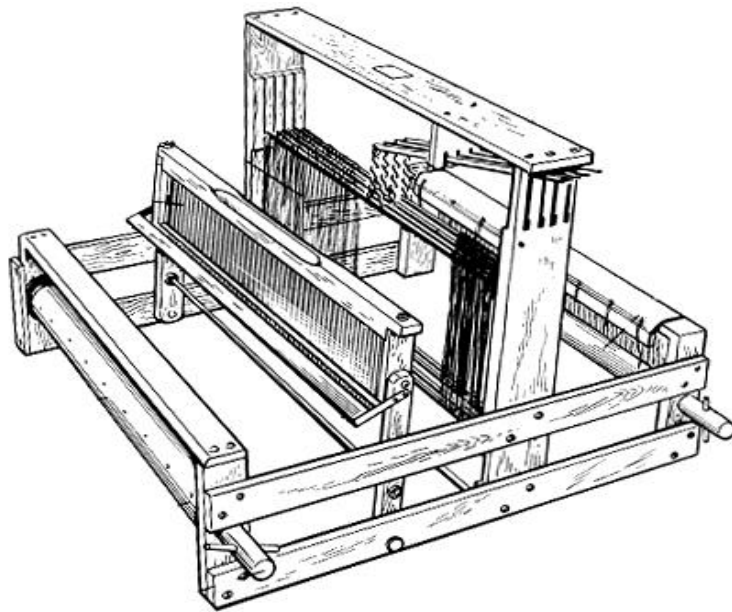

Рис. 10. Настільний горизонтальний ткацький верстат на чотири ремізи

Одним з найдоступніших пристроїв для ручного ткання є настільний ткацький верстат (рис. 10), який за будовою та технологією ткання імітує горизонтальний верстат. Відмінність полягає лише у способі піднімання-опускання ремізів, які приводяться в рух не за допомогою підніжок, а вручну.

Для підготовки ниток здавна використовували різноманітні пристосування, які полегшували та пришвидшували процес ткання, а саме (рис. 11): крону і млинок – для розмотування ниток з мотків, снувальну раму – для снування основи з катушок, ритки – для розкладання ниток основи під час їх намотування на основний вал, снівницю – для снування основи, шпарунки – для розтяжки тканини у процесі ткання, човники – для ниток піткання, колоброд (вороток) з веретеном – для намотування шпуль або цівок для човника.

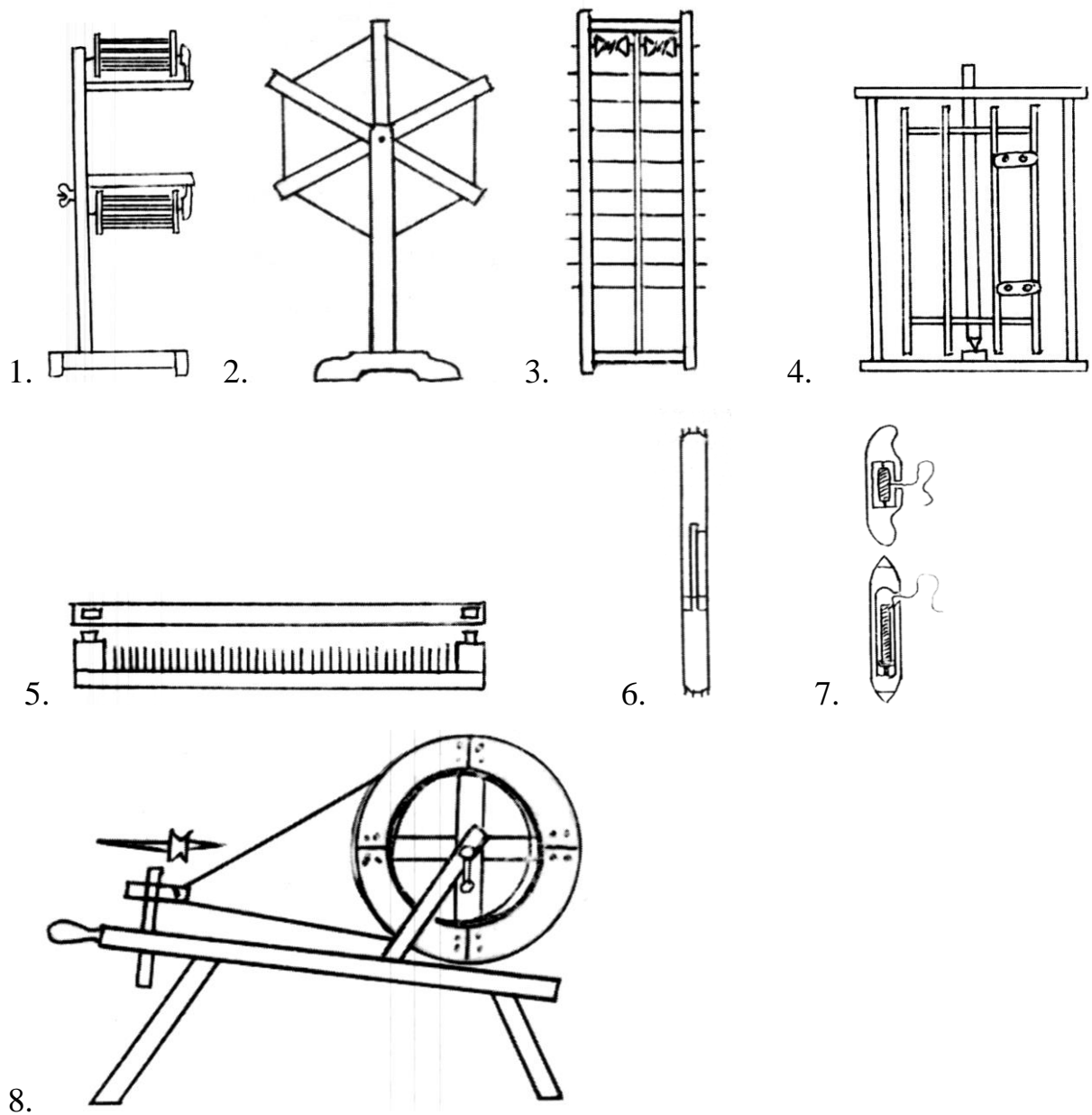

Рис. 11. Ткацькі пристосування:

1 – крона, 2 – млинок, 3 – снувальна рама, 4 – снівниця, 5 – ритки,
6 – шпарутка, 7 – човники, 8 – колоброд (вороток)

4. ТКАЦЬКИЙ РОЗРАХУНОК. ЗАПРАВНИЙ РИСУНОК ТКАНИНИ

Для того, щоб виготовити на ткацькому верстаті тканину, потрібно, в першу чергу, розрахувати густину (щільність) основи. Щільність тканини – це кількість ниток основи, що вкладається на 10 см ширини тканини. У практиці ручного ткання щільність коливається в таких межах: від 30 (килимові вироби) до 100-150 (рушникове та сорочкове полотно). Ширина тканини (Н) розраховується за формулою:

$$H = \frac{N}{0,1 \cdot P} \cdot \text{або } H = \frac{10 \cdot N}{P}, \text{ де}$$

Н – ширина тканини;

N – кількість ниток основи;

P – щільність тканини.

Враховуючи, що при виготовленні тканини на верстаті вона звужується по ширині приблизно на 5 % формула набуває такого вигляду:

$$1,05 \cdot H = \frac{10 \cdot N}{P}, \text{ а звідси визначається } \underline{\text{кількість ниток основи}}, \text{ необхідних}$$

для виготовлення тканини заданої ширини:

$$N = \frac{1,05 \cdot H \cdot P}{10} = 0,105 \cdot H \cdot P + 4, \text{ де}$$

4 – додаткові нитки для посилення країв виробу.

Наприклад, необхідно виткати доріжку довжиною $l = 60$ см, шириною $H = 30$ см, із щільністю основи $P = 50$. Для посилення країв тканини додається додатково 4 нитки. Отже, для доріжки кількість ниток основи складатиме:

$$N = 0,105 \cdot H \cdot P + 4 = 161,5, \text{ тобто приблизно } - 162 \text{ нитки.}$$

Довжина основи обчислюється за формулою:

$$L = l + 0,10 \cdot l + r = 1,1 \cdot l + r, \text{ де}$$

L – довжина ниток основи;

l – довжина виробу;

r – відходи основи (приймаємо в розмірі 50 см);

1,1 – коефіцієнт, що враховує зсідальність основи по довжині.

У нашому випадку довжина основи становитиме:

$$L = 1,1 \cdot l + r = 1,1 \cdot 60 + 50 = 116 \text{ см}$$

Розрахунки показують, що довжина основи (L) майже в два рази більша від потрібної довжини виробу (l), тому (якщо є можливість) вигідніше натягнути нитки основи відразу на декілька виробів. У цьому випадку, якщо вироби поштучні, необхідно додати по 10 см на відступи між ними.

При пробиранні основи в бердо необхідно зважати: якщо номер берда відповідає густині основи, пробирають окремо кожну нитку в зуб берда; якщо основа в кратну кількість разів гущіша за номер берда, то пробирають відповідно по 2, 3 і т.д. ниток в зуб берда; якщо, навпаки, основа рідша – пропускають відповідну кількість зубів берда між нитками основи.

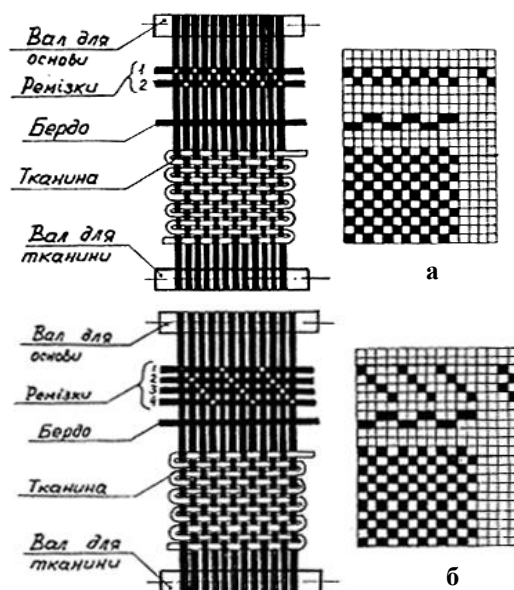

Рис. 12. Розташування заправних елементів для дворемізного (а) та чотириремізного (б) верстатів

Для виготовлення художньої тканини (виробу) необхідно розробити її заправний рисунок. *Заправний рисунок тканини* – це графічне зображення сукупності технологічних умов створення тканини. Він включає в себе рисунок переплетення, схему пробирання ниток основи в ремізки і бердо та порядок підняття ремізок для всіх пітканевих прокидок в рапорті переплетення (рис. 12). Розробляють заправний рисунок тканини на папері в клітинку. Нитки основи рахують зліва направо, прокидки піткання – знизу догори, положення

нитки основи зверху позначається замальованою клітинкою. Розташування елементів заправного рисунка нагадує вигляд зверху схеми ткацького верстата.

5. ВИДИ ТКАЦЬКИХ ПЕРЕПЛЕТЕНЬ

На ручних ткацьких верстатах виготовляють тканини з різними видами переплетень ниток основи та піткання, які називаються ткацькими переплетеннями. Отже, під *ткацьким переплетенням* розуміють певний спосіб переплітання ниток основи і піткання при утворенні тканини, який надає її поверхні характерної фактури.

Існують три основні види ткацьких переплетень, які є базовими для створення різноманітних складних переплетень: 1) полотняне; 2) діагональне або саржеве; 3) атласне (сатинове).

Для характеристики кожного з цих видів ткацьких переплетень використовуються спеціальні поняття, серед яких основними є рапорт та зсув переплетення.

Рапорт переплетення – це найменша кількість ниток основи і піткання, переплетення яких повторюється у тканині. Рапорт переплетення складається з двох рапортів – рапорту по основи R_O та рапорту по пітканню R_{Π} . Для різних ткацьких переплетень величина ці два види рапортів є різними. *Зсув переплетення* – показує на скільки ниток віддалене одне перекриття від іншого в межах даного рапорту. Зсув буває вертикальним – по основи S_O і горизонтальним – по пітканню S_{Π} .

На заправних рисунках тканини, які схематично зображають ткацьке переплетення, положення нитки основи зверху позначається замальованою клітинкою або хрестиком.

Розглянемо схематичні зображення основних видів ткацьких переплетень.

1. *Полотняне переплетення* – різновид ткацької техніки гладкого переплетення, за допомогою якої виготовляється просте полотно на верстаті з кількома підніжками. Воно має найменший рапорт по основи та по пітканню: $R_O = R_{\Pi} = 2$. Зсув полотняного переплетення: $S_O = S_{\Pi} = 1$. Таким чином, просте

полотняне переплетення (рис. 13) утворюється при переплітанні ниток основи і піткання, причому нитка піткання проходить спочатку знизу однієї нитки основи, а після – зверху наступної. Зважаючи на значну міцність (на розрив та розтяг) полотняне переплетення використовується для виготовлення тканин одягового, технічного та декоративного призначення.

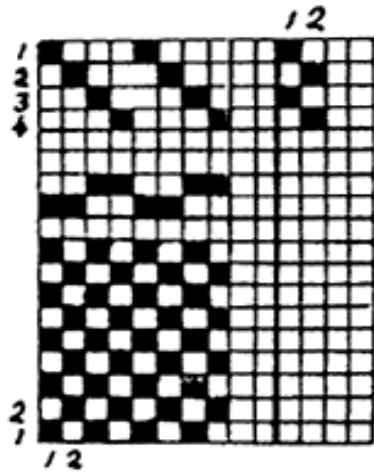

Рис. 13. Просте полотняне переплетення

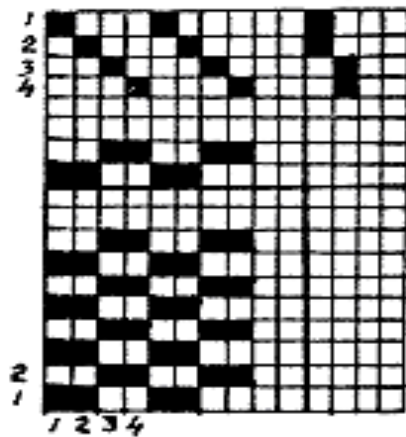

Рис. 14. Пітканевий репс

Різновидами полотняного переплетення є репс і рогожка. Репс – похідне переплетення від полотняного, яке отримують, видовжуючи основні або пітканеві перекриття полотняного переплетення в одному з напрямів (рис. 14). При видовженні перекриттів полотняного переплетення у вертикальному напрямі отримують пітканевий репс, а при видовженні їх по горизонталі – основний репс. Фактура репсу має вигляд рубців, розміщених вздовж або впоперек тканини.

При видовженні перекриттів полотняного переплетення одночасно у вертикальному та горизонтальному напрямках, отримують рогожку – тканину у вигляді шашок. Рогожкове переплетення використовують при виготовленні декоративних тканин з товстої пряжі різних відтінків, що створює ефект плетеного виробу.

2. Характерною особливістю *саржевого (діагонального) переплетення* (рис. 15) є наявність на тканині діагоналей, які складаються з основних або пітканевих ординарних перекриттів. При однаковій щільності ниток основи і піткання, саржеві лінії розташовуються під кутом 45^0 відносно краю тканини. Рапорт основи і піткання діагонального переплетення дорівнює: $R_O = R_{\Pi} = 3$.

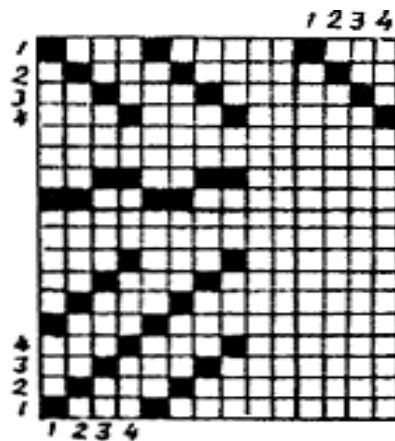

Рис. 15. Проста саржа

Діагональне переплетення позначається дробовим відношенням, чисельник якого дорівнює числу основних перекриттів, а знаменник – числу пітканевих перекриттів на кожній нитці в межах рапорту. Нахил діагоналі позначається знаками: «+» (вправо) та «-» (вліво). У тканині діагонального переплетення нитка піткання проходить зверху над двома і знизу під однією ниткою основи, причому з кожною наступною прокидкою вона пересувається на 1 нитку основи. Саржеві тканини – більш розріджені, тому еластичніші, ніж цупкі тканини полотняного переплетення.

Якщо в рапорті переплетення чисельник менший за знаменник, то на лицьовому боці тканини більше пітканевих перекриттів, тому така саржа називається пітканевою. В основній саржі чисельник більший за знаменник, тому на лицьовому боці більше основних перекриттів.

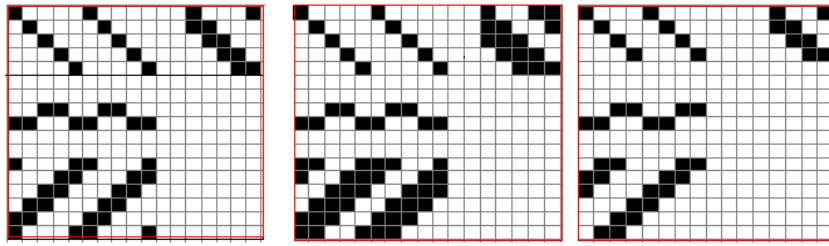

Рис. 16. Посилена саржа: пітканева, основна, двостороння

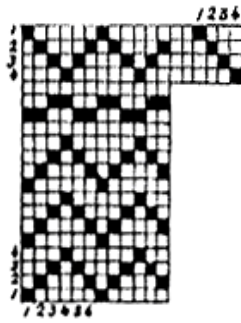

Рис 17. Ламана саржа: пітканева та основна

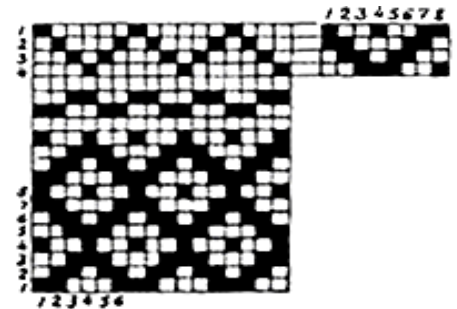
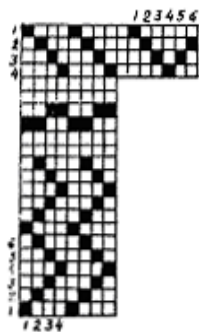

Рис 18. Ромбоподібна саржа

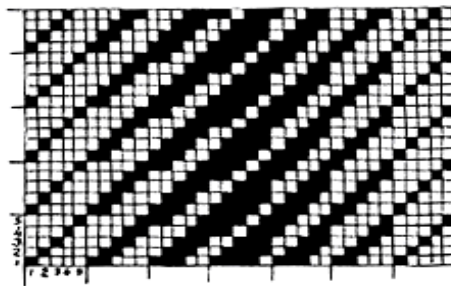

Рис 19. Складна саржа

Різновидами саржевого переплетення є: посилена (рис. 16), ламана або зигзагоподібна (рис. 17), ромбоподібна (рис. 18) та складна (рис. 19) саржа.

Основною характеристикою посиленої саржі є збільшений розмір основних та пітканевих перекриттів, тобто відсутність одинарних перекриттів. Посилена саржа буває основною, пітканевою, а також двосторонньою, коли чисельник рапорту дорівнює знаменнику.

Характерною особливістю ламаної саржі є зубці, які утворюються за рахунок зміни напрямку саржевих ліній в межах рапорту. Ламана саржа будується на основі простої або посиленої саржі, і теж буває основною, пітканевою або двосторонньою. Зубці ламаної саржі спрямовуються як у горизонтальному, так і у вертикальному напрямках, тому саржу називають ламаною по основі та по пітканню.

Ламана саржа, одночасно спрямована у горизонтальному і у вертикальному напрямках по основі та пітканню, називається ромбоподібною.

Складна саржа має в рапорті переплетення декількох саржевих ліній різної ширини, які утворюються внаслідок поєднання переплетень простої і посиленої сарж, а часом і полотняного переплетення.

Переплетення складної саржі є різними, тому що мають в рапорті велику кількість ниток, починаючи з п'яти. Складна саржа буває ламаною і зигзагоподібною) з горизонтальним і вертикальним розташуванням зубців.

3. *Атласне (сатинове) переплетення* є найскладнішим з усіх вищеназваних базових ткацьких переплетень (рис. 20). Його характерною особливістю є те, що одинарні перекриття піткання віддалені одне від одного і розміщені в певному напрямку. Вони малопомітні, тому ховаються в більшій масі ниток протилежної системи (основи), утворюючи блискучу гладку поверхню тканини. Для виготовлення тканин з атласним переплетенням переважно застосовують різні види волокон, наприклад, шовкові нитки для основи і бавовні – для піткання.

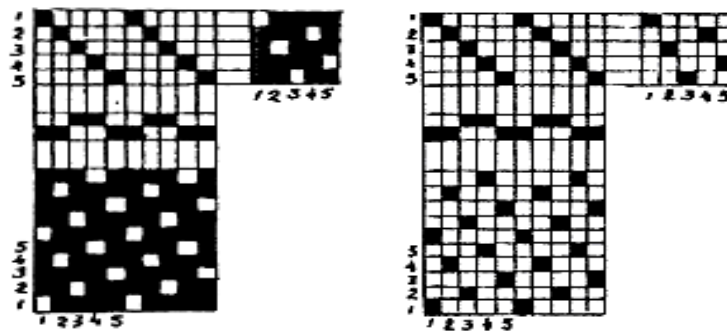

Рис. 20. Атласне і сатинове переплетення

Атласне переплетення з довгими основними перекриттями називається основним атласом, або просто атласом, а з довгими пітканевими перекриттями – пітканевим атласом, або сатином.

6. ПІДГОТОВКА ТКАЦЬКОГО ВЕРСТАТА ДО РОБОТИ

Підготовка верстата до роботи поділяється на два основні етапи: снування основи та заправлення ткацького верстата. Існують різні способи снування основи, які вимагають використання спеціальних пристосувань. Для того, щоб наснувати основу необхідно виконати ряд вимог: усі нитки основи повинні мати однакову довжину, знаходитись в певному порядку та не переплутуватись. Найпростішим пристосуванням для прокладання основи є снувальна дошка (рис. 21) довжиною до 1000 мм і шириною 300 ÷ 1000 мм із вбитими стержнями висотою 150 ÷ 300 мм.

Рис 21. Снувальна дошка

Снування нитки на цьому пристосуванні проводиться наступним чином: початок нитки прив'язується до стержня 1 і ведеться її з зовнішнього боку стержнів 3, 4, 5, 6 і 7, після цього нитку повертають у зворотному порядку, однак її пропускають вже з внутрішнього краю стержня 2. Далі процес повторюється. Під час снування необхідно певним чином позначити середину основи. Довжина основи залежить від кількості стержнів на снувальній дошці. Нитки основи рахують в основному та протилежному напрямках. Снувальні дошки не повинні мати менше трьох стержнів. За відсутності снувальної дошки, її замінюють декількома струбцинами, прикріпивши їх, наприклад, до стільниці (поверхні стола). Після намотування необхідної кількості ниток у перехрестя ниток основи («вісімку») протягують дві кольорові нитки, трохи довші за ширину ткацького верстата. «Вісімка» фіксує нитки основи в порядку їх снування, а, прив'язавши вищезгадані кольорові нитки попарно в натягнутому стані паралельно до берда, розпочинають заправлення верстата.

Зручним пристосуванням для намотування основи є обертова снівниця (рис. 22).

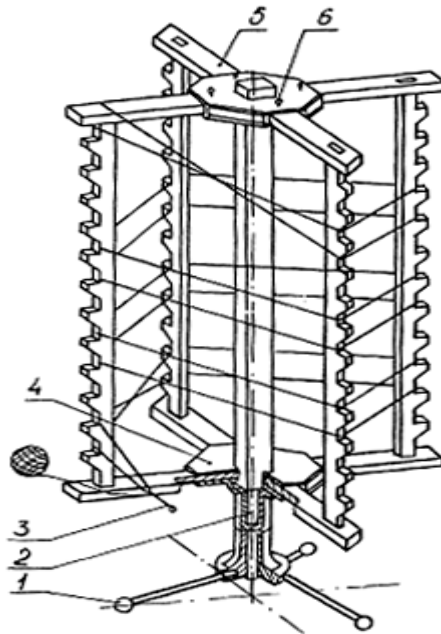

Рис. 22. Снівниця

До шпильки 3 прив'язують першу нитку основи, обертаючи снівницю проти годинникової стрілки, проводять нитку вгору по спіралі. У крайній верхній точці зупиняють, роблять «вісімку» і проводять нитку по спіралі вниз, обертаючи снівницю в протилежний бік. Внизу знову снівницю розвертають, утворюючи «вісімку» і так доки не отримують необхідної кількості ниток. Знімаючи основу з дошки або снівниці, її відразу сплітають у «косу», оскільки у такому вигляді нитки основи не заплутаються під час зберігання. Під «косою» розуміють звичайний ланцюжок, подібний до сплетеного за допомогою гачка.

Заправлення ниток основи у ткацький верстат можна розпочинати як з переднього, так і з тильного боку. У першому випадку розпочинають з пробирання ниток основи в бердо: від його середини спочатку в один бік, а після цього – в інший. Такий спосіб заправлення верстата є доцільним при щільності основи меншій або рівній номеру берда. Далі від середини ремізів нитки основи протягують крізь вічка ремізок згідно заправного рисунку тканини. Кінці ниток основи вирівнюють і закріплюють на основному валі. З цього моменту натягування основи проводиться двома особами. Одна людина

прокручує основний вал і намотує нитки основи, контролюючи рівномірність їх натягу, друга – поступово розпускає «косу», розчісує і розрівнює нитки основи та забезпечує постійний їх натяг. При намотуванні основи на вал час від часу під нитки по ширині підкладають аркуш паперу або картону для рівномірності її намотування. Процес намотування та закладання основи є одним з найбільш трудомістких етапів роботи, вимагає значного терпіння та уваги, оскільки кожна помилка чи недбалість одразу ж впливає на якість виготовленої тканини, а виправлення браку вдвічі збільшує час ткання.

Якщо щільність основи більша від щільності берда, то її закладання на верстат розпочинають від основного вала. Спочатку на ньому закріплюють нитки, потім по кілька ниток пропускають між зубами спеціального півберда (для рівномірного розподілу ниток основи на валі). Деколи у «вісімку» основи вставляють дві зв'язані між собою планки (так звані «цінові» планки), після чого нитки основи намотують на вал в послідовності, описаній вище. Закінчивши намотування основи, півбердо і «цінові» планки виймають, пробирають нитки в ремізки згідно заправного рисунку (важливо не забути зафіксувати «вісімку») у напрямки від середини в обидва боки. Далі нитки пробирають у бердо та прив'язують до навійного (відбірного) вала невеликими пасмами. Ці пасма доцільно прив'язувати вузлом з петлею, щоб при недостатньому натягу була можливість розпустити вузол та підтягнути нитки.

Звичайно нитки основи прив'язують не безпосередньо до навійного вала, а до планки, яка з'єднана з полотнищем цупкої тканини, а другим кінцем прикріплена до вала. Цей клаптик тканини (або декілька міцних шнурів) дозволяє раціональніше використовувати основу.

Прив'язавши нитки основи, їх натягують до робочого стану та виконують декілька контрольних прокидок нитками піткання. При повторному заправленні (якщо не змінюється пробирання основи в ремізки і бердо при однаковій кількості ниток основи) виконують дов'язування нових ниток основи до кінців попередніх ниток перед бердом. Після цього нові нитки намотують на основний вал, пропускаючи вузли через бердо і ремізки.

7. ХАРАКТЕРИСТИКА ТКАЦЬКИХ ТА КИЛИМОВИХ ТЕХНІК

Розглянуті нами в попередньому розділі ткацькі переплетення, які визначають рисунок та фактуру тканини, інакше ще називають фоновим тканням. Для створення декоративних художніх тканин, крім фонових переплетень, використовують ще й візерунчасті.

Залежно від способу утворення зіву та переплетення основи з пітканням, а також від побудови орнаментальних комплексів, розрізняють три основні техніки візерунчастого ткання: 1) перебірне; 2) ремізно-човникове; 3) закладне (килимове).

Однією з найпоширеніших технік візерунчастого ткання є *перебірна* техніка, характерною особливістю якої є рельєфний орнамент, що виступає на рівнем поля тканини. Ця техніка ткання передбачає використання двох видів ниток: ґрунтового та візерунчасте. Ґрунтове піткання, переплітаючись з основою, формує поле тканини; візерунчасте – рельєфний орнамент. Перебірне ткання включає цілу низку різновидів, а саме: суцільний перебір, перебір з вибором, перебір з розробкою орнаментальних мотивів «під парки», «під полотно», «під репс», «під саржу».

Розглянемо, насамперед, процес створення перебірного візерунку по ширині тканини. Такий тип перебірного ткання широко використовувався в народному ткацтві Полісся та Волині, особливо при виготовленні сорочок та запасок (фартухів). Орнаменти Полісся характеризуються простими і вишуканими геометричними формами, гармонією і ритмом кольорових площин та ліній, композиційною довершеністю. Візерунки виконувались переважно червоними нитками на білому або сіруватому тлі з додаванням подекуди чорної, зеленої або синьої нитки. Такі перебірні візерунки майже завжди поєднувались з гладкими кольоровими смугами різної ширини.

Для виконання суцільного перебору, в першу чергу, необхідно розробити орнамент, перенести його на папір у клітинку (найзручніше з розміром клітинки 2x2) та підготувати два види ниток – на фонове та візерунчасте

пiткання. Для вiзерунчастого пiткання пiдбирають переважно нитки вдвiчi бiльшoї товщини, для того, щоб орнамент рельєфно видiлявся на поверхнi тканини i щiльно застеляв фонове пiткання.

Пiсля пiдбору ниток i розробки орнаменту визначається масштаб вiзерунку, тобто кiлькiсть ниток основи (уступ по основi), яка припадає на одну клiтинку вiзерунку (1, 2, 3, i бiльше залежно вiд густини тканини i величини орнаменту) та кiлькiсть пiтканевих прокидок на одну клiтинку (по вертикалi). Розглянемо найпростiший варiант виконання вiзерунчастого перебору, коли одна клiтинка вiзерунку вiдповiдає однiй нитцi основи та двом прокидкам пiткання. На малюнку вiдмiчається середина орнаменту, яка вiдповiдатиме центральнiй нитцi основи. За допомогою перебирки перебираємо нитки основи згiдно першого горизонтального рядка малюнку в одну сторону вiд центру з таким розрахунком, щоб бральниця вкривала тi групи ниток основи, над якими проходить нитка вiзерунчастого пiткання, i проходила пiд тими нитками основи, де повинно знаходитись тло вiзерунку. Пiсля цього перебирають нитки в iншу сторону i на малюнку вiдмiчають початок вiзерунку з правого боку. Перебирку ставлять на ребро i в утворений зiв прокладають нитку вiзерунчастого пiткання. Тодi виконують 2-4 прокидки гладенького фонового пiткання. Наступну вiзерунчасту прокидку починають набирати справа по всiй ширинi виробу, причому крайнi нитки основи завжди набирають на перебирку зверху, а в малюнку орнаменту їх не враховують.

Виконання суцiльного перебору можна значно полегшити лише у випадку, коли верстат обладнано не дротяними фабричними ремiзками з маленькими вiчками, а ремiзками, вив'язаними з мiцної нитки.

Першим способом виконання суцiльного перебору є ткання «пiд дошку» (рис. 23). Пiсля виконання першого рядка вiзерунку, перебирку встановлюють на ребро i в утворений зiв прокидають товсте вiзерунчасте пiткання, яке зафиксовують. Для цього в утворений позаду ремiзок маленький зiв вставляють тоненьку дощечку («прутик») та вiдсовують її назад до навою. Пiсля виконують декiлька полотняних прокидок. Для повторення тiєї самої вiзерунчастої

прокидки тоненьку дощечку знову підсовують до ремізок і піднімають, а в утворений перед ремізками маленький зів вставляють на ребро перебирку. Таким чином тчуть до середини перебірнього візерунку, а після цього з середини працюють у зворотному напрямі, поступово виймаючи набрані раніше «прутики».

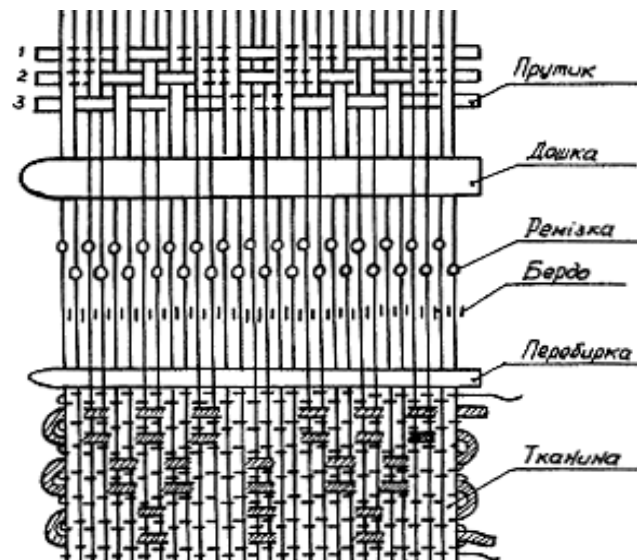

Рис. 23. Ткання “під дошку”

При необхідності повторити один і той самий орнамент, використовують спосіб ткання «на путях» (рис. 24). При цьому способі групи ниток основи, які одночасно треба підняти, фіксуються не за допомогою «прутиків», а перев’язуються ниткою-петлею. Кожну таку петлю нав’язують на дерев’яну планку, яка отримала назву – півремізка. Кожна півремізка відповідає окремому рядку (поступові) в рапорті орнаменту. Після нав’язування півремізки кладуть поверх основи.

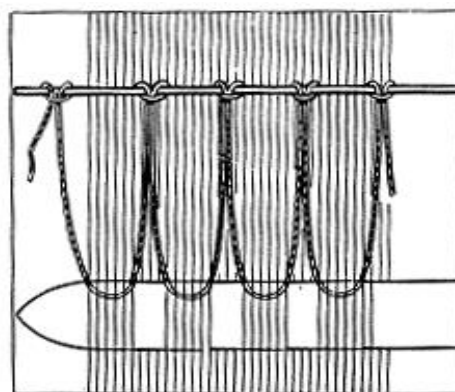

Рис. 24. Ткання “на путях”

У процесі ткання піднімають потрібну півремізку, фіксують візерунчастий зів за допомогою брацьниці, встановленої на ребро, а прокинувши через зів візерунчасте підткання, її знову опускають на основу.

Ткання «на путах» дає більшу економію часу при виконанні орнаментів, а також можливість створювати різні їх варіанти по підтканню.

Існують також інші способи виконання перебірних узорів, зокрема, способом набирання ниток основи на верхній частині відкритого зіву.

Залежно від того, проходить узорна нитка всією шириною виробу чи його окремими ділянками, використовують техніку ткання – «перебір з вибором». Якщо при суцільному переборі різнокольорові нитки підткання розташовуються лише горизонтальними смугами, то при «переборі з вибором» розміщення кольорів може бути довільним: смугами, діагоналями, «розсипом». Яскравим прикладом такого ткання є багатоколірні гуцульські верети, перемітки, подушки тощо, яким характерне є багатство та складність орнаментики, яскрава поліхромія, використання в одному виробі різноманітних технік та орнаментальних мотивів, докладність та витонченість виконання.

Дещо відрізняється від попередніх технік ще один різновид перебору, який широко представлений в рушниковому ткацтві центральних регіонів України. Для цих рушників характерні укрупнені геометризовані рослинні, орнітоморфні чи антропоморфні мотиви: «дерева життя», берегині, казкових птахів і звірів, людських постатей, переважно, червоного кольору на білому тлі.

Такі великі за розмірами орнаменти важко виконати звичайним перебором, бо нитка візерунчастого підткання провисає. Щоб уникнути цього, нитку візерунчастого підткання в певних місцях заплітають за нитку основи. Залежно від способу переплітання такі перебори (рис. 25) називають: «під полотно» (коли візерунчасту нитку переплітають через одну нитку основи), «під репс» (коли візерунчаста нитка в межах орнаменту проходить над двома та під однією або двома нитками основи; таке переплетення часто виконують тільки на верхній частині зіву), «під парки» (коли візерунчаста нитка проходить над двома і під двома нитками основи в шаховому порядку), «під саржу» (коли

візерунчаста нитка переплітається з основою саржевим переплетенням). Найбільшого декоративного ефекту досягається при поєднанні декількох таких переплетень зі звичайним перебором.

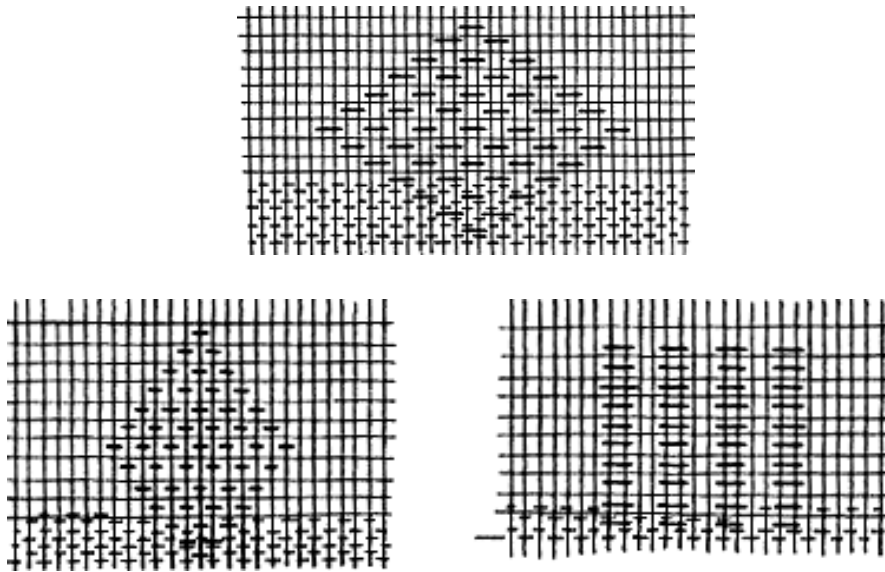

Рис. 25. Перебір “під парки”, “під полотно”, “під репс”

Не набув широкого розповсюдження в ручному народному ткацтві такий різновид перебірного ткання як ажурні мережки, хоча вони є нескладними у виконанні та достатньо.

Розглянемо послідовність виконання найпростішої ажурної мережки при закритому зіві (рис. 26). Спочатку піднімається група з $3 \div 4$ ниток скраю основи (права група ниток). Береться $3 \div 4$ нитки (ліва група ниток), які лівою рукою перехрещують з правою групою, а в утворений отвір пропускається перебирка. Після цього беруться дві наступні групи ниток і так за всією шириною основи. Завершивши операцію, перебирку ставлять на ребро, прокидають нитку піткання, виймають перебирку і продовжують ткати полотно.

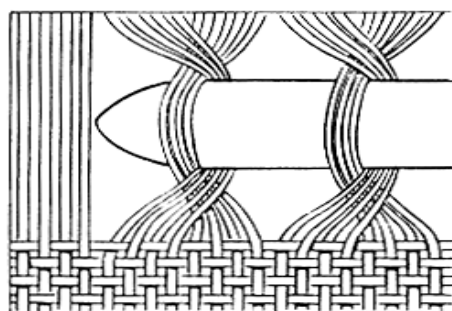

Рис. 26. Виконання ажурної мережки

Гарно виглядає інша тканина мережка – при відкритому зіві. Послідовність її виконання наступна: беруть групу в декілька ниток основи з верхньої частини зіву, відсовують її великим пальцем лівої руки вправо, дістають стільки ж нижніх ниток основи, розташованих точно під ними, вказівним пальцем їх піднімають, перехрещують з верхніми і одягають на бральницю.

Іншою поширеною технікою візерунчастого ткання є *ремізно-човникове* (рис. 27), яке відрізняється від перебірного способом утворення візерунчастого зіву – не вручну, а за допомогою ремізок, з'єднаних із підніжками. Таку техніку застосовують лише на багаторемізних ткацьких верстатах, причому чим більше ремізів, тим складніші орнаменти можна на ньому виконати. Найпростіші й найпоширеніші способи ремізного ткання можна виконувати при заправленні верстата на ламану саржу, натискаючи відповідні групи підніжок для створення візерунчастого зіву. Найчастіше ремізне ткання поєднується з перебірним.

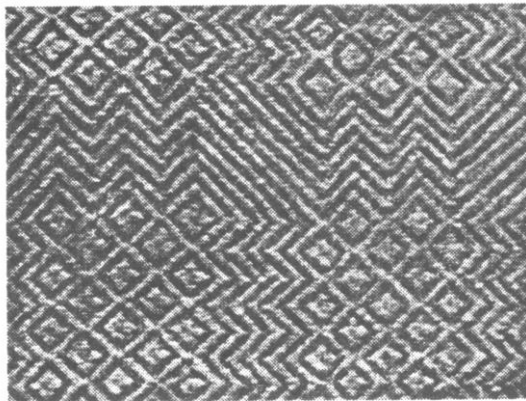

Рис 27. Ремізно-човникове ткання

Третьою технікою ручного художнього ткацтва є *закладне* (або килимове) ткання. Цією технікою найчастіше виготовляються гладкі, вузликові однібічні і двобічні килимові тканини. При такій техніці ткання використовується лише одна система ниток підткання, яка й утворює візерунок. При виконанні орнаменту закладною технікою пучки кольорових ниток закладають (звідси й назва) у полотняний зів між певною кількістю ниток основи, а кінці виводяться назовні, причому слідкують, щоб кінці всіх ниток були спрямовані в один бік. Змінюючи зів, починають прокладати нитки в протилежний бік, причому

кожного разу прокладання ниток відбувається зі сторони, протилежної до тієї, куди спрямовані кінці кольорових ниток.

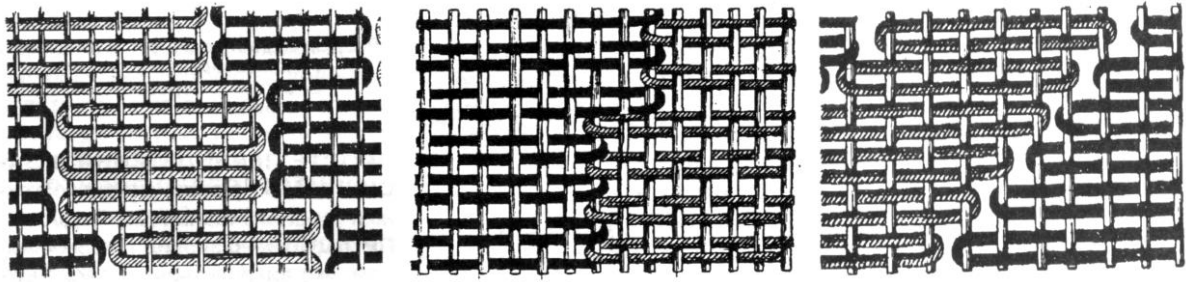

Рис 28. Способи з'єднання кольорових полотен

Контури витканих кольорових площин з'єднуються між собою по вертикальних, косих чи східчастих лініях способами «у вічко», «на косу нитку» та «на межову нитку» (рис. 28). При з'єднанні площин «у вічко» (власне кажучи, вони не з'єднуються) сусідні кольори охоплюють кожній свою нитку основи і на межі кольорів утворюється наскрізна щілина – вічко (ажур). Спосіб «на косу нитку» застосовують для виконання орнаменту з кососпрямованими (скісними), зубчастими формами, при цьому перевивають нитку однієї кольорової ділянки над кольоровою ниткою суміжної ділянки на відстані двох-трьох ниток основи. У килимових тканинах зі скісним контуром орнаменту проглядаються маленькі отвори-просвіти, що нагадують пунктир. При з'єднанні вертикальних кольорових площин «на межову нитку» кожна з ниток кольорового піткання по чергово захоплює одну нитку основи на стику кольорів («межову нитку»).

8. ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ОРНАМЕНТАЛЬНИХ КОМПОЗИЦІЙ В РУЧНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТКАЦТВІ

Уся святковість і краса декоративно-ужиткових виробів залежить від правильно підібраних і розташованих елементів та мотивів, які утворюють рисунок – орнамент. Для правильної розробки орнаментів необхідно знати основні принципи й закономірності, прийоми та правила композиційної побудови зображення.

Орнамент (від лат. *ornamentum* – оздоба, прикраса) – це візерунок, який складається з елементів, що ритмічно повторюються. Ним прикрашають різноманітні побутові предмети, одяг, меблі, архітектурні споруди, книжки тощо. Відповідність художньому образу, формі і призначенню виробу, стрункість побудов та витонченість елементів й мотивів, точність виконання кожного з них, симетричність розташування – ось відмітні риси традиційних українських орнаментів. Мета застосування орнаментів – підкреслити форму предметів, підсилити природну красу матеріалів та передати творчу думку й «почерк» митця.

Елементи й мотиви, що створюють орнамент, – це стилізовані (декоративно узагальнені та перероблені) форми навколишнього світу. Вони повинні гармонійно вписуватися в загальну композиційну форму виробу чи площини. Великі елементи перевантажують площину, роблять орнамент строкатим, тому виріб втрачає художню цінність, стає менш привабливим. Так само буває і з надто дрібними елементами, які невдало підібрані за розмірами, тому губляться на поверхні виробу. У цьому випадку немає і не може бути певного рецепту, все залежить від художнього смаку виконавця.

Існують різні **види орнаментів**, які класифікуються за такими ознаками:

1. За зображенням елементів і мотивів:

- **геометричний** – складається з крапок, трикутників, квадратів, прямокутників, ромбів, кіл, а також із прямих, звивистих (спіралі, зигзаги) та ламаних (меандри) ліній;
- **рослинний** – складається із зображень стилізованих природних форм флори: стовбурів дерев, гілок, листків, бруньок, стебел, квітів, злаків, овочів, фруктів та ін.;
- **тваринний** (аніمالістичний або зооморфний) – складається із стилізованих зображень представників тваринного світу: коней, оленів, баранів, зайців, орлів, соколів, павичів, зозуль, голубів, ластівок, півнів, качок, бджіл та ін.;

– **людський** (антропоморфний) – складається зі стилізованих зображень людських постатей (дитячих, чоловічих або жіночих) та окремих частин тіла.

– **змішаний** – поєднує в собі два або декілька розглянутих вище видів орнаменту, наприклад, рослинно-геометричний, рослинно-тваринно-геометричний тощо.

Крім цих видів орнаментів існують геральдичні, шрифтові, міфологічні, символічні та інші.

2. За розташуванням елементів і мотивів на поверхні предмета:

– **стрічковий** (смушковий) – поєднує елементи і мотиви у смузі, якою обрамляються краї поверхні предмета по довжині, висоті, ширині, колу, периметру тощо;

– **сітчастий** (килимовий) – складається з повторюваних елементів і мотивів, якими заповнюється вся поверхня предмета або центральна його частина;

– **центричний** (розетковий) – складається з круглого орнаментального мотиву – розетки, розташованого у центральній частині поверхні предмета.

3. За взаємним розташуванням елементів і мотивів в орнаменті:

– **симетричний** – складається зі взаємно впорядкованих елементів і мотивів, що розташовані на осях симетрії або їх системах;

– **асиметричний** – вирізняється вільним розташуванням елементів і мотивів;

– **композиційно-замкнений** – складається з елементів і мотивів, обмежених певними геометричними формами

Створення орнаментальних композицій в будь-якій галузі декоративно-ужиткового мистецтва має свої особливості, зумовлені специфікою матеріалу чи технологією виготовлення. Не є винятком і ткацтво. До специфіки створення орнаментальних композицій у ручному художньому ткацтві належить:

– простота і легкість виконання *горизонтальних* кольорових смуг і відповідно до цього можливість зміни кольору тла (фону), а натомість значна трудомісткість при виконанні *вертикальних* кольорових смуг (тільки способом закладного ткання або снуванням кольорової основи);

– при використанні способу перебірною ткання «на путях» є можливість створення орнаментальних композицій на базі різних варіантів одного орнаменту, використовуючи його повністю або частинами та застосовуючи різні осі симетрії в горизонтальному напрямі;

– використання у тканих виробках одночасно перебірних та ремізних технік і відповідних орнаментів;

– необхідність використання в роботі тільки ткацьких орнаментів (унікаючи вишивальних), оскільки в ткацтві необхідно враховувати кількість ниток основи, які перекриває піткання, щоб уникнути провисання візерунчастої нитки.

При виконанні великих орнаментальних мотивів потрібно їх спрощувати і застосовувати розробку («під полотно», «під репс», «під парки», «під саржу»).

Для допомоги в роботі можна запропонувати декілька композиційних схем тканих виробів, набір ремізних та переборних візерунків (характерних для конкретного регіону), з яких легко створити власні варіанти орнаментальних композицій. Для початкових робіт бажано використовувати лише ремізні орнаменти, а вже після їх вивчення переходити до більш складних – перебірних.

На рис. 29-31 представлено мотиви орнаментів на ремізно-човникових та перебірних тканинах.

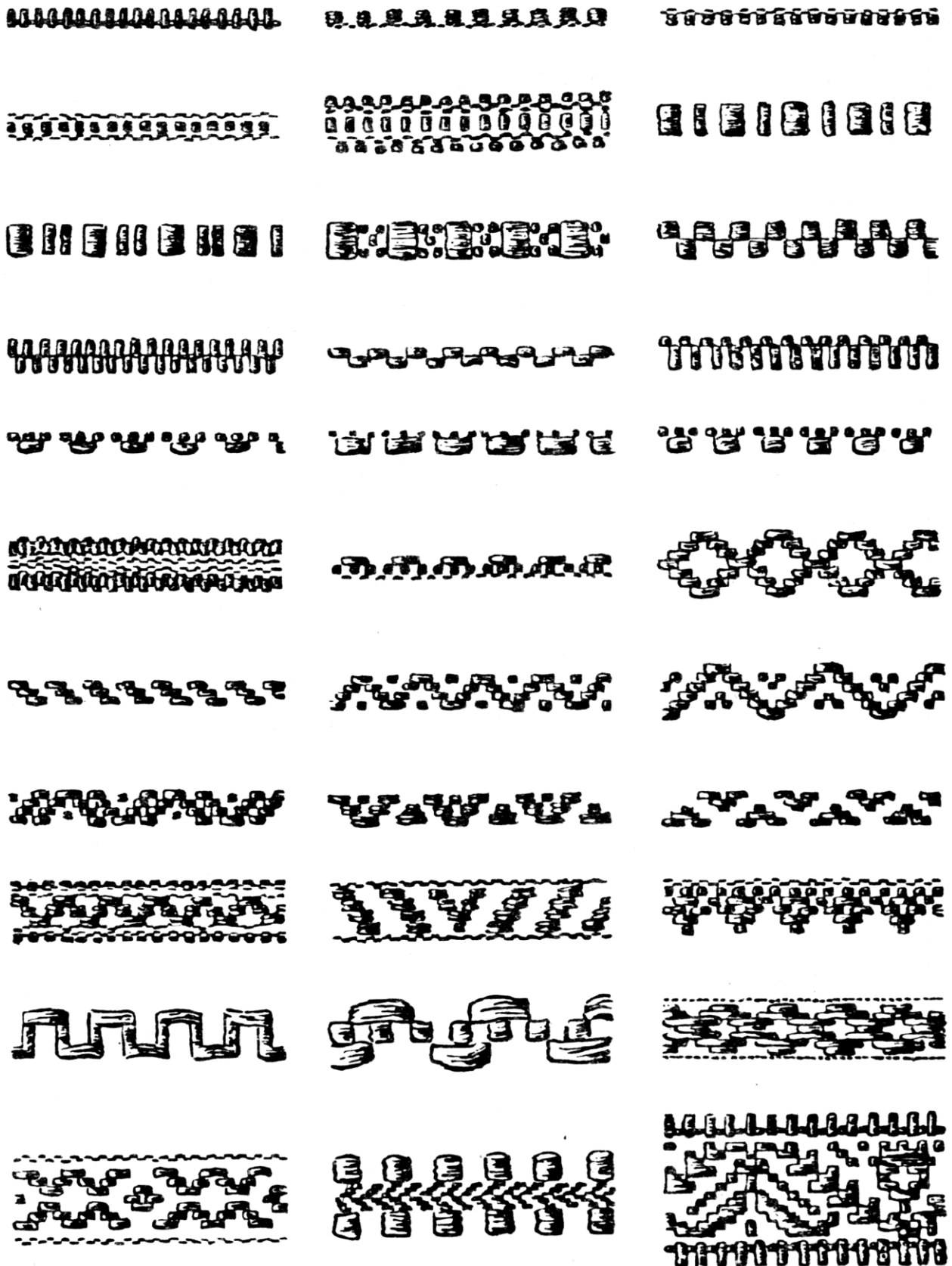

Рис. 29. Мотиви стрічкового орнаменту на ремізно-човникових тканинах

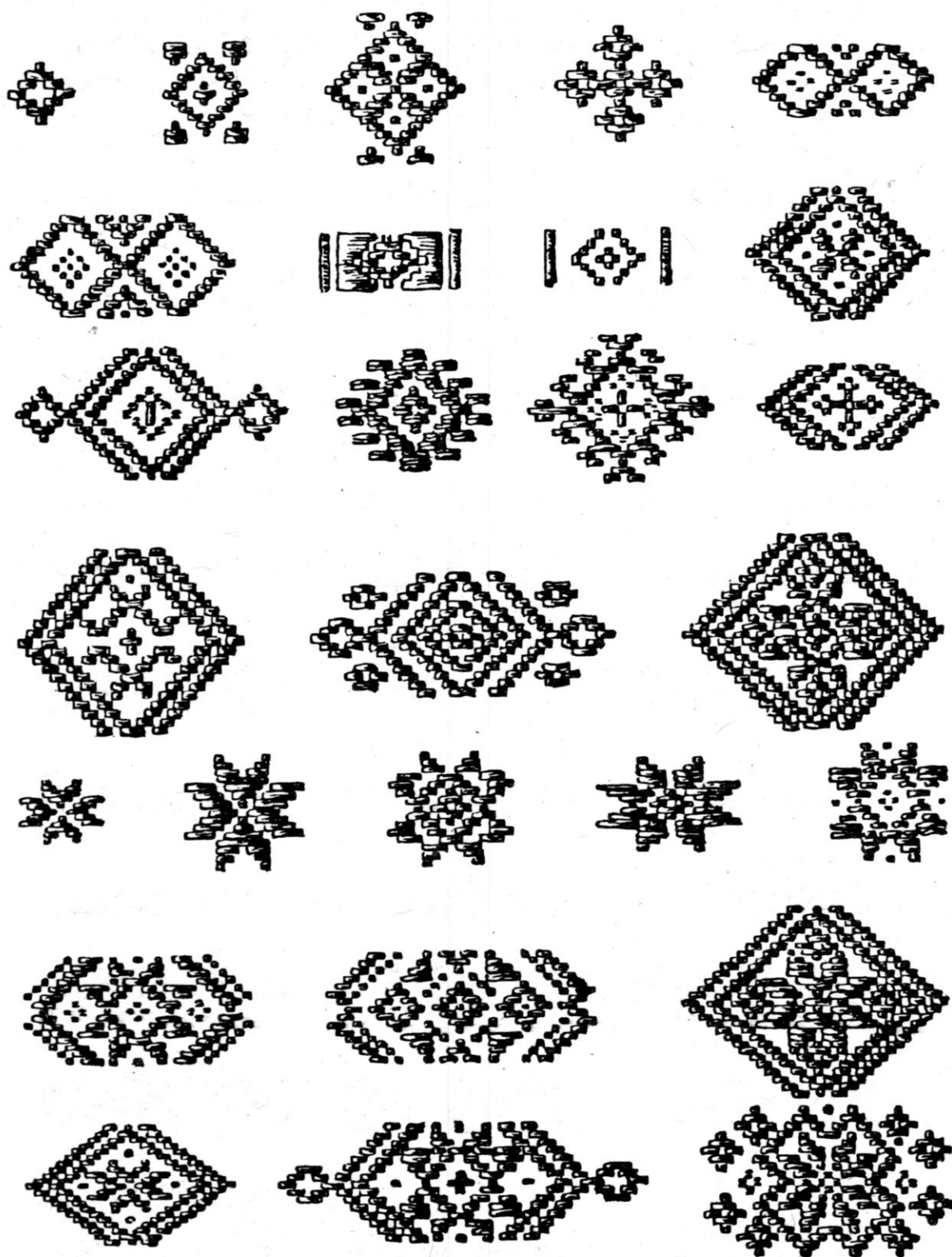

Рис. 30. Ромбоподібні мотиви орнаменту на
ремізно-човникових тканинах

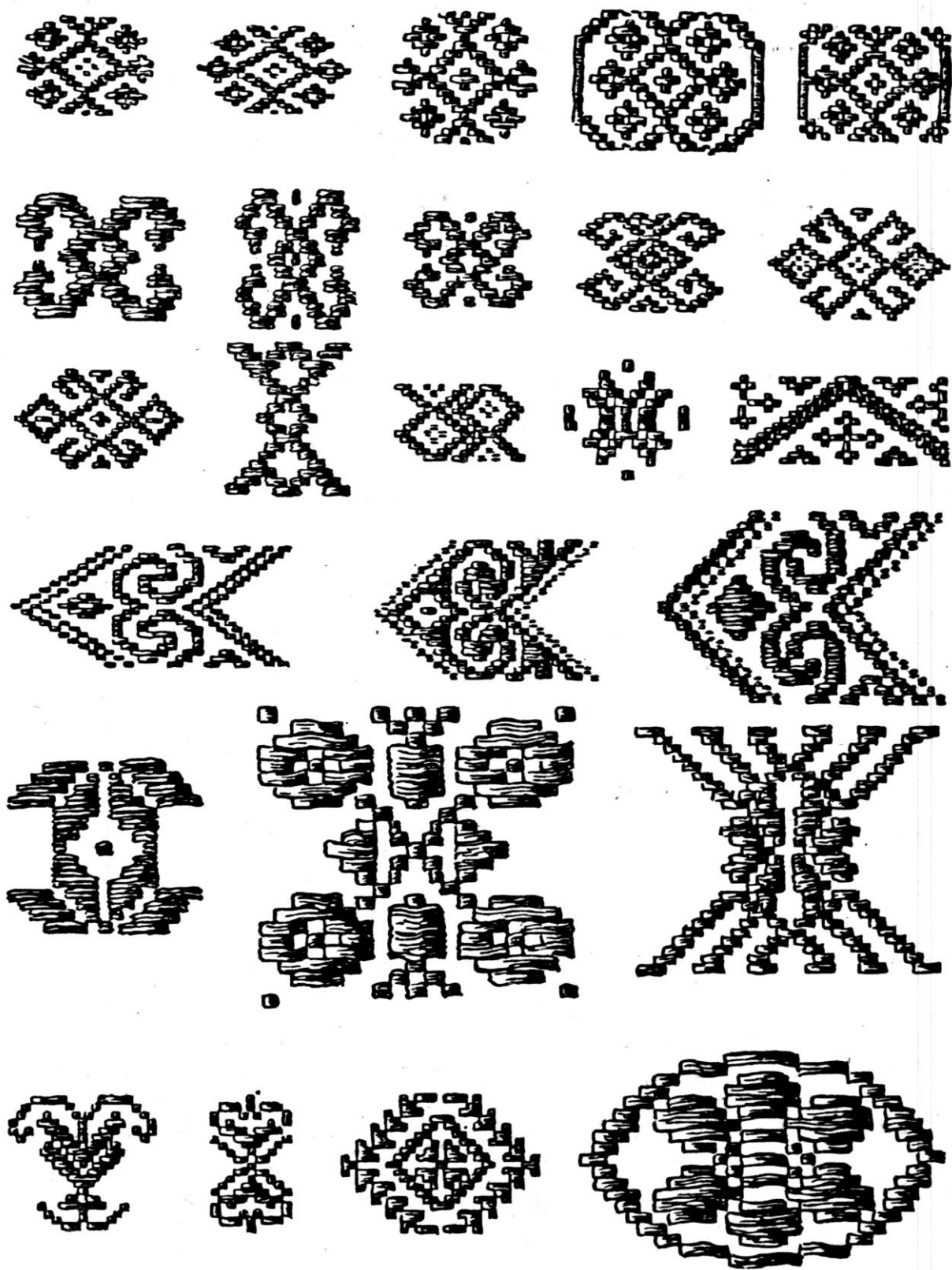

Рис. 31. Ромбоподібні, хрестоподібні і “зірчасті”
мотиви орнаменту на перебірних тканинах

9. ТРАДИЦІЙНІ ТКАНІ ВИРОБИ ОДЯГОВОГО ТА ІНТЕР'ЄРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Усі традиційні ткани вирази умовно поділяють на дві великі групи: тканини одягового та тканини інтер'єрного призначення. До тканин одягового призначення належать: полотно, сукно, поштучні ткани вирази – запаски, сорочки, обгортки, плахти, дерги, намітки, хустини, пояси, стрічки, сумки, бесаги тощо. До тканин інтер'єрного призначення відносять покривала (покрівці, верети), наволоки, скатертини (настільники), рушники та ін.

Повсюдно на Україні було поширене виробництво полотна. Залежно від призначення виготовлялося полотно тонше та грубіше, легке та жорстке, рідке та густе. Народним майстрами було відомо понад двадцять видів полотна. Число пасем, що використовувалися для основи, визначало товщину полотна і давало йому назву, свідчило про якість матеріалу. Від товщини нитки основи залежало кількість їх вкладання в ширину полотна, наприклад: 9 пасем («дев'ятка») – найгрубіше селянське полотно, тонкі полотняні матеріали – «десятка», «дванадцятка», «тринадцятка», «чотирнадцятка». Найбільш ходовими були «дев'ятки», «десятки» та «дванадцятки». Звичайно ширина полотна домашнього виробництва становила 45÷53 см. Разом з тим на Волині полотно ткали значно ширшим – більше 75 см. На Київщині і Полтавщині було розповсюджене полотно з коноплі, середньою шириною – 45-50 см. На Чернігівщині переважало конопляне полотно шириною 52 см, на південному заході України часто ткали полотно зі змішаних (льоно-конопляних чи конопляно-бавовняних) ниток шириною – 60 см.

За нитками основи і підкання полотна поділялися на лляні та конопляні (з ниток домашнього прядіння), бурунчукові (з тонких лляних ниток фабричного виготовлення), бавовняні, «бомбакові», «памутові» (з бавовняних ниток фабричного виробництва) шовкові, муслінні, золототкані (переважно з привізних шовкових, металевих ниток тощо). Конопляні полотна утворювали окремі групи: плоскіні (тканини з м'яких волокон плоскіні – з «перших конопель»), матірчасті (тканини з ниток, нарядених з волокон матірки –

«других конопель», жовтіших і тугіших). Від якості волокон також залежала їх назва: повісмо (високоякісне волокно з ниток, нарядених з тонких волокон), миканка (волокна середнього гатунку), клоччя (залишки, які використовували для виготовлення відповідних низькоякісних тканин).

Окремо виділяють групу «серпанкових» (розріджених) полотен, для виготовлення яких використовувалась найтонша лляна пряжа найвищої якості. З таких серпанкових полотен виготовляли в Середньому Подніпров'ї, Поліссі та Волині жіночі святкові головні убори (намітки, перемітки), шили рукави святкових сорочок тощо.

За кольором полотна поділяли на білі й сірі (сирові). Технікою виконання тканин найчастіше було просте полотняне переплетення, хоча використовувалося й чиновате (саржеве) ткання.

Широко розповсюдженим, як виробництво полотна, було виготовлення сукна, для якого використовувалась переважно овеча вовна різної якості. Сукно ткали простим полотняним або зрідка саржевим переплетенням. Для того, щоб вовняне полотно перетворилося у сукно, його піддавали вологій обробці – збивали і валяли. При всіх способах валяння і збивання сукна його поливали водою: грубошерсте – холодною, тонкорунне – гарячою. Грубе сукно били руками в ручних ступах, а в Галичині, Карпатах і на Закарпатті – в ніжних, або в ночвах ногами. У водяних ступах грубе сукно били дерев'яними молотами. М'яке сукно для ліжників або коців валяли у млинових водяних ступах, а довгий ворс на сукні одержували шляхом вичісування його водою: сукно клали в сітчасті корзини з лози, які обертались потоком води. У деяких районах сукно після валяння видублювали в екстракті вільхової кори, потім його протирали попелом для остаточного знежирення.

В усіх регіонах України були поширені білі, сірі, чорні, чорно-коричневі і мішані види сукна. Сукно найвищого гатунку – тонке, однотонне, використовувалось на пошиття святкового одягу. Гуцули таке сукно ще й фарбували в червоний колір. Для виготовлення найтоншого сукна використовувалась шерсть ягнят або молодих овець першої стрижки (поярок). На виробництво

тонкого сукна, запасок, поясів йшла довга шерсть (волосінь) з овець, яких не стригли цілий рік.

Сукно з тонкої шерсті було однорідним, тонким, і цінилось дорожче. Незаможне населення шерсть для одягу збирало декілька років, інколи стригли старих овець два рази на рік, отримуючи жорстку шерсть низької якості – перестриг. Для грубого сукна використовували шерсть, яку одержували вичісуванням овець, а також відділенням від вичинених овечих шкір. Часто в бідніших родинах ткали дешеве сукно, з'єднуючи шерсть з волокнами рослинного походження.

Полотно і сукно вимірювали на метри. Поштучні ткани вигоди виготовлялися як для окремих виробів одягового призначення чи їх доповнень, так і для використання в інтер'єрі житла.

Особливою майстерністю, різноманітністю, красою та багатством орнаментики вирізнялися плахтові тканини. Для одержання складних узорів плахти використовувалися, крім шерсті, гарус, шовк та біль (бавовняні нитки фабричного виготовлення).

Візерунок плахти складали квадрати, утворені внаслідок регулярного чергування різноколірних ниток основи і підкання. Розмір окремих квадратів коливався від 3 до 12 см. У цих квадратах, відповідно з місцевими традиціями, розміщувались різні за формою і кольором візерунки, переважно геометричні, рідше – рослинно-геометричні. Орнаментація клітинок плахти була двосторонньою, орнамент складався з чергування стовпчиків, зірочок, розеток, вписаних у прямокутник чи квадрат, між якими виступали ділянки кольорового фону – ґрунту. Залежно від сюжету візерунку плахти отримували назви – «зіркова хрещатка», «слив'янка», «коропова луска», «рожева» і т. ін.; залежно від побудови рисунка – «стовпата», «кривуляста», «недогони» (коли колір перебору одного квадрата частково переходив на сусідній); залежно від переважаючого кольору фону: «чорнятка», «синятка», «червонятка», «напільна» (наполовину чорна й синя); стриманість колориту плахт, які носили літні жінки, також відбилась у її назві – «пісна плахта».

На виготовлення плахти використовувалось біля 4 м тканини. Крім того, часто вона ще додатково прикрашалась вишивкою. Виконувалась плахта з двох полотнищ – «гривок», довжиною $1,5 \div 2$ м, які зшивались наполовину чи на дві третини, після чого перегинались вдвоє, так щоб зшита частина охоплювала фігуру ззаду, а незшита (крила) – вільно звисала по боках. Ззаду «гривки» розходилися і з-під них було видно частину зшитої плахти. Щоб рисунок був «на лице», часто кожен п'яток ткали до половини лицьовим орнаментом, а від половини – виворітним.

Найбільш архаїчним типом жіночої поясного незшитого одягу є запаски, які поділялися на одноплатові та двоплатові, з різним колористичним і орнаментальним вирішенням.

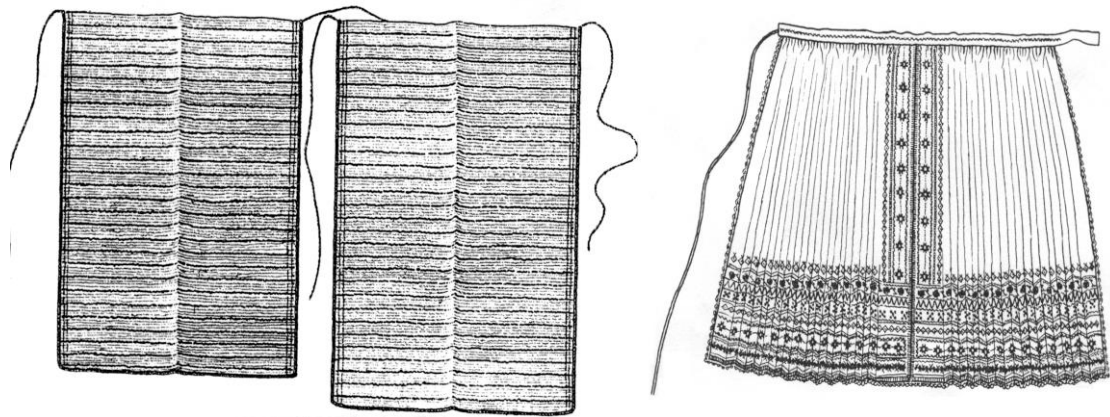

Рис. 32. Запаски – жіночий поясний одяг

Двоплатова запаска – це два зарублених, незшитих полотнища, одне з яких вужче і сягає від пояса нижче колін (запаска-попередниця), а друге, ширше і довше – на задню частину (запаска-позадниця). Зверху до запасок прикріплялись торочки (очкурі) для зав'язування навколо талії. Двоплатові запаски однакового розміру були поширені в Карпатах, на Закарпатті, Буковині, Поділлі, а одноплатові попередниці – на Волині, Поділлі, Поліссі. Матеріалом для них служили вовняні, лляні, конопляні, шовкові та металеві нитки. Тло переважно виконувалось простим полотняним або саржевим (чиноватим) переплетенням, а узорні смуги – перебірним або килимовим (закладним) тканням. Щоденні й святкові запаски різняться матеріалом, технікою ткання, кольором. На Полтавщині і Чернігівщині святкові попередниці прикрашали

знизу широкими багатоколірними орнаментальними смугами. У західних районах поширені запаски, ткани перебором у поперечні кольорові смужки. На волинських запасках виткані багатоколірні гладкоткані пасочки, а знизу – ширші орнаментальні смуги у зубчики («драбинку»), ромби («книші»). На Поділлі поширені запаски з орнаментальними мотивами, розташованими поперечними рядами на всій площині запасок. У Карпатах та Буковині для запасок характерне густе розміщення поперечних багатоколірних смуг, в яких різні відтінки розташовані так, щоб виділити кольорові акценти.

За кольором запаски поділяються на ясно-червоні (яворівські), темно-коричневі (верховинські), яскраво-жовті (космацькі). Окрему групу створюють гуцульські і буковинські багатоколірні запаски, переткані металевими нитками золотистого та сріблястого відтінків (сухозлітки). На Гуцульщині запаски з двох полотнищ називали поперечками, парівками. З трьох боків вони обшиті плетеною кіскою («шнурком»), зверху прив'язуються до талії шнурками («баюрами», «околячками»).

Ще один вид тканого поясного одягу – обгортки – одноплатові полотнища, яким обгортали стан поверх сорочки і закріплювали в талії поясом. Локальні назви обгортки – дерга (Лівобережжя), горбатка, опинка (Прикарпаття), катринця (Подністров'я, Буковина), фота (Буковина), околячка (Гуцульщина) та ін.

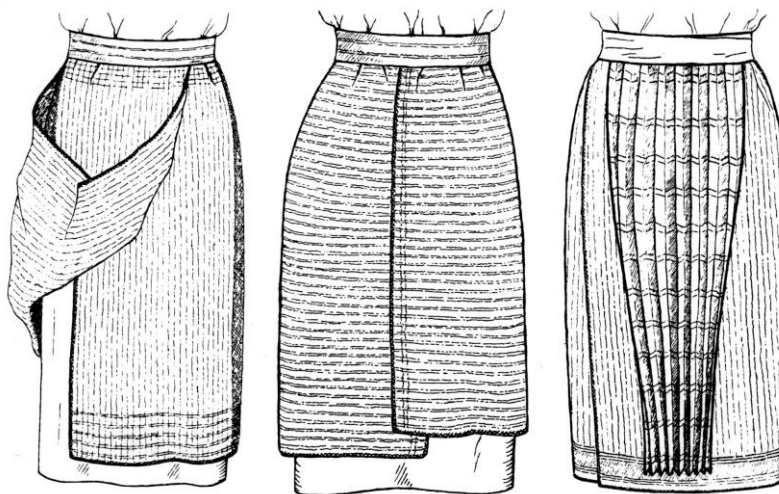

Рис. 33. Обгортки – жіночий поясний одяг

Ткалися обгортки переважно чиноватим простим або візерунчастим багаторемізним тканням. За кольором обгортки поділяють на дві групи: з чорним і червоним тлом. Залежно від орнаментування полотнищ розрізняють обгортки з суцільноорнаментованим полотнищем; обгортки, які мають центральне поле неорнаментоване, а при повздовжніх краях – орнаментальну смугу; обгортки із заснівчастими по основі орнаментованими кольоровими смугами, які при одяганні розташовані горизонтально при талії і знизу поясного одягу; обгортки з трьохдільним полотнищем: дві крайні частини орнаментовані кольоровими стрічками, а середня – безвізерунчата. При одяганні орнаментальні смуги вертикально розміщуються на передніх полях. Цікавими є чорні буковинські обгортки, на крайніх частинах яких виткані складні стилізовані рослинні багатоколірні або срібно-золотаві мотиви.

Пізнішим видом жіночого поясного одягу були спідниці, що поширились в усіх районах України наприкінці XVIII ст. Виготовляли їх з окремо витканих полотнищ (від 3 до 6 пілок), призбирували на талії, а знизу зарублювали. Спідниці, ткані переважно з вовняних ниток у повздовжні вузькі різноколірні смужки (червоні, сині, жовті, зелені) називали бурками (Волинь), а виткані з різноколірних бавовняних ниток в Яворівському районі Львівщини – шорцями. Спідниці-літники ткали з вовни, льону, коноплі в повздовжні жовті, червоні, коричневі смуги. Встановлена спереду пілка часто відрізнялась кольором і шириною смуг. На Волинському Поліссі ткали також картаті літники, декоровані знизу рядами поперечних орнаментальних смуг. Сандараки – спідниці з домотканих вовняних тканин, переважно червоного кольору, дрібнорясовані, з широкою різнокольоровою орнаментальною смугою на подолі. Вишита спереду пілка («приточка») менше рясована, відмінна за кольором і орнаментом від поля спідниці. Цей тип спідниці, як і літник, був поширений на Поліссі та Волині.

Спеціальна тканина виготовлялась для особливого виду верхнього одягу – гуні. Їх ткали з грубої вовни, а довгий ворс на лицьовому боці утворювався так: після кожних трьох ниток піткання впліталися довгі, грубі, легко зсукані

вовняні нитки або ледь з'єднанні пасма вовни (до 10 см), які випускали на лицевий бік і прибивали нитками піткання. Локальні назви гуні: космата, коцовата, коцованка, волосаня.

Обов'язковою приналежністю українського народного одягу є ткані пояси, які виконували як утилітарну, так і декоративну та символічно-обрядову функцію. За технікою виготовлення виділяються два типи поясів (локальні назви: крайки, окрайки, байорки, пасики, поясини, тканиці, та ін.): плетені «в сітку», «в кіску» і ткані: перебором, килимовою технікою, чиноваттю, в поперечні чи поздовжні вузькі смужки, гладенькі або суцільно заповненні ромбами, зубчиками та рядами квітів, складних ромбоподібних фігур. Пояси виготовлялись різної ширини (1÷35 см) і довжини – до 3 м; за кольором – червоні, малинові, зелені, багатоколірні, зрідка – чорні. Окрему групу поясів утворюють шовкові, вовняні, золототкані пояси мануфактурного виробництва. Знамениті случькі пояси ткали з шовкових металевих срібних і золотих ниток в середині XVIII ст. на мануфактурах Слуцька, Бучача, Бродів, Станіслава та ін. Багатоколірні з двостороннім орнаментом, вони складались по довжині навпіл так, що з обидвох боків був різний колір і орнамент.

Найбільш довершеної і тонкої ткацької роботи вимагали намітки – один з найдавніших видів головних уборів заміжньої жінки. Намітка (обрус, плат, перемітка, завій, рантух, рушник) – це лляні, бавовняні, рідше конопляні, серпанкові полотнища прямокутної форми довжиною до 5 м і шириною до 50 см, кінці яких, і часто налобна частина, декоровані тканим орнаментом. Орнаментовані кольорові кінці наміток називаються переміточними заборами.

Рис. 34. Намітки – жіночі головні убори

На переважній більшості території України сорочки прикрашались вишивкою на домотканому полотні і тільки на Поліссі та Волині збереглися повністю або частково виткані на верстаті жіночі та чоловічі сорочки. Орнамент на рукавах, комірі, пазухах чи манжетах виконувався безпосередньо на ткацькому верстаті, а пізніше готові полотнища лише зшивали чи змережували. На Гуцульщині чи Бойківщині зустрічалися сорочки, в яких витканими була лише узорна уставка до рукава, а інші частини – прикрашались вишивкою.

Рис. 35. Жіноча святкова сорочка

Серед тканин інтер'єрного призначення досить поширені були покривала (локальні назви: верети, постілки, плаhti), що використовувалися для застеляння ліжок, вкривання і т.ін. На основу використовувалися переважно льон або коноплі, а на піткання – вовняні, лляні та бавовняні нитки. Покривала ткалися як простим полотняним, так і чиноватим, багаторемізним візерунчастим та перебірним тканням.

За характером орнаментування виділяються покривала поперечно-смугасті («пасасті»), картаті («в клітку») та візерунчастоткані («писані»). Колір покривал найчастіше білий, біло-чорний. Поширені також багатоколірні покривала. У смугастих ряднах, веретах акцент зроблений на ширині кольорових смуг, ритміці повторень, характері обрамування, заповнення нитками. Художня виразність картатих верет залежить від кольорових смуг

ниток основи та відповідної ширини смуг піткання. В узорних веретах є різні варіанти komponування геометричних мотивів, розеток, ромбів, павучків. Виділяють заснівчасті покривала – з каймою при двох широких кінцях або з одного – підзори.

Наволоки – тип тканих інтер'єрних виробів, призначених для подушок. Їх ткали переважно прямокутної форми з лляних, конопляних та мішаних ниток. За характером орнаментування виділяються наволоки з перетканими кольоровими смугами по всій площині та орнаментованими смугами (прошвами) по одному або двох вузьких боках. Зустрічаються і мішані варіанти. Техніка ткання: просте полотняне, візерунчасте килимове і багаторемізне.

Скатертини використовувалися для накривання столів, скринь тощо. Для їх виготовлення використовувалися різноманітні матеріали: льон, коноплі, бавовна, вовна, металеві нитки. Виконувалися вони різноманітними ткацькими техніками, включаючи ажурний перебір. Скатертини могли бути однопліччі, шириною 50-80 см та довжиною 2÷3 м. Пізніше поширилися квадратні обруси з двох пілок, змережані посередині.

За характером орнаментування можна виділити сіро-білі (тіньові) скатертини із суцільним візерунчастим фоном – «хрестові», «великодні», «віконце», «борисівська» і т.ін. Такі настільники мали переважно ритуальне, святкове призначення. Друга група скатертин – смугасті, на вузьких краях яких виткані широкі смуги, а в центральній площині позмінно виткані вужчі і ширші (переважно червоні) стрічки.

Дуже поширеними були ткані рушники, які переважно мали обрядове призначення. Виготовлялися вони з найкращих ниток різними ткацькими техніками. За призначенням рушники поділяються на хатні («кілкові», «на сволоки», «на жердки»), на ікони («божники», «зав'єски»), весільні – для молодих, плечові – для обв'язування сватів, подарункові. Розміри рушників, залежно від призначення, також були різними. Наприклад, закарпатські рушники «на жердки» невеликі (45 x 65 см), а житомирські «зав'єски» і чернігівські «божники» досягали довжини шести метрів.

В окрему групу об'єднують рушники білі, біло-червоні, кумачеві, поліхромні з поперечними орнаментними смугами, рушники з вертикально видовженими до центральної площини антропоморфними мотивами «дерева життя», заснівчасті – рушники Полісся, картаті – з Поділля, крелевецькі рушники зі Сумщини тощо.

Як і на всій території України, ткацтво значного поширення набуло і на Бойківщині. Однак, необхідно зазначити, що бойківське ткацтво було раціонально практичним, про що писав Іван Франко у праці «Етнографічна експедиція на Бойківщину»: «Загалом про ткання бойків можна сказати те, ... що вони керуються міркуваннями практичності в побуті і нехтують усім мальовничим та декоративним і їх полотно, і сукно грубе, просте, без кольорових перетик, більше розраховане на тривкість, ніж на красу».

Полотна бойки ткали прості і чиноваті. Чиноватих було три види: «на вічка», «на пасочки», «на косу». Своєрідною була одиниця вимірювання полотен – «стіна», яка дорівнювала 8÷9 м. Для жіночого поясного одягу – спідниць – бойки широко використовували техніку нанесення орнаменту на вже готову тканину – вибійку («вибиванки», «мальованки», «друкованиці»). Процес виготовлення бойківської вибійки докладно описав Іван Франко в уже згадуваній «Етнографічній експедиції на Бойківщину»: «Вибійку виготовляють із звичайного домашнього полотна, на яке способом вибивання друком наносять різні, досить виразні узор».

Виготовлення вибійки було стародавнім промислом, про що свідчать місцеві назви візерунків, а також знаряддя для цієї техніки. Назви візерунків у різних околицях міст, селах були різними. Візерунок рисували на дошці відповідної ширини, завдовжки один метр, потім його вирізали ножем, стамескою або долотом і накладали зверху валиком фарбу, виготовлену з дрібнозернистої сажі та олії. Після цього дошкою з фарбою вибивають візерунок на злегка зволоженому полотні. Майстрів, які займалися цим художнім ремеслом, називали малярами або «друкарями».

Центрами ручної вибійки полотен на Бойківщині були Устрики Нижні, Лютовиська, в Турківському районі – село Лімна, а на Східній Бойківщині – околиці Кального і Старий Мізунь. Кожний з центрів вибійки мав своєрідні особливості в орнаменті і колориті, який відзначався багатством та різноманітністю. Залежно від переважаючих орнаментальних мотивів вибійки називали: «на сороківці», «ланцюжки», «цятки», «звізди», «ланцюжки з квітами», «штургання», «галузання», «на барвінок» та ін. За характером композиційного рішення бойківські вибійки можна поділити на дві групи: зі стрічковою та шаховою композиціями.

Бойківські вибійки відзначаються чіткістю окреслення орнаментальних мотивів, виділення їх на білому тлі, насиченими контрастними кольорами. Перед нанесенням орнаментальних мотивів полотна крохмалили, додаючи клей. Це надавало тканині еластичності, сприяло своєрідному рельєфному звучанню вибіячаного орнаменту.

Виготовляли бойки і своєрідну ворсову тканину для верхнього плечового одягу – гуні. З тонких вовняних ниток ткали широкі пояси – «крайки», вузькі – «тканиці», стрічки для очіпків – «партиці». В околицях Турки, Борині, Либохори, Гнилої було поширене ткання лляних верет – «плахт», одноколірних, зшитих з 2÷3 пілок. У районах Середньої Бойківщини ткали «перетикані» плахти з лляної основи та чорними і червоними вовняними смугами – «партицями». Такі верети виготовляли одно- та двосторонніми – «на одно личко» і «на два личка».

Бойки виробляли також «заснівчасті» верети, зі смугами основи з лляних кольорових ниток, переважно червоного і білого або чорного і білого кольорів. На піткання («поробок») теж використовувались білі і кольорові нитки, що призводило до утворення клітчастої, «картатої» тканини. Поширеним методом декорування бойківських «коців» було снування при краях тканини широких білих попарних смуг, які відігравали роль бордюру.

Поширеними у бойківському ткацтві були ліжникові вироби – «покрівці», які ткали на суцільній білій або чорній основі поперечними смугами в

ритмічному чергуванні – вузчі-ширші, чорні-білі. Зшивали виткану тканину з двох пілок переважно так, щоб у центрі не сходилась смуга зі смугою. Характерною рисою бойківських ліжників є і те, що в одному з поздовжніх країв загинали обидва кінці пілок трикутником досередини і зшивали. Такі «покрівці» зі східних і західних районів Бойківщини призначалися для вкривання взимку, для утеплення ніг. У закарпатських районах тчуть ліжники – «джерги», де на білій основі виткані широкі смуги із червоних і чорних стрічок. «Джерги» ширші та багатоколірніші ніж «покрівці». З кінця XIX ст., коли розпочали використовувати для фарбування вовни анілінові барвники, поперечні смуги в «джергах» ткали з вовняних ниток, пофарбованих у рожевий, зелений, синій, фіолетовий кольори.

Велика різноманітність та багатство тканин, що виготовлялись народними майстрами на території України вказує, наскільки важливу роль відіграло ткацтво у культурі та побуті українців. Відійшли у минуле часи, коли майже у кожній хаті стояв ткацький верстат і довгими зимовими вечорами жінки та дівчата ткали полотно і сукно для всієї родини. Однак, ніколи не втратить своє значення самотність та висока мистецька цінність виробів народних майстрів, які через століття пронесли, зберегли та вдосконалили художню виразність українського текстилю, відтворили в тканині співочу душу народу. Тому завдання освітніх закладів – зберегти цю неоціненну мистецьку спадщину нашого народу, пронести її далі, розвинувши та переосмисливши відповідно до сучасного світосприйняття.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів: Світ, 1993.
2. Від ремесла до творчості: Збірник / Упоряд. Ю.Г.Легенький. – К.: Час, 1990.
3. Гургула І.В. Народне мистецтво західних областей України. – К.: Мистецтво, 1966.
4. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка. – 1987.
5. Данченко О.С. Народні майстри. – К.: Рад. школа, 1982.
6. Жук А. К. Сучасні українські художні тканини. – К.: Наукова думка, 1985.
7. Кара-Васильєва Т.В. Творці дивосвіту. – К.: Рад. школа, 1984.
8. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини : Альбом / Авт.-упоряд. О.А. Кратюк. – К.: Мистецтво, 1991.
9. Колос С.Т., Хурчин М.Д. Декоративні тканини. – К.: Видавництво Академії архітектури УРСР, 1989.
10. Кулебакин Г.И. Рисунок и основы композиции. – М.: Высш. школа, 1979.
11. Матейко К.І. Український народний одяг. – К.: Наукова думка, 1977.
12. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва / Відп. ред. Я.П.Запаско. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1969.
13. Народні художні промисли України: Довідник. – К.: Наукова думка, 1986.
14. Никоряк О.І. Сучасні художні промисли Українських Карпат. – К.: Наукова думка, 1988.
15. Подорож у казку: Путівник по осередках народної творчості Гуцульщини. – Ужгород: Карпати, 1970.
16. Прикрась свій дім. – К.: Техніка, 1988.
17. Рафаенко В.Я. Народные художественные промыслы. – М.: Знание, 1988.
18. Сакович І.В. Народні традиції в українській художній промисловості.-К.: Наукова думка, 1975.
19. Сидорович С. Художні тканини західних областей України. – К.: Наукова думка, 1979

20. Супрун Л.Я. Резьба и роспись по дереву. – М.: Легкая промышленность, 1983.
21. Тищенко О.Р. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII – XVIII ст.). – К.: Либідь, 1992.
22. Текстиль, скло, кераміка: Каталог. – Л.: Редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву, 1990.
23. Франко І.Я. Зібрання творів: В 50 т. // Етнографічна експедиція на Бойківщину – К.: Наукова думка, 1982.
24. Хворостов А.С. Декоративно-прикладное искусство в школе. – М.: Просвещение, 1981.
25. Художні промисли України: Довідник – К. : Мистецтво, 1979.
26. Чарівне веретено: Нариси // Упоряд. А.Г. Данилюк. – Львів: Каменяр, 1990.
27. Юрченко П.Г. Народні ремесла України. – К.: Наукова думка, 1978.

ДОДАТКИ

СЛОВНИК НАРОДНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТКАНИН І ТКАЦТВА

АБА (ГАБА) – біле сукно для верхнього одягу гетьманських сердюків (XVIII ст.).

АДАМАШКА (АДАМАШОК, АДОМАШКА, ДАМАШКА, ОДАМАШКА) –

1. Шовкова тканина з візерунком; 2. Різновид шовкової камки.

АКСАМИТ (ОКСАМИТ) – дорога шовкова тканина, схожа на бархат; використовувала козацька старшина для виготовлення вбрання; плис.

АЛАЖА – різновид тканини.

АЛТАБАС (АЛЬТЕМБАС) – різновид парчі, шовкова тканина, густо ткана із золотом чи сріблом (турецького походження); використовувався для виготовлення плечового одягу, верхів шапок і взуття (відома з XVI ст.).

АМБУК – тканина для покривання кофт тощо.

АРМ'ЯК – вовняна тканина з верблюжої вовни.

АРМЯЧИНА – див.: арм'як.

АРУС – різновид візерункової вовняної тканини (XVII ст.).

АСТАМЕТ – вовняна тканина для виготовлення верхнього одягу – кунтушів; кармазин.

АТЛАС (ГАТЛАС, ОТЛАС) – блискуча і гладенька шовкова або напівшовкова тканина зеленого, блакитного, червоного та ін. кольорів для виготовлення жіночого і чоловічого одягу (відома з XVII ст.).

БАВОВНЯНКА – бавовняна тканина.

БАГОР (БАГР) – сукно червоного кольору.

БАГРЕЦЬ – див.: багор.

БАЙБЕРАК (БАЙБАРАЧИНА, БАЙРАК, БАМБАРАК, БАМБЕРАК, БАНБЕРАК) – 1. Шовкова тканина з крученого шовку із золотим і срібним візерунком або гладка без узорів, використовували для виготовлення верхнього чоловічого одягу (китайська, турецька і бухарська) (XVII-XVIII ст.); 2. Цупка шовкова тканина.

БАЙБЕРКА – див.: байбарак (1).

БАЙКА – 1. Різновид м'якого начесаного кошлатого сукна; 2. М'яка бавовняна, рідше вовняна тканина з ворсом; бая.

БАК (БОМБАК, БУМБАК) – полотно (Поділля).

БАРЕЖ – прозора, схожа на сітку тканина, що виготовляється з вовняної, шовкової і бавовняної пряжі.

БАРКАМ – різновид ситцю для жіночої сукні (Волинь).

БАРХАН (БАРХАНЬ) – бавовняна тканина для жіночих спідниць тощо.

БАРХАТ (БАРХОТ) – 1. Шовкова або бавовняна тканина, ткана подвійним пітканням з ворсом і без ворсу; 2. Бавовняний оксамит – плис.

БАРХАТЕЛЬ – див.: бархат.

БАРХАТЙН – різновид тканини.

БАРХОТ – див.: оксамит (Нижня Наддніпрянина).

БАРХОТИНА – бархатна тканина.

БАРЮГ – див.: бархат.

БАСТОН – тканина бостон (Нижня Наддніпрянина).

БАТИСТ – тонка легка бавовняна або льняна тканина, з якої шують білизну, блузи або сукні.

БАТКАНИЙ – шовкова тканина (Львівщина)

БАХТА – біле фабричне полотно (Одещина, Миколаївщина).

БАЯ – 1. М'яка бавовняна, рідше вовняна тканина з ворсом; байка; 2. Ворсиста вовняна тканина; 3.Різновид грубого сукна з довгим ворсом для верхнього зимового одягу – бунди, гуні, чамари.

БЕЗБАРВИЙ – про безворсове сукно (Волинь).

БЕЗСАГИ – різновид килимової тканини.

БЕЗЬ (БЕЗЯ) – бавовняна тканина (XVI-XVIIIст.).

БЕЙЗ – шерстяна тканина, дуже зваляна, поверхня покрита довгим ворсом.

БЕСАГОВА ТКАНИНА – різновид тканина, з якої виготовляють бесаги.

БІЛЕ ПОЛОТНО (ФАЙНЕ) – полотно з біла, розстеленого на полі, що змокло і вибілене на сонці (Гуцульщина).

БІЛИЛО – полотно (Львівщина).

БІЛОЗЕМЕЛЬНІ ВИБІЙКИ – тканина, в якій орнамент на білому тлі полотна.

БІЛОКОС – шовкова тканина з лямованими квітками по білому або червоному полю.

БІЛОКОСТ – червоно-чорна тканина (Полтавщина).

БІЛЬЦЯ – див.: білило.

БЛАВАТ – 1. Шовкова зелена тканина з китичками з червоного гарусу або з грубих вовняних ниток, пофарбованих у червоний колір (Полтавщина); 2. Шовкова тканина блакитного кольору; шовк.

БОБРИК – одягова шерстяна тканина, дуже валяна, стрижена, з начесаним ворсом на лицьовій стороні.

БОБРИКОВЕ СУКНО – різновид сукна (Миколаївщина).

БОЙК – бавовняна тканина зеленого кольору з торочками з червоного гаруса, або з товстих шерстяних червоних ниток (Полтавщина).

БОМАЗЕЯ – тканина байка (Миколаївщина).

БОМБАК (БУМБАК) – полотно (Поділля).

БОРТОВКА – щільна, жорстка тканина, що підкладається під борта одягу.

БОСТОН – різновид дорогого тонкого сукна.

БРАЧЕНЬ – шовкова тканина; різновид парчі (XIV ст.).

БРАЧИНА – див.: брачень.

БРЕЗЕНТ (БРЕЗЕНТИНА) – груба льняна водонепроникна тканина.

БРОКАТ – тяжка шовкова тканина з гаптованими узорами – квітами; парча.

БУМАЗЕЯ – 1. Ворсова тканина; байка, бархат; 2. Бавовняна тканина (XVIII ст.).

БУРКАТЕЛІЯ – різновид тяжкої тканини, перетканої шовком.

БУРЛА – турецька тканина.

БУРСА – 1. Перська шовкова тканина; 2. Вибійчана тканина з фігурним орнаментом.

БУРУНЧУК (БУРУНЬЧУК) – 1. Серпанок, татарське полотно; 2. Прозоре полотно; використовувалось для завішування вікон, виготовлення сорочок та деяких видів декоративних тканин.

Б'ЯЗЬ – 1. Густа бавовняна тканина, подібна до грубого миткалю; використовували як підкладку у кафтанах тощо; 2. Перська або бухарська бавовняна тканина.

ВАЛ – тканина, виткана з грубої пряжі з клоччя.

ВАЛОВИНА (ВАЛІВЕЦЬ, ВОЛОВЕЦЬ, ВАЛОВИЦЯ) – 1. Грубе полотно, конопляне, зроблене з валової грубої пряжі; 2. Тканина з валу.

ВАТИН (ВАТІН) – рідка тканина з великим густим начосом, що підшивається під підкладку одягу для утеплення.

ВЕЛЬВЕТ – бавовняний оксамит з густим ворсом.

ВЕРЕТА (ВЕРЕТЯ) – груба тканина з валу, ряднина.

ВЕРЕТТЯ – різновид грубої тканини з валу; ряднина.

ВИБИВАНКА (ВИБІЙКА, ВИБОЙКА, ДРУКВАНИЦЯ) – домоткана тканина з вибитими узорами, яку виготовляли в домашніх умовах за допомогою дерев'яних кліше.

ВИБІЙКА (ВІБІЙЧАСТА ТКАНИНА) – тканина з візерунком, який наноситься вручну за допомогою різьбленої або набірної дерев'яної дошки. Назви вибійки за мотивами і ритмом побудови орнаменту: на сороківці, ланцюжки, цятки, зірки, ланцюжки з квітами, штургання, галузання, на барвінок, тісничка, купчиста, розскакуванка, басамани, поперечна. Інші назви: забескидська, устріцька, угорська, грубешівська (Бойківщина).

ВІЗРА – див.: вельвет (Миколаївщина).

ВІСІМНАДЦЯТКА (ВІСІМНАЙЦЯТКА) – домоткане полотно, ткане у 18 пасом.

ВІСОН – тонка коштовна тканина у вбранні царів, жерців тощо.

ВОЛОВИНА – грубе домоткане полотно бойків.

ВОЛОСЯНА (ВАЛЯНА ГУНЯ, КОЦОВАННЯ) – ворсова вологостійка тканина з пухнастою поверхнею і тонкими переливами білого або сірого кольору (Карпати).

ВОЛОСЯНКА – тонке сукно з високоякісної вовни – волосу.

ВОЩАНКА – навощена тканина.

ГАБА – див.: аба; біле турецьке сукно; з грубого сорту габи виготовляли серм'яги, опанчі.

ГАБАРДИН – шерстяна або бавовняна густа тканина для легких пальт, плащів, костюмів.

ГАДВАБ (ГАДВАН, ЄДВАБ) – див.: шовк.

ГАЗ (ГАЗА) – тонка прозора шовкова тканина, переважно біла, інколи кольорова; використовували для жіночого одягу і головних уборів.

ГАЗУКА – різновид тканини (Чернігівщина).

ГАЛАЙ – різновид шовкової тканини, з якої шили жіночі сукні.

ГАЛЕНТУР – різновид шовкової тканини.

ГАЛИНА – сукно різних кольорів, з якого виготовляли верхній чоловічий одяг сердаки.

ГАРАС – 1. Узорна вовняна тканина, арус; 2. Сукняна тканина із вовняного пофарбованого прядива.

ГАРНІТУРА – шовкова блискуча тканина, товща за тафту.

ГАРУС – бавовняна тканина, схожа на шерстяну.

ГАЧІ – різновид сукняної тканини.

ГЛАЗЕТ – різновид парчі з витканими золотими або срібними узорами.

ГЛОТА – груба чорна тканина, з якої виготовляли жіночі фартухи (Закарпаття).

ГРЕБІННЕ ПОЛОТНО – грубе домоткане полотно.

ГРЕБІННИЦЯ – найгрубіше полотно (Поділля).

ГРЕЗЕТ – 1. Див.: парча; 2. Тонка тканина; 3. Шовкова або шерстяна тканина з дрібним візерунком того ж кольору.

ГРЕЗЕТА – гладенька тонка шовкова тканина, різновид попліну.

ГРОДЕТУР – різновид шовкової тканини.

ГУНИНА – різновид вовняної тканини (Бойківщина).

ГУНЯ – вовняна тканина, що виконувала функцію килима; вживалася як покривало чи накидка поверх одягу.

ГАЗА – різновид рідкої прозорої тканини; марля (Лемківщина).

ГРЕЙГОРЬ – різновид тканини.

ГРЕЗЕТА – тоненька проста тканина.

ГОЛЬ – різновид шовкової тканини.

ДАБА – бавовняна тканина.

ДАРАГА (ДОРОГА) – різновид шовкової, переважно смугастої або картатої тканини, орнаментованої золотими або срібними шовковими нитками; використовували як підкладку верхнього одягу – кафтанів, зипунів, літників (XVI ст.).

ДАРАЙ – строката турецька китайка.

ДВАДЦЯТКА (ДВАЙЦЯТКА) – тонке домоткане полотно в 20 пасом.

ДВАНАЙЦЯТКА (ГРЕБІННЕ) – тонке домоткане полотно в 12 пасом.

ДЕВ'ЯТКА – грубе домоткане полотно в 9 пасом.

ДЕМІКОТОН – густа бавовняна привізна тканина, яку використовували для виготовлення верхнього одягу (XIX ст.).

ДЕРБЕНЬ – міцна тканина, полотно, мішковина.

ДЕРГА (ДЬОРГА, ДЕРЮГА) – 1. Домоткана вовняна тканина, яку використовували як жіночий поясний одяг (Київщина, Полтавщина, Чернігівщина); 2. Домоткана кольорова тканина; 3. Домоткане кольорове покривало, яким застеляли ліжко; попона (Полісся); грубе полотно, ліжник (Київщина).

ДЕСЯТКА – домоткане товсте, нижчої якості полотно в 10 пасом.

ДЖЕРГА – 1. Товста груба тканина; 2. Рядно, покривало, килим.

ДИМА – 1. Різновид бавовняної тканини (XVIII ст.); шили жіночі спідниці, чоловічі жупани; 2. Прозора тонка смугаста тканина – канефась.

ДИМКА – 1. Товста смугаста бавовняна тканина; 2. Сорт білого полотна для постільної білизни (Лемківщина).

ДРАП – густа шерстяна або напівшерстяна тканина для пошиття верхнього одягу.

ДРЕЛІХ – 1. Просте грубе полотно; 2. Чиновате полотно, з якого виготовляли скатерті або верхній одяг – кафтани (Львівщина).

ДРИЛАХ – різновид простого грубого полотна (XVIII ст.).

ДРУКВАНІЙ – див.: вибійка (Лемківщина).

ДУКЛЯ – тканина китайка, виткана удвічі густіше.

ЄДАМАШКА (ЕДАМАН, АДАМАШОК) – 1. Одноколірний шовковий штоф по атласному або по гродетуровому тлу; 2. Шовкова тканина; 3. Адамашкова цупка тканина з візерунком кольору тканини. Різновиди: півтабенюк, маре, кафа (канва), кармазин, парча; 4. Товста шовкова тканина з візерунками; була поширена серед української шляхти і козацької старшини.

ЄДВАБ (АДВАБ) – різновид дорогої шовкової тканини.

ЄДВАБНИЦЯ – шовкова тканина.

ЖУР – тканина тюль (Миколаївщина).

ЗАЛАВНИК (НАЛАВНИК, ПАРАТАР) – вузька килимова тканина, якою покривають лаву.

ЗАГАЛЬНИЦЯ – полотно, в якому поєднано грубше й тонше прядиво (Івано-Франківщина, Тернопільщина).

ЗАРБАВ (ЗАРБАФ, ЗАРБАФТ, ЗАРБАЕР) – різновид шовкової тканини, затканої золотими або срібними нитками; парча, використовували для пошиття верхнього одягу – фerezій, шуб тощо.

ЗГРЕБНИНА – полотно гіршої якості; використовувалось для виготовлення сорочок (Полісся).

ЗГРІБНЕ (ОГРІБНЕ) – грубе полотно з конопель (Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина).

ЗЛАТОГЛАВ (ЗЛОТОГЛАВ) – шовкова тканина з шовковим пітканням і основою із золотої парчі.

ЗОНЕС – різновид фабричного полотна (Подністров'я).

ЗУФ – вовняна тканина (XVI ст.); камльот, використовували для пошиття верхнього одягу і підкладок.

ІЗОРБАФ (ІЗОРБАТ, ЗАРБАВ) – парча; золота або срібна тканина із срібним, золотим або шовковим орнаментом.

ІЛЬНЯНКА – льняна тканина.

ІЛЬЧИСТИЙ – тонке полотно (в зигзаги) (Бойківщина).

КАЛАМАЙКА (КОЛОМАЙКА, КОЛОМИЙКА, КОЛОМЕНКА) – 1. Різновид смугастої вовняної тканини в пружки ясних кольорів, з якої шили жіночі спідниці і пояси; 2. Льняна міцна тканина.

КАЛЬКА – прозорий папір або тонка тканина, що накладається на креслення чи малюнок для точного копіювання.

КАМКА (КАМХА) – старовинна шовкова візерункова тканина.

КАМЛІОТ – привізена шерстяна тканина безворсу; ткали з тих самих ниток як в основі, так і в пітканні, двома підніжками як просте полотно.

КАМОТ – різновид щільної шерстяної або напівшерстяної тканини, яку виробляли в XIX ст.

КАМУХА – шовкова турецька або китайська тканина.

КАМОРТУХ – різновид тонкого полотна, яке привозили з-за кордону.

КАНАФАЦА – тканина, виготовлена з шовкової, бавовняної або льняної пряжі (XVI-XVIII ст.); використовували для пошиття легкого одягу або підкладок.

КАНВА – сітчаста проклеєна бавовняна чи льняна тканина або папір, що вживається для вишивання або гаптування.

КАНДЯК (КИНДЯК) – 1. Бавовняна вибійчана тканина; 2. Вовняна тканина.

КАНЕФАСЬ – біле льняне чи конопляне полотно, яке виробляли в Голландії.

КАНІФАС – 1. Легка бавовняна тканина з рельєфним тканим малюнком; 2. Цупка смугаста бавовняна тканина.

КАРАЗІЯ – просте сукно, вовняна тканина.

КАРАЗЕЯ – рідка груба шерстяна тканина.

КАРМАЗИН – 1. Просте сукно, вовняна тканина; 2. Тканина темно-коричневого кольору (XVI ст.); 3. Тонке сукно, м'яка вовняна тканина малинового кольору.

КАТРАН (КАТРАНЬ, КАТРАНЕЦЬ) – візерункова вовняна тканина (Бойківщина).

КАШЕМИР (КАШМИР) – тонка м'яка вовняна або напіввовняна тканина, пофарбована переважно в темні кольори.

КИЛИМ – груба візерункова тканина.

КИНДЯК – стрічка, різновид тканини.

КИР-КИТАЙКА – шовкова тканина, часто ткана золотом або сріблом.

КИСЕЯ – 1. Різновид легкої бавовняної тканини; 2. Тонка прозора тканина; використовували на чоловічу білизну, на рукави жіночих сорочок, намітки переважно у жінок козацької старшини (XVIII ст.).

КИТАЙ – різновид китайської бавовняної тканини (XVI-XVII ст.).

КИТАЙКА – дорога шовкова тканина; бавовняна фарбована тканина різновид тафти, яку завозили у XVI-XVII ст. з Китаю.

КІНДЯК – бавовняна тканина на підшивки.

КЛЕЙОНКА – тканина, покрита з одного або з обох боків особливою речовиною, що робить її водонепроникною.

КОВЕР – 1. Різновид грубої тканини з квітчастим або геометричним орнаментом (XVI-XVII ст.); 2. Килим.

КОВРИНА – різновид тканини (Нижня Наддніпрянина).

КОЖУХ (КОЖУШОК, КОЖУША) – грубе матерчатє полотно, яке використовували для пошиття чоловічих сорочок (Львівщина, Волинь, Південь України).

КОЛДРА – груба домоткана тканина.

КОЛЕНКОР – 1. Різновид тонкої бавовняної проклеєної одноколірної тканини; 2. Ситець, набивна тканина.

КОЛТИР (КОПРИНА) – різновид сукна (XVI-XVII ст.).

КОЛТРИМ – різновид сукна.

КОМОРТУК – різновид тонкого привізного полотна.

КОНІВЦЕ – конопляне полотно (Миколаївщина).

КОРТ – просте грубе сукно (20-ті роки XX ст.); бавовняна тканина (Київщина).

КОСИЦЯ – спеціально ткане полотно на плахти (Бойківщина).

КОСИЧАСТЕ – різновид полотна тканого на ремізках від 4 до 8.

КОТІЧКА – сукно гіршого гатунку, виготовлене з овечої вовни, змішаної з шерстю худоби, використовували для виготовлення сіряків (Бойківщина).

КОЦЬ (КОЦ) – вовняна, переважно космата, з довгим ворсом тканина, що використовувалася як плащ (відома з X ст.); ковдра.

КРАМ – 1. Бавовняна тканина, ситець; 2. Фабрична тканина (Полісся).

КРАМИНА (КРАМНИНА) – крамна (покупна) тканина.

КРАШАНИНА (КРАШЕНИНА) – 1. Лощене фарбоване полотно переважно синього кольору, використовували для пошиття вбрання, наметів, покривал для ліжок; 2. Пофарбована в домашніх умовах тканина (Миколаївщина).

КРАШЕНИЦЯ – кольорове сукно.

КРЕП – прозора шорстка тканина, звичайно, чорного кольору.

КРЕПА – легка цупка прозора шовкова тканина, чорного кольору, з якої шиють траурний одяг.

КРЕПДЕШИН – різновид шовкової тонкої густої тканини.

КРЕЩАТКА (КРЕСТЧАТКА) – тканина, виткана хрестами; плахта крещаточка.

КРУЩАСТЕ – полотно з найкращого прядива, ткане на ремізках від 4 до 8.

КУДЕЛИНА – різновид полотняної тканини.

КУЖІЛЬНЕ ПОЛОТНО (КУЖЕЛЬ, КУЖІВНЕ) – густе біле або сіре льняне полотно; тонке полотно на сорочки найвищої якості.

КУЛАЧАНЕ ПОЛОТНО – тканина із конопляних чи льняних ниток домашньої роботи (Лемківщина).

КУМАЧ – бавовняна тканина яскраво-червоного кольору, червоний ситець.

КУЧБАЙКА (КУЧБАЯ) – космата вовняна тканина; з грубшої виготовляли чоловічі капоти, з тонкої підшивки до плащів, жіночі спідниці.

ЛАСТИК – різновид бавовняної підкладкової тканини з блискучою правою стороною.

ЛІБЕРТІ – різновид блискучої шовкової або напівшовкової тканини.

ЛІЖНИК – різновид косматої вовняної тканини.

ЛПАГА – фабрична вовняна однокольорова старовинна тканина для пошиття спідниць (Рівненщина).

ЛУДАН – 1. Різновид блискучої тканини; 2. Див.: камка.

ЛУНДИШ (ЛУВДИШ) – лундське або англійське сукно (XVI ст.).

ЛЬНЯНЕ РУШНИКОВЕ ПОЛОТНО – різновид льняного полотна для рушників.

ЛЬНЯНЕ ПОЛОТНО ДЛЯ БЛИЗНИ – різновид полотна для виготовлення спіднього одягу.

ЛЬНЯНИЦА – тонке льняне полотно (Полісся).

ЛЮСТРИНА (ЛЮСТРИН) – 1. Шовкова одноколірна тканина з дрібним візерунком (XVIII ст.); 2. Вовняна або напівшерстяна тканина з глянцевою полискою.

МАДАПОЛАМ – щільна біла бавовняна тканина.

МАЛЬОВАНКА (МАЛЬОВАНЬЧА) – див.: вибійка.

МАРКІЗЕТ – тонка бавовняна або шовкова тканина.

МАРЛЯ – тонка бавовняна тканина з рідко переплетених ниток; звичайно використовується як перев'язний матеріал.

МАРФА – тканина фабричного виробництва.

МАТЕРБАС – різновид грубої льняної або бавовняної тканини.

МАТЕРІЯ (МАТЕРІЄ) – 1. Бавовняна тканина; 2. Тканина, яку купували (на противагу витканій у домашніх умовах); мануфактура, крамнина, крамина.

МЕТКАЛЬ – тонка бавовняна тканина, миткаль (Сумщина).

МЕЛАНЖ – прядиво або тканина з суміші різних за фактурою чи кольором волокон; сукно меланж.

МЕРЕЖИВО – сітчаста тканина з узорами, якою оздоблюють одяг, білизну тощо.

МИКАНКА – нижчий ґатунок полотна з прядива, що залишається на щітці під час микання.

МИТКАЛЬ (МИТКАЛЬ) – тонка бавовняна дешева нефарбована тканина полотняного переплетення (XVI ст.).

МИЦЬКОВЕ (МИЦКОВЕ) СУКНО – тонке м'яке сукно, виготовлене з мицки.

МІШКОВИНА (МІХОВОНА) – див.: тканина.

МОЛЕСКІН – дебели бавовняна тканина, іноді з начосом, звичайно темного кольору.

МЦАР – шовкова тканина з мінливим кольором.

МУСЛІН – легка, тонка і м'яка тканина.

МУХОЯР – різновид грубої рідкої вовняної тканини, частіше смугастої, використовували для виготовлення спідниць.

НАБИВАНКА – тканина з набивним кольоровим узором.

НА ВІЧКА – саржева тканина, орнаментальними мотивами якої є ромби.

НА БАРТКИ – тканина з навкісними лініями, виконана технікою саржі.

НА КОСИЦЮ – тканина з стрічними навкісними лініями, виконана технікою саржі.

НА КОСУ – тканина з стрічними навкісними лініями, виконана технікою саржі.

НА КРУЖКИ – див.: на вічка.

НА ПАРТИЦІ – тканина з навкісними лініями, виконана технікою саржі.

НА ПАСОЧКИ – тканина з навкісними лініями, виконана технікою саржі.

НА СОСОНКИ – тканина з стрічними навкісними лініями, виконана технікою саржі.

НА ШАШКИ – див.: на вічка.

НАМІТКА (РАНТУХ) – тонка прозора тканина (вид серпанку).

НАНКИ – різновид тканини для штанів у запорізьких козаків.

НАСЬКЕ – див.: полотно наське.

ОБДИРКИ – різновид домотканого полотна.

ОБЕР (ОБИР, ОБИЯР, ОБЕЯР, ОБЯР) – густа шовкова хвиляста тканина із золотими і срібними узорами, використовували для виготовлення кафтанів, опашень, зипунів, ферези, тілогрії (XVI ст.).

ОБИВАНКА – тонке крамне полотно з візерунком для виготовлення спідниць (Бойківщина).

ОДЕЖА – 1. Домоткане вовняне сукно, використовували для виготовлення сіряків, холошень (Львівщина); 2. Сукно, шерстяний матеріал для одягу (Бойківщина).

ОДИНАДЦЯТКА (ОДИНАЙЦЯТКА) – полотно в 11 пасом.

ОКСАМИТ – дорога тканина з шести ниток. Золота і срібна тканина, щільна, ворсиста, схожа на бархат, з візерунками.

ОЛОВИР – шовкова, заткана золотом тканина.

ОПОНА – сукняна тканина; покривало, занавіска.

ОСМАЧКА – домоткане полотно у 8 пасом, яке використовували для пошиття штанів (Волинь).

ОСЬМАЧКА – грубе полотно у 8 пасом (Сумщина).

ОТЛАС – атласна тканина (Нижня Наддніпрянина).

ОТЛАСИНА – атласна тканина.

ПАВОЛОКА – 1. Див.: парча, оксамит, шовк (відома з X ст.); 2. Коштовна тканина, покривало.

ПАЙСТРА (ПЕЙСТРА) – різновид вибійчаної тканини.

ПАРУСИНА – різновид полотна для вітрил тощо.

ПАРЧА – 1. Тканина з шовковою основою, заткана золотими або срібними нитками; 2. Див.: зарбаф.

ПЕРКАЛЬ – тонка дешева бавовняна тканина, використовується для парашутів, спецодягу та різних технічних потреб.

ПЕРЛОН – тканина з штучного синтетичного волокна.

ПЕСТРАДЬ (ПЕСТРЕДЬ, ПЕСТИНА, ПЕСТВЯДЬ) – 1. Груба бавовняна тканина з різнокольорових ниток; строката кольорова тканина; 2. Візерункова конопляна або льняна тканина для виготовлення спецодягу.

ПЕТЕЧЕ – неступане сукно (Гуцульщина).

ПІВКОЖУШОК – тонке полотно (Бойківщина).

ПШІСТРА – різновид тканини.

ПШЕВКА (ПІДШЕВКА) – тканина, підшита ватою, яка використовується для утеплення одягу.

ПЛАТ (ПЛАТОК) – 1. Шматок полотна; 2. Полотно.

ПЛИС – 1. Оксамит бавовняний; 2. Бавовняна тканина з грубої пряжі з волосом, подібним до оксамиту.

ПЛОСКОНИНА – див.: плоскунне полотно.

ПЛОСКУННЕ ПОЛОТНО – полотно виткане з плосконі (Полісся).\

ПОБІЛ – крамне біле полотно (Бойківщина).

ПОВІСМО ТОНКЕ (ПОВІСЬМО) – тонке, м'яке, біле і густе полотно з найкращого прядива (Львівщина).

ПОВІСНЯНЕ ПОЛОТНО – полотно з високоякісного прядива для святкових сорочок, переміток.

ПОВІСЬМ'ЯНИЦЯ – найкраще полотно на сорочки (Бойківщина).

ПОВОЛОКА – див.: паволока.

ПОВСТИНА (ПОВСТЬ) – шматок грубого сукна.

ПОВСТЬ – різновид вовняної тканини.

ПОЛОВ'ІНЧИК (ПОЛОВИНЧИК) – напівшерстяна тканина (Київщина).

ПОЛОТНИНА – домоткане полотно.

ПОЛОТНО (КРОСНО) – тканина з конопляної або льняної пряжі. Різновиди: конопляне, плоскунне, льняне, бомбакове (з фабричних ниток).

ПОЛОТНО ВАЛОВЕ – полотно, виготовлене з грубої конопляної пряжі.
ПОЛОТНО ЗГРІБНЕ – грубе полотно.
ПОЛОТНО КАРТАНОВЕ – фабричне, крамне полотно (Бойківщина).
ПОЛОТНО КУЖІВНЕ (ОГРІБНЕ, ЗГРІБНЕ) – полотно низької якості для буденних сорочок.
ПОЛОТНО ЛЬНЯНЕ – полотно, виготовлене з льняних ниток.
ПОЛОТНО МАЧАННЕ – полотно, виткане з матірних конопель – матірки.
ПОЛОТНО НАСЬКЕ – домоткане полотно (Київщина, Чернігівщина).
ПОЛОТНО ПАМУТОВЕ – полотно, виготовлене з прядивних і фабричних ниток (Закарпаття)
ПОЛОТНО ПОСІТКЄ – рідке прозоре полотно.
ПОЛОТНО ПРОСТОТКАНЕ (ГЛАДКЕ ПОЛОТНО) – різновид полотна, виготовленого технікою простого переплетення.
ПОЛОТНО СЕРПАНКОВЕ – різновид найціннішого льняного полотна.
ПОЛОТНО СИРОВЕ – невідбілене полотно (Карпати).
ПОЛОТНО СОРОЧАНЕ – полотно, виткане технікою простого переплетення для сорочок.
ПОЛОТНО ТОНКЕ – різновид полотна найкращої якості; тчеться технікою простого переплетення. Використовувалось для святкових жіночих і чоловічих сорочок, переміток, хусток тощо.
ПОЛОТНО ХРИЩАТЕ (ХРЕЩАТИНА) – полотно з візерунком, тканим навхрест (Бойківщина).
ПОЛОТНО ЧЕСАНЕ – тонке полотно (Гуцульщина).
ПОЛОТНО ЧИНОВАТЕ – різновид полотна, при тканні якого нитки основи в чинах перехрещуються не пара з парою, а кожна третя з кожною однією. Воно тчеться на багаторемізних верстатах різними видами саржевого переплетення. Для ткання використовувалась пряжа нижчої якості. Йшло на виготовлення каптанів, кабатів, полотнянок, горсет, спідниць, запасок, чоловічих штанів тощо. Цінувалося за міцність та гарний фактурний рисунок.
ПОЛОТНЯНИК (ПОЛОТНЯНКА) – різновид тканини.
ПОЛУЙКА – різновид тканини, з тонкого повісма.
ПОЛУСУКНО – різновид напівсукняної тканини, основа якої – портна, а піткання – сукно.
ПОЛУТАБІНОК – різновид табінової тканини (XVIII ст.); див.: тафта.
ПОЛУШЕРСТЯНКА – сукно, виткане із основи, що складається по чергово з шерстяних і нешерстяних ниток, а піткання шерстяного; половинчик (Полісся).
ПОМАЗЕЯ – див.: бая.
ПОНИТОК (ПОНИТОЧИНА) – сукно.
ПОПОРТ (ПОПОРТЕЧ) – сукно, в якого основа портяна, а піткання шерстяне (Полісся); полусукно, половинчик.
ПОПОРЦЮК – доморобне сукно, виткане вовняним пітканням на конопляній основі (Рівненщина).
ПОРТ (ПОРТИНА, ПОРТНИНА) – 1. Пряжа і тканина з льняного і конопляного волокна; 2. Полотно, клапоть тканини; 3. Сирове полотно.
ПОРТИНА – конопляна чи льняна тканина (Полтавщина).

ПОРТНЕ – домоткане льняне полотно (Полісся).
ПОРТНИНА – див.: порт.
ПОРТОВИНА – груба конопляна тканина з відходів прядива.
ПОРТЬ – полотно, шматок полотна (Київська Русь).
ПОРТЯНКА (ПОРТЯНКИ) – сукно з конопляною основою.
ПОСІТКА – рідка прозора тканина (Житомирщина).
ПОСТАВ – 1. Домоткане бите сукно (Закарпаття); 2. Тканина невеликого розміру (Полісся).
ПОСТІ – різновид тканини з льону чи конопель для пошиття верхнього і на-тільного одягу і для господарських потреб.
ПОСУКОННЕ (ПОСУКОНЩИНА) – доморобне сукно, в якому основа і піткання з вовняної нитки (Рівненщина).
ПОТРЕТИНИ – сукно, виткане з основи, складеної почергово з вовняних та невовняних ниток, й вовняного піткання (Полісся).
ПРОЩИНЯ – просте полотно; прост, простак (Полісся).
ПУРТЕНА – різновид тканини в основі з грубої пряжі (Волинь).
РАВЕНДУК (РАВЕНТУХ) – груба льняна тканина; парусина, товста парусина на вітрила.
РАНТУХ (РАНТУШИНА) – 1. Тонка бавовняна тканина, з якої виготовляли сорочки й жіночі головні убори; 2. Фабричне полотно (Львівщина).
РАТИН – вовняна тканина для верхнього одягу із смужками короткого густого ворсу на лицьовому боці.
РЕПС – тонке полотно, ситець.
РОГОЖА – груба, переважно полотняна тканина з шашковим переплетенням ниток.
РУБЕЦЬ – різновид тонкого полотна.
РУБОК – різновид тонкого полотна.
РЯДНИНА (РЯДЕНЦЕ, РЯДНИЦЯ) – цупке домоткане полотно з конопляної або льняної пряжі.
РЯДНО (РЕДНО, РАДНО) – див.: ряднина.
РЯДЮГА – див.: ряднина.
РЯДЮЖКА – див.: ряднина.
РЯДОВИНА – 1. Груба рідка тканина з валу, нижчий сорт сукна (Полтавщина); 2. Низької якості сукно, рідка тканина.
РЯНДИНА – див.: ряднина, полотно.
САЄТ – 1. Різновид тонкого англійського сукна; 2. Шовкова тканина.
САЄТА – тонке сукно, зокрема чорного кольору.
САМОРОБКА – домоткане сукно (Полісся).
САРЖА – тканина (вовняна, бавовняна, шовкова) з діагональним переплетенням ниток для підкладки.
САТИН – бавовняна або шовкова тканина.
САЯ – різновид тонкої тканини.
СЕМЕРЯГА (СЕМРЯГА, СЕМИРЯГА) – сукно домашнього виготовлення, з якого шили сермяги.
СЕМІРКА – домоткане товсте полотно в 7 пасом.

СЕРМ'ЯЖИНА – домоткане полотно.

СЕРПАНОК – легке, дуже тонке прозоре полотно, одягова тканина; див.: кисея.

СЕРПЕНКА – різновид прозорої тканини груба марля.

СИНОТА (СИНЕТА) – пряжа і тканина синього кольору.

СИНЬОХИ – фабричні тканини, ситці синього кольору з дрібними, вибитими білою фарбою квітами (розкладками), з яких шили поясний жіночий одяг (Лемківщина).

СИНЯТИНА – вибійка синього кольору.

СИРОВЕ – невідбілене полотно.

СИРОВИНА – невибілене полотно або пряжа (Полісся).

СИТЕЦЬ – бавовняна тканина, звичайно з надрукованими кольоровими візерунками.

СІНТУР – матеріал на борти одягу (Миколаївщина, Одещина).

СІРЯЧИНА (СІРАЧИНА) – домоткане грубе нефарбоване сукно.

СІТЕЦЬ (СИТЕЦЬ) – будь-яка дешева бавовняна тканина (Житомирщина).

СІТЯНКА – різновид рідкої тканини.

СКОРЦ – узорчаста вовняна тканина, яку вішають на стіну як килим.

СТАМЕТ – див.: астамет.

СУКНИНА – див.: сукно.

СУКНО – 1. Різновид вовняної або напіввовняної грубої тканини; 2. Тканина, виготовлена з вовняної пряжі; 3. Килими одноколірної фактури (Полісся).

СУКНО БОБРИКОВЕ – різновид сукняної тканини.

СУКНО ГАЛИНОВЕ – доморобне грубошерстне сукно різних кольорів для пошиття чоловічого верхнього одягу; див.: галина.

СУКНО МИЦЬКОВЕ (МИЦКОВЕ) – сукно з найкращої вовни, з вовни молодих овець (Гуцульщина).

СУКНО СВИТНЕ – домоткане сукно на свити (XVIII ст.).

СУКОНЦЕ – сукно, виткане з м'якої, переважно сірої вовни.

СУРШКОВИЙ – (про полотно) ткане домашньою пряжею по основі з фабричних ниток (Одещина).

СЯЛЬОНИ – тканина з квітами (Житомирщина).

СЯЯТА – тонке англійське сукно яскравих кольорів, з якого виготовляли жупани.

ТАБА (ТАБЕНОК) – шовкова гладка тканина одного кольору; див.: полутабінок.

ТАБИН – цупка густа шовкова тканина, різновид тафти (XVI ст.).

ТАФТА (ТАФТ) – 1. Тонка шовкова тканина з полиском, яка в пітканні подібна до полотна; використовували для виготовлення верхнього одягу (XVII ст.); 2. Легка китайка.

ТКАНИЦЯ – тканина (Бойківщина).

ТКАНКА – тканина.

ТОВСТИНА – полотно з клоччя для пошиття чоловічого поясного одягу, плахт і міхів на збіжжя (Бойківщина).

ТРИДЦЯТКА – тонке льняне полотно в 30 пасом.

ТРИКО – вовняна чи напіввовняна тканина візерунчастого плетива для верхнього одягу.

ТЯЖИНА – вибійка, пестрадь, смугасте полотно.

УБРУС – різновид тонкої тканини; намітка.

ФАЛЕНДИШ - різновид голландського й англійського сукна, густого і важкого (XVIII ст.).

ФАНЕЛЬЯ – рідка тепла вовняна тканина без ворси.

ФЛАНЕЛЬ – вовняна тканина, дуже м'яка.

ХІДНИКИ – різновид грубої тканини.

ХОЛСТ – 1. Полотно (Полісся); 2. Назва невідбіленого полотна (Київська Русь).

ХРЯЩ – грубе полотно (XVIII ст.).

ЦАЙГ (ЦЕЙГ) – бавовняна тканина.

ЦИНДЕЛІН – тонка китайка.

ЦИНКАТУРА – вузький гарус.

ЦИЦ – бавовняна біла або кольорова тканина, гладка, в смужки, квіти; використовували для виготовлення поясного та верхнього жіночого одягу.

ЧАМЛЕТ (МУХОЯР) – тканина на підкладку.

ЧЕРКАС – різновид вовняної тканини.

ЧЕРКАСИН – різновид бавовняної сірої тканини для одягу.

ЧЕСАНЕ ПОЛОТНО – див.: повісняне полотно.

ЧЕХМАН – різновид сукна.

ЧИНОВАТЕ - див.: полотно чиновате.

ЧИНОВАТКА – полотно чиновате дубельтове, ткане в чотири нитки.

ЧИНОВАТИНА – тканина, виткана однією з різновидів техніки саржевого переплетення (Полісся).

ЧОРНОГУЗКА – частина безузорної однотонної тканини поясного одягу – горботок, опинок, обгорток, розташованих в середині виробу.

ЧОТИРНАЙЦЯТКА (ЧОТИРНАДЦЯТКА) – полотно ткане в 14 пасом.

ШАЛЬ – шовк.

ШАЛЯ – див.: шаль (Запоріжжя).

ШАТЛАНКА – тканина шотландка (Нижня Наддніпрянина).

ШЕРСТЯНКА – різновид бавовняної тканини схожої на шерстяну.

ШЕРСТЬ – тканина з вовняної пряжі.

ШОВК – тканина із шовкових ниток.

ШТАМЕТ – різновид шерстяної тканини; див.: астамет.

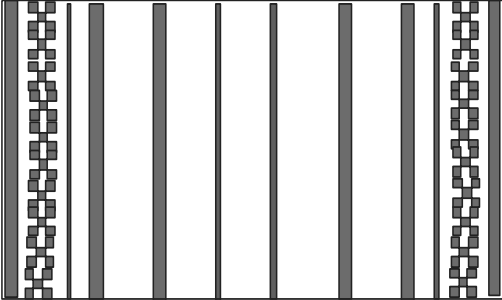
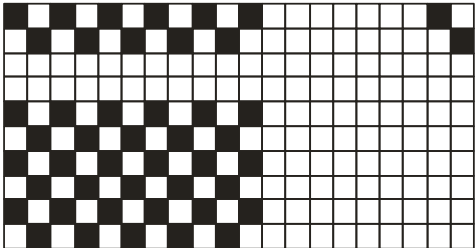
ШТОФ (ШТОФИ) – дорога привізна шовкова тканина, здебільшого блакитного кольору з розводами, яку в давнину використовувала багата старшина для пошиття жупанів, кунтушів та шлафроків.

ЯРИЧ (ЯРИК) – груба тканина з льону і конопель, що служила для різних господарських потреб, насамперед для пошиття верхнього і натільного одягу.

**СХЕМА (АЛГОРИТМ)
складання технологічної карти на виконання тканого виробу**

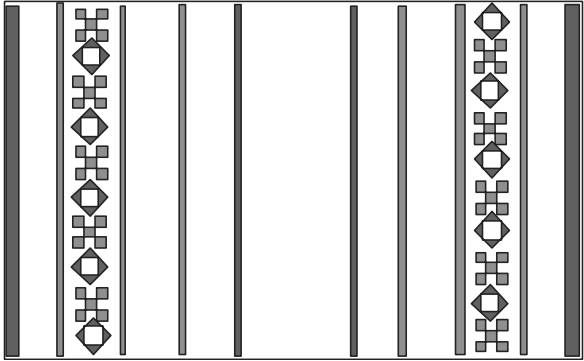
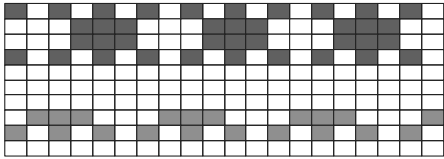
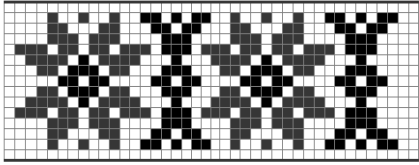
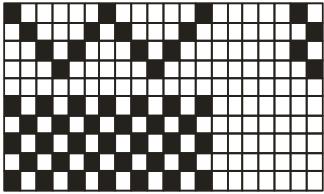
Технологічна карта на виготовлення тканого виробу		
Назва виробу		
1.	Ткацький пристрій (для верстата – № берда, кількість ремізів)	
2.	Розміри готового виробу, щільність по основі та щільність по пітканню	
3.	Композиційна схема	
4.	Орнамент та техніка ткання (ремізна, перебір з вибором, закладна і т.ін.). Масштаб орнаменту в горизонтальних та вертикальних площинах	
5.	Номери ниток для основи та піткання. Кольори ниток.	
6.	Заправний рисунок тканини	
7.	Ткацький розрахунок: – кількість ниток основи; – довжина основи; – проборка в бердо	
8.	Порядок виконання роботи	

Технологічна карта № 1 на виготовлення тканого виробу

Назва виробу		Доріжка
1.	Ткацький пристрій	Ткацький горизонтальний верстат на два ремізи. Бердо № 30
2.	Розміри готового виробу, щільність по основі та щільність по пітканню	Довжина: 43 см, ширина – 27 см. Щільність: по основі – 30 ниток/см, по пітканню – 20 прокидок/см.
3.	Композиційна схема	
4.	Орнамент та техніка ткання (ремізна, перебір з вибором, закладна і т.ін.). Масштаб орнаменту в горизонтальних та вертикальних площинах	Масштаб: 1 клітинка = 1 нитка основи по горизонталі і 2 узорні прокидки по вертикалі. Ремізнi орнаменти : 1, 2
5.	Номери ниток для основи та піткання. Кольори ниток.	Нитки для основи: бавовняні, швейні № 10, білі. Нитки для піткання: вовна (для в'язання); кольори: сірий, чорний, червоний, жовтий.
6.	Заправний рисунок тканини	
7.	Ткацький розрахунок: 1) кількість ниток основи (n); 2) довжина основи (L); 3) проборка в бердо	1) $n = 90$; 2) $L = 80$ см; 3) 1 нитка в 1 зуб берда
8.	Порядок виконання роботи	1. Наснувати основу та заправити її у верстат згідно ткацького розрахунку та заправного рисунку тканини. 2. Проткати 2 см сірою фоновою ниткою.

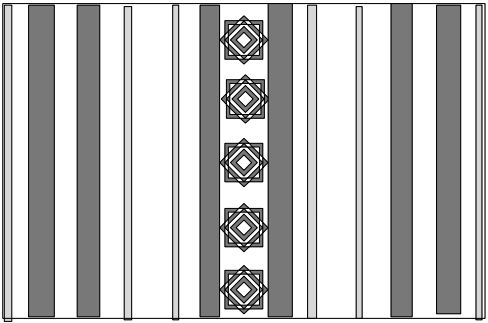
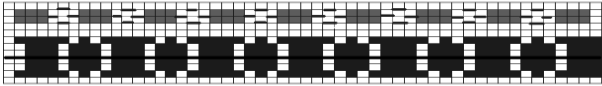
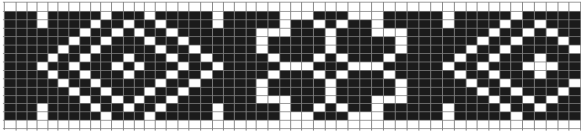
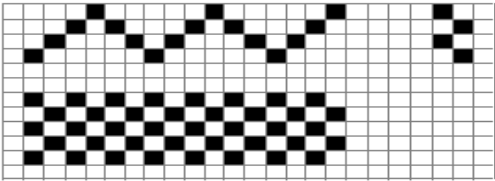
		<ol style="list-style-type: none">3. Виконати орнамент №1 чорною ниткою.4. Проткати 0,5 см фону.5. Виконати смугу: 2 прокидки чорні, 0,5 см червоною ниткою, 4 прокидки жовті, 0,5 см червоною ниткою, 2 прокидки чорні.6. Проткати 0,5 см фону.7. Виконати орнамент №1 чорною ниткою.8. Проткати 0,5 см фону.9. Виконати орнамент №2 чорною ниткою.10. Виконати смугу: 2 прокидки чорні, 0,5 см червоною ниткою, 4 прокидки чорні, 0,5 см червоним, 4 прокидки жовті, 0,5 см червоною.11. Виконати орнамент №1 чорною ниткою на жовтому фоні, потім повторити п. 10-3.12. Проткати 3 см фоновую ниткою.13. Виконати орнамент №1.14. Повторити п.п. 12-13 чотири рази.15. Проткати 3 см фоновую ниткою.16. Повторити п.п. 11-2.17. Зрізати виріб, зв'язати попарно нитки основи, обрізати, підігнути край. Обрізати лишні кінці ниток із зворотного боку.18. Зробити волого-теплову обробку виробу. За допомогою гачка вив'язати тороки сірою фоновую ниткою, підрівняти.
--	--	--

Технологічна карта № 2 на виготовлення тканого виробу

Назва виробу		Доріжка
1.	Ткацький пристрій	Ткацький горизонтальний верстат на чотири ремізи. Бердо № 50
2.	Розміри готового виробу, щільність по основі та щільність по пітканню	Довжина: 60 см, ширина – 34 см. Щільність: по основі – 50 ниток/см, по пітканню – 24 прокидок/см.
3.	Композиційна схема	
4.	Орнамент та техніка ткання (ремізна, перебір з вибором, закладна і т.ін.). Масштаб орнаменту в горизонтальних та вертикальних площинах	<p>Масштаб орнаменту: 1 клітинка = 1 нитка основи по горизонталі і 2 узорні прокидки по вертикалі.</p> <p>1) Ремізнi – 1, 2.</p> <p>2) Перебір з вибором – 3.</p>
5.	Номери ниток для основи та піткання. Кольори ниток.	<p>Нитки для основи: бавовняні, швейні №10, білі.</p> <p>Нитки для піткання: акрил (для вишивання) в два зложення.</p> <p>Кольори: білий, шоколадний, какао з молоком, персиковий.</p>
6.	Заправний рисунок тканини	

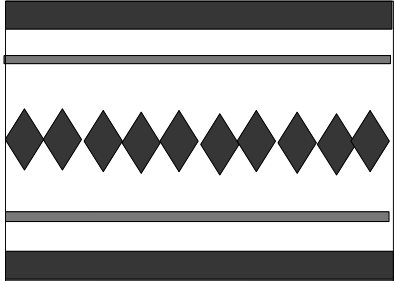
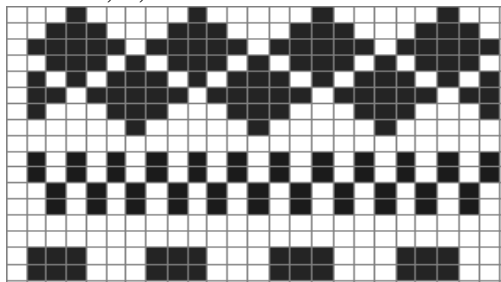
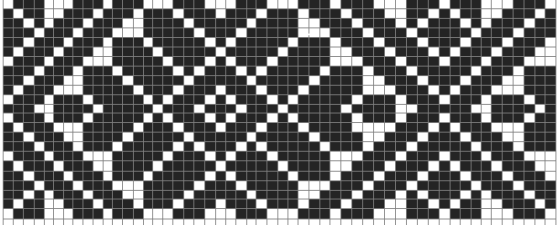
7.	<p>Ткацький розрахунок:</p> <p>1) кількість ниток основи (n);</p> <p>2) довжина основи (L);</p> <p>3) проборка в бердо</p>	<p>1) $n = 168$;</p> <p>2) $L = 80$ см</p> <p>3) 1 нитка в 1 зуб берда</p>
8.	<p>Порядок виконання роботи</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наснувати основу та заправити її у верстат згідно ткацького розрахунку та заправного рисунку тканини. 2. Проткати 2 см ниткою кольору какао з молоком. 3. Зробити 3 прокидки шоколадним кольором. 4. Проткати 1 см білою фоновною ниткою. 5. Виконати орнамент №1 ниткою шоколадного кольору. 6. Проткати 0,5 см білою фоновною ниткою. 7. Виконати орнамент №2 ниткою шоколадного кольору. 8. Зробити 4 прокидки ниткою шоколадного кольору. 9. Проткати 0,5 см ниткою кольору какао з молоком. 10. Виконати орнамент №3, використовуючи для квіток нитку персикового кольору, для інших елементів – шоколадного. 11. Повторити п.п. 9-5. 12. Проткати 3 см білою фоновною ниткою. 13. Виконати орнамент №1 ниткою кольору какао з молоком. 14. Проткати 6 см білою фоновною ниткою. 15. Виконати орнамент №1 ниткою персикового кольору. 16. Проткати 20 см білою фоновною ниткою. 17. Повторити п.п. 15-2. 18. Зрізати виріб з верстату, зв'язати нитки основи по дві, обрізати, підігнути краї, обрізати всі лишні кінці ниток. 19. Провести волого-теплову обробку виробу. 20. За допомогою гачка нав'язати тороки з нитки кольору какао з молоком, підрівняти їх.

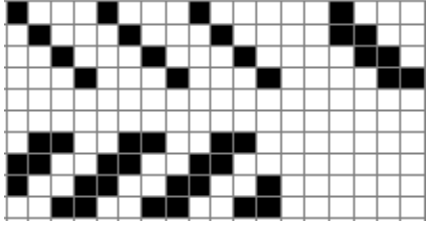
Технологічна карта № 3 на виготовлення тканого виробу

Назва виробу		Подушка
1.	Ткацький пристрій	Ткацький горизонтальний верстат на чотири ремізи. Бердо № 80
2.	Розміри готового виробу, щільність по основі та щільність по пітканню	Довжина: 35 см, ширина – 40 см. Щільність: по основі – 40 ниток/см, по пітканню – 17 прокидок/см.
3.	Композиційна схема	
4.	Орнамент та техніка ткання (ремізна, перебір з вибором, закладна і т.ін.). Масштаб орнаменту в горизонтальних та вертикальних площинах	<p>Масштаб орнаменту: 1 клітинка = 1 нитка основи по горизонталі і 2 узорні прокидки по вертикалі.</p> <p>1) Ремізні – 1, 2.</p> <p>2) Перебірні – 3.</p>
5.	Номери ниток для основи та піткання. Кольори ниток.	Нитки для основи: бавовняні, швейні №10, білі. Нитки для піткання: вовна (для вишивання), в три зложення. Кольори: білий, чорний, червоний.
6.	Заправний рисунок тканини	
7.	Ткацький розрахунок: 1) кількість ниток основи (n); 2) довжина основи (L); 3) проборка в бердо	<p>1) $n = 168$;</p> <p>2) $L = 80$ см</p> <p>3) 1 нитка в 1 зуб берда, 1 пропуск і т.д.</p>

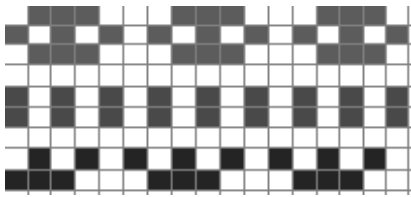
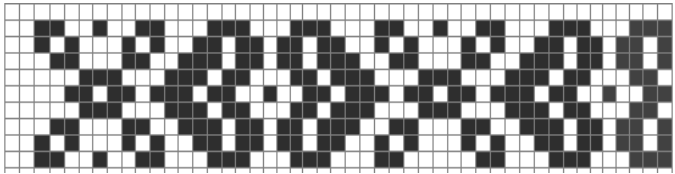
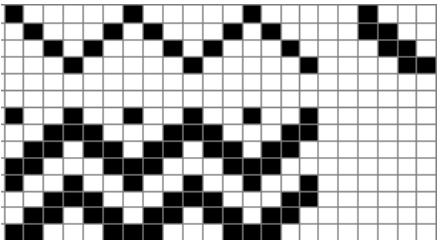
8.	Порядок виконання роботи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наснувати основу та заправити її у верстат згідно ткацького розрахунку та заправного рисунку тканини. 2. Проткати 3 см ниткою білого кольору. 3. Виконати смугу: чорним кольором 0,5 см, потім прокидка червоною ниткою і знову 0,5 см чорним кольором. 4. Проткати 0,7 см білим кольором. 5. Виконати орнамент № 1 червоним кольором (закріплення – чорним). 6. Проткати 0,7 см білим кольором. 7. Виконати смугу: чорним кольором 0,7 см, червоним 6 прокидок, чорним 0,7 см. 8. Проткати 0,7 см білим кольором. 9. Виконати орнамент № 1 червоним кольором (закріплення – чорним). 10. Проткати 0,7 см білим кольором. 11. Виконати смугу: чорним кольором 1 см, червоним 6 прокидок, чорним – 1 см. 12. Виконати орнамент № 2 червоним кольором на білому тлі, посередині – 4 прокидки чорною ниткою. 13. Виконати смугу: чорним кольором 1 см, червоним – 6 прокидок, чорним – 1 см, червоним – 6 прокидок. 14. Виконати орнамент № 3 чорним кольором на білому тлі. 15. Повторити п.п. 13-2. 16. Зрізати виріб з верстату, зв'язати нитки основи по 2, обрізати, зрізати всі зайві кінці ниток. 17. Провести волого-теплову обробку виробу. 18. З підбраною за кольором фабричної тканини виконати зворотній бік подушки, зшити, пришити гудзики або «блискавку». <p>По краю подушки пришити кручений червоний шнур.</p>
----	--------------------------	--

Технологічна карта № 4 на виготовлення тканого виробу

Назва виробу		Подушка
1.	Ткацький пристрій	Ткацький горизонтальний верстат на чотири ремізи. Бердо № 50
2.	Розміри готового виробу, щільність по основі та щільність по пітканню	Довжина: 40 см, ширина – 54 см. Щільність: по основі – 50 ниток/см, по пітканню – 22 прокидок/см.
3.	Композиційна схема	
4.	Орнамент та техніка ткання (ремізна, перебір з вибором, закладна і т.ін.). Масштаб орнаменту в горизонтальних та вертикальних площинах	<p>Масштаб орнаменту: 1 клітинка = 1 нитка основи по горизонталі і 2 узорні прокидки по вертикалі.</p> <p>1) Ремізнi – 1, 2, 3.</p> <p>2) Перебірні – 4.</p>
5.	Номери ниток для основи та піткання. Кольори ниток.	<p>Нитки для основи: бавовняні, швейні № 20 в три зложення, білі.</p> <p>Нитки для піткання: акрил (для вишивання), в два зложення.</p> <p>Кольори: бежевий, чорний, вишневий.</p>

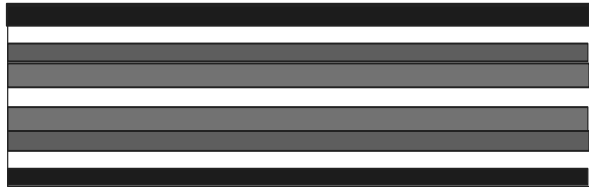
6.	Заправний рисунок тканини	
7.	Ткацький розрахунок: 1) кількість ниток основи (n); 2) довжина основи (L); 3) проборка в бердо	1) $n = 330$; 2) $L = 90$ см 3) 1 нитка в 1 зуб берда
8.	Порядок виконання роботи	1. Наснувати основу та заправити її у верстат згідно ткацького розрахунку та заправного рисунку тканини. 2. Проткати 7 см бежевим кольором. 3. Виконати орнамент № 2 червоним кольором, до половини на бежевому тлі, від половини – на чорному. 4. Проткати 0,5 см чорним кольором. 5. Виконати орнамент № 1 нитками червоного кольору. 6. Повторити п.п. 4-3. 7. Проткати 0,5 см бежевим кольором. 8. Виконати орнамент № 4 нитками червоного кольору. 9. Повторити п.п. 10-2. 10. Зрізати виріб з верстату, зв'язати нитки основи по два, обрізати, зрізати всі лишні кінці ниток. 11. Провести волого-теплову обробку виробу. 12. З підібраної за кольором фабричної тканини виконати зворотній бік подушки, зшити, пришити гудзики або «блискавку». 13. По краю подушки пришити кручений червоний шнур.

Технологічна карта № 5 на виготовлення тканого виробу

Назва виробу		Доріжка
1.	Ткацький пристрій	Ткацький горизонтальний верстат на чотири ремізи. Бердо № 50
2.	Розміри готового виробу, щільність по основі та щільність по пітканню	Довжина: 50 см, ширина – 35 см. Щільність: по основі – 50 ниток/см, по пітканню – 25 прокидок/см.
3.	Композиційна схема	
4.	Орнамент та техніка ткання (ремізна, перебір з вибором, закладна і т.ін.). Масштаб орнаменту в горизонтальних та вертикальних площинах	<p>Масштаб орнаменту: 1 клітинка = 1 нитка основи по горизонталі і 2 узорні прокидки по вертикалі.</p> <p>1) Ремізни – 1, 2, 3.</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>2) Перебір з вибором – 4.</p> <div style="text-align: center;"> </div>
5.	Номери ниток для основи та піткання. Кольори ниток.	<p>Нитки для основи: бавовняні, швейні № 20, в два зложення, білі.</p> <p>Нитки для піткання: акрил (для вишивання) в два зложення.</p> <p>Кольори: білий, чорний, вишневий, червоний, жовтогарячий, зелений.</p>
6.	Заправний рисунок тканини	

7.	<p>Ткацький розрахунок:</p> <p>1) кількість ниток основи (n);</p> <p>2) довжина основи (L);</p> <p>3) проборка в бердо</p>	<p>1) $n = 176$;</p> <p>2) $L = 80$ см</p> <p>3) 1 нитка в 1 зуб берда</p>
8.	<p>Порядок виконання роботи</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наснувати основу та заправити її у верстат згідно ткацького розрахунку та заправочного рисунку тканини. 2. Проткати 2 см ниткою чорного кольору. 3. Виконати орнамент № 1 ниткою червоного і жовтого кольору. 4. Проткати 1 см ниткою чорного кольору, закінчити чорний колір. 5. Виконати орнамент № 3 ниткою вишневого кольору на білому тлі. 6. Проткати 1 см білою ниткою. 7. Виконати орнамент № 2 ниткою зеленого кольору. 8. Проткати 21 см білою ниткою. 9. Виконати орнамент № 2 ниткою зеленого кольору. 10. Проткати 1 см білою ниткою. 11. Зробити 8 прокидок вишневого кольору. 12. Проткати 0,5 см чорною ниткою. 13. Виконати орнамент № 4 на чорному фоні нитками вишневого, червоного, зеленого, вишневого, жовтого кольору. 14. Проткати 0,5 см чорною ниткою. 15. Зробити 8 прокидок вишневого кольору. 16. Проткати 1 см білою ниткою. 17. Повторити п.п. 15-2. 18. Зрізати виріб з верстату, зв'язати нитки основи по дві, обрізати, підігнути краї, обрізати всі лишні кінці ниток. 19. Провести волого-теплову обробку виробу. 20. За допомогою гачка нав'язати тороки з кольорових ниток, чергуючи чорний, вишневий, зелений, жовтий і червоний кольори згідно перебірного узору.

Технологічна карта № 6 на виготовлення тканого виробу

Назва виробу		Пояс-крайка
1.	Ткацький пристрій	Бердочко з кількістю вічок та прорізів – 39.
2.	Розміри готового виробу, щільність по основі та щільність по пітканню	Довжина: 150 см, ширина – 3,5 см. Щільність: по основі – 10 ниток/см, по пітканню – 6 прокидок/см.
3.	Композиційна схема	
4.	Орнамент та техніка ткання (ремізна, перебір з вибором, закладна і т.ін.). Масштаб орнаменту в горизонтальних та вертикальних площинах	За власним задумом
5.	Номери ниток для основи та піткання. Кольори ниток.	Нитки для основи: акрил (для вишивання) в три зложення. Кольори: білий, жовтий, чорний, зелений, оливковий, вишневий. Нитки для піткання: акрил (для вишивання) в два зложення. Кольори: білий, чорний, вишневий, червоний, жовтогарячий, зелений.
6.	Заправний рисунок тканини	За власним задумом
7.	Ткацький розрахунок: 1) кількість ниток основи (n); 2) довжина основи (L); 3) проборка в бердо	1) n = 40; 2) L = 200 см
8.	Порядок виконання роботи	1. Пробрати нитки основи в бердочко, починаючи від краю, в такому порядку: 3 вишневі, 2 зелені, 3 вишневі, 1 чорна, 1 жовта, 2 зелені, 1 оливкова, 3 чорні, 3 жовті, 1 біла, 3 жовті, 3 чорні, 1 оливкова, 2 зелені, 1 жовта, 1 чорна, 3 вишневі, 2 зелені, 3 вишневі. 2. Прив'язати основу, натягнути її і ткати до потрібної довжини (150 см). 3. Зрізати виріб, кінці оздобити кутасиками.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	
1. Виникнення та розвиток ручного художнього ткацтва в Україні	
2. Види ткацької сировини. Текстильні волокна, їх первинна обробка. Характеристика пряжі.....	
3. Ткацькі верстати та пристрої для ткання.....	
4. Ткацький розрахунок. Заправний рисунок тканини.....	
5. Види ткацьких переплетень	
6. Підготовка ткацького верстата до роботи.....	
7. Характеристика ткацьких та килимових технік	
8. Особливості побудови орнаментальних композицій в ручному художньому ткацтві.....	
9. Традиційні ткані вироби одягового та інтер'єрного призначення.....	
ДОДАТКИ.....	

НАУКОВО–МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

Гром Г.Л., Оршанський Л.В.

ТЕХНОЛОГІЯ РУЧНОГО ХУДОЖНЬОГО ТКАЦТВА: НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Головний редактор
Ірина Невмержицька

Редактор
Ніна Хом'як

Мовний редактор
Марія Зурицька

Комп'ютерна верстка
Ірина Луцик

Підписано до друку 02.11.2015 р. Формат 60 x 84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.
Наклад 100 прим. Зам. №27

Підготовка макету та друк:
НВЦ «Каменяр»

Вул. Стрийська, 3
82100 Дрогобич
тел. (03244) 2-93-59